অধ্যায় ১ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী (দার্শনিক আৰু ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী)

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য
১.২ পৰিচয়
১.৩ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী
১.৪ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী
১.৫ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী
১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১.৭ অধিক জানিবলৈ
১.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী আলোচনা কৰিব পাৰিব
- দার্শনিক আৰু ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ সীমাবদ্ধতাসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টোৱে ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ প্রধান দৃষ্টিভঙ্গীসমূহৰ লগত আমাক পৰিচয় কৰাই দিব। ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ বিভিন্ন দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে ৰাজনীতি আৰু ৰাজনৈতিক ঘটনাসমূহৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰি আহিছে। ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ বিভিন্ন দৃষ্টিভঙ্গীসমূহক বহলভাৱে পৰম্পৰাগত আৰু আধুনিক এই দুটা ভাগত শ্রেণীবিভাগ কৰা হৈছে। পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ ভিতৰত পৰিব দার্শনিক, ঐতিহাসিক, আইনগত আৰু আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গী। আনহাতে আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ ভিতৰত পৰিব আচৰণবাদ, পৰৱর্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী, ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী, গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু যোগাযোগ দৃষ্টিভঙ্গী। এই অধ্যায়টোত আমি দুটা পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী যেনে দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

১.৩ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ আৰম্ভণিলৈকে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী (Traditional Approaches) ৰে বিচাৰ কৰা হৈছিল। এই পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰ অধ্যয়নত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। সেয়েহে ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ সংগঠন, কাৰ্য, নীতি , আদৰ্শ, ধাৰণা আদি অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমাবেশ ঘটিছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ আদৰ্শবাদী আৰু ভাৱবাদী। যিসকল ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছে তেওঁলোকে প্ৰশ্ন কৰিছে -"আদৰ্শ ৰাষ্ট্ৰ কি হোৱা উচিত?" তেওঁলোকৰ মতে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ অধ্যয়ন চৰকাৰ এখনৰ আনুষ্ঠানিক গঠন, আইন, নীতি-নিয়ম আদিতেই সীমাবদ্ধ থকা উচিত। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ উদ্যোক্তাসকলে 'কি হয়'ত কৈ 'কি হোৱা উচিত' আদি বিভিন্ন আদৰ্শৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছে।

- **পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ** ঃ

➢ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ মূলতঃ মূল্য যুক্ত আৰু ৰাজনীতিৰ মূল্যবোধৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

➢ বিভিন্ন ধৰণৰ ৰাজনৈতিক গাঁথনিৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়।

➢ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে তত্ত্ব আৰু গৱেষণাৰ মাজত সম্পৰ্ক স্থাপন কৰিবলৈ চেষ্টা চলোৱা নাছিল।

➢ যিহেতু তথ্য আৰু মূল্যবোধ পৰস্পৰ সম্বন্ধযুক্ত, সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীসমূহৰ মতে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ অধ্যয়ন কেতিয়াও বৈজ্ঞানিক ভিত্তিক হ'ব নোৱাৰে।

- **পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰসমূহ ঃ**

পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহক তলত দিয়া ধৰণে বিভক্ত কৰিব পাৰি ----

➢ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী

➢ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী

➢ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গী

➢ আইনগত দৃষ্টিভঙ্গী

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ যিকোনো দুটা পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গী উল্লেখ কৰক।

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ মূলতঃ মূল্য যুক্ত। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ যিকোনো দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক ।

.....

.....

১.৪ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী

এতিয়া আমি ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী(Philosophical Approach)ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁ আহক -----

- **দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী ঃ** দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীটো ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ আটাইতকৈ প্রাচীন দৃষ্টিভঙ্গী বুলি বিবেচিত হৈছে। দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ উদ্ভৱ গ্রীক দার্শনিক প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলৰ দিনত হোৱা বুলি বিবেচনা কৰা হৈছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল পৃষ্ঠপোষকসকলৰ ভিতৰত জার্মান-আমেৰিকান ৰাজনৈতিক দার্শনিক লিও ষ্ট্রছ (Leo Strauss) অন্যতম আছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে দর্শন জ্ঞানৰ অন্বেষণ আৰু ৰাজনৈতিক দর্শনে ৰাজনৈতিক কথাবোৰ সত্যৰূপত জানিবলৈ আৰু শুদ্ধ আৰু ভাল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা সম্পর্কে জানিবলৈ প্রচেষ্টা চলায়। লিও ষ্ট্রছে এই মতামত ব্যক্ত কৰিছিল যে আৰম্ভণিতে ৰাজনীতি দর্শন ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পৰা পৃথক নাছিল। তেতিয়া ই মানব সমাজৰ সকলো কার্য আৰু ক্রিয়া-কাণ্ডৰ সর্বাত্মক অধ্যয়ন কৰিছিল। সেই অনুসৰি অ-দার্শনিক ৰাজনীতি বিজ্ঞান বা অ-বৈজ্ঞানিক ৰাজনৈতিক দর্শন থাকিব নোৱাৰে।

এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমর্থকসকলে অতি নিষ্ঠাৰে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত প্রকৃত মূল্যবোধক পৃথক কৰিব নোৱাৰি। সেয়েহে ইয়াৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ৰাজনৈতিক সমাজত কোনটো ভাল আৰু কোনটো বেয়া তাক নিৰূপণ কৰা। এই দৃষ্টিভঙ্গীটো প্রধানতঃ নৈতিক আৰু আদর্শ স্থাপনকাৰী অধ্যয়নৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত আৰু সেই কাৰণে ই আদর্শবাদী। ই প্রধানকৈ সমস্যাসমূহৰ প্রকৃতি আৰু ৰাষ্ট্রৰ কর্ম্ম পদ্ধতি আৰু নাগৰিকত্ব, কর্তব্য আৰু অধিকাৰসমূহৰ পর্যালোচনা কৰে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক দর্শন ওতঃপ্রোতভাৱে ৰাজনৈতিক আদর্শৰ লগত জড়িত। ৰাজনীতি তত্ত্ববিদসকলৰ সৎ জীৱন আৰু ভাল সমাজ সম্পর্কে নিশ্চিত জ্ঞান থকাৰ প্রয়োজন। ভাল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটা প্রতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্রত ৰাজনৈতিক দর্শনে বিশেষ ভাৱে সহায় কৰে। বেছিভাগ প্রাচীন ৰাজনৈতিক তত্ত্বতে দার্শনিক দৃষ্টিভংগীয়ে মুখ্য স্থান অধিকাৰ কৰিছিল। নৈতিক যুক্তিৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছিল।

লিও ষ্ট্রছৰ মতে, 'দর্শন হৈছে জ্ঞানৰ অন্বেষণ আৰু ৰাজনৈতিক দর্শন হৈছে ৰাজনৈতিক

বিষয়বোৰৰ প্ৰকৃতি জনাৰ আৰু শুদ্ধ ৰাজনৈতিক বিন্যাসৰ বিষয়ে জনাৰ এক প্ৰচেষ্টা"। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে ৰাজনৈতিক দৰ্শনৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংশ হৈছে নীতি, যাক ৰাজনীতি অধ্যয়নৰ পৰা পৃথক কৰিব নোৱাৰি। অর্থাৎ দার্শনিক দৃষ্টিভংগীয়ে শুদ্ধ আৰু অশুদ্ধ মান নিশ্চিত কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। এগৰাকী ৰাজনীতি বিজ্ঞানীৰ বাবে শুদ্ধ জীৱন আৰু শুদ্ধ সমাজৰ জ্ঞান থকাটো প্ৰয়োজনীয়।

ব্যক্তিগত অধিকাৰ, স্বাধীনতা, সমতা, ন্যায় আৰু নাগৰিকৰ জীৱনত চৰকাৰৰ হস্তক্ষেপৰ পৰিস্থিতি সম্বন্ধীয় প্ৰাচীন ধাৰণাবোৰে নীতিগত ভেটিতে গঢ় লৈ উঠিছিল। জে এছ মিল, টি এইছ গ্ৰীণ, হবহাউছ, লাস্কী, বার্কাৰ আৰু অন্যান্য লিখকসকলৰ ৰাজনৈতিক মতামতৰ মাজত দার্শনিক দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰতিফলন ঘটিছে।

জানিথোৱা ভাল

গ্ৰীক দার্শনিক প্লেটোৱে ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁ দার্শনিক ৰজা (Philosopher King), আদর্শ ৰাষ্ট্ৰ আদিৰ ক্ষেত্ৰত সেই সময়ৰ সমাজত বিদ্যমান বাস্তৱ সত্যতকৈ 'কি হোৱাতো উচিত' (What ought to be) তাৰ প্ৰতিহে বেছি সচেতন আছিল। অর্থাৎ যিটো বাঞ্ছনীয় (What is desirable) সেইটোৰ প্ৰতিহে অধিক গুৰুত্ব দিছিল। তেওঁ তেওঁৰ কল্পনাৰ দার্শনিক ৰজা আৰু আদর্শ ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে ভালেমান যোগ্যতাও নির্দ্ধাৰণ কৰিছিল।

- **দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ সীমাবদ্ধতাসমূহ**

দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ কিছুমান সীমাবদ্ধতা আছে -

- দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীটোক স্বভাৱতে আদর্শগত দৃষ্টিভঙ্গী হিচাপে গণ্য কৰা হয় । ই ৰাজনৈতিক সত্যতাসমূহ আওকাণ কৰে।
- পৰিস্থিতিভেদে নৈতিক আৰু অনৈতিকতাৰ ধাৰণাটো ভিন্ ভিন্ হ'ব পাৰে।
- দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীটোক আদর্শগত দৃষ্টিভঙ্গী হিচাপে গণ্য কৰা হয়।
- কেৱল আগমণ আৰু নিগমণ পদ্ধতিত গুৰুত্ব দিয়া হয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ দুজন সমর্থকৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত প্রকৃত মূল্যবোধক পৃথক কৰিব নোৱাৰি। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক। (৭৫ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

১.৫ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী

এতিয়া আমি ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী(Historical Approach)ৰ বিষয়ে আলোচনা কৰোঁ আহক -----

- **ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী ঃ** এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে মত পোষণ কৰে যে ৰাজনৈতিক তত্ত্ব ভালকৈ বুজিবলৈ হ'লে বুৰঞ্জীমূলক সমলসমূহ যেনে - কাল বা সময়, স্থান আৰু কি অৱস্থাত ই গঢ় লৈছিল তাক বিশেষ গুৰুত্ব সহকাৰে অধ্যয়ন কৰা দৰকাৰ। এই দৃষ্টিভঙ্গীটো ইতিহাসৰ লগত জড়িত হোৱাৰ বাবে প্রতিটো বাস্তৱ ৰাজনৈতিক কথাৰ ঐতিহাসিক অধ্যয়নৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। মেকিয়াভেলি, চেবিন আৰু দানিঙৰ নিচিনা ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে বিশ্বাস কৰে যে দর্শন আৰু ইতিহাসৰ মাজৰ সম্পর্ক অতি ঘনিষ্ঠ। সেয়েহে ৰাজনীতি অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত ইতিহাসক গুৰুত্ব দিব লাগে। চেবিনে মত পোষণ কৰিছে যে প্লেটোৰ দিনৰে পৰা বিভিন্ন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদে যিবিলাক বিষয়ৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ লিখনিৰে আলোচনা কৰিছে সেই সকলোবোৰকে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰত অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্বাস কৰে যে প্রতিজন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদৰ চিন্তাধাৰা বা আদর্শক চাৰিওফালৰ পৰিবেশে প্রভাৱিত কৰে। তদুপৰি

এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্বাস কৰে যে ইতিহাসে কেৱল অতীতৰ ঘটনাসমূহক বর্ণনা নকৰে, ই বর্তমানৰ ঘটনাসমূহৰ লগতো সংযোগ সাধন কৰে। ইতিহাসে প্রতিটো ৰাজনৈতিক ঘটনাৰ ক্রম অনুসাৰে সময় নিৰূপণ কৰি দিয়াৰ ফলত ভৱিষ্যতৰ ঘটনাসমূহ বিবেচনা কৰা বা গণনা কৰাত সহায় কৰে। গতিকে অতীতৰ ৰাজনৈতিক ঘটনা, প্রতিষ্ঠান আৰু ৰাজনৈতিক পৰিবেশ অধ্যয়ন নকৰাকৈ বর্তমানৰ ৰাজনৈতিক দৃশ্যপট ঘটনাৰ বিশ্লেষণ কৰাটো ভুল হ'ব।

ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতিক পূর্বৰ এক ঐতিহাসিক দস্তাবেজৰ মাজেৰে বুজিবলৈ প্রয়াস কৰে। ইতিহাসৰ কোনো এক বিশেষ সময়চোৱাত পালন কৰা ভূমিকাৰ সম্পর্কে জানিবলৈ প্রাচীন ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানসমূহ অধ্যয়ন কৰাৰ প্রয়োজনৰ ওপৰিও মানৱ ইতিহাসৰ বিভিন্ন স্তৰত সমাজৰ ৰাজনৈতিক প্রকৃতিৰ ওপৰত এই অনুষ্ঠানসমূহে কেনেদৰে অৰিহণা যোগাইছিল, তাক পৰীক্ষা কৰিবলৈও এইসমূহৰ অধ্যয়নৰ প্রয়োজন আছে। ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীৰ প্রভাৱ পৰিলক্ষিত হোৱা কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ লিখনী হৈছে চাৰ হেনৰী মেইনৰ "এনচিয়েন্ট ল" ("Ancient Law", 1861), "আর্লি হিষ্টৰী অফ্ ইন্‌ষ্টিটিউশ্যনছ" ("Early History of Institutions", 1874) ; চাৰ জন চিলীৰ "ইন্ট্রোডাক্শ্যন্ টু পলিটিকেল চাইন্স " ("Introduction to Political Science, 1896") ; দ্যা ষ্টেট্ এণ্ড দ্যা নেশ্যন্' (The State and the Nation) ইত্যাদি।

চিন্তা-চর্চা কৰক ১.১

ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত ঐতিহাসিক আৰু আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ এক তুলনা আগবঢ়াওক।

.....

.....

.....

.....

জানি থোৱা ভাল

ভাৰতীয় প্রেক্ষাপটত ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীটো প্রয়োগ কৰিলে এইটো দেখিবলৈ পোৱা যাব যে ভাৰতত প্রশাসন ব্যৱস্থাৰ মূল দলিলখন অর্থাৎ ভাৰতৰ সংবিধানখনৰ শিপা কেইডাল ভাৰতৰ স্বাধীনতা সংগ্রামত নিহিত হৈ আছে। ভাৰতৰ সংবিধানত প্রতিফলিত হোৱা স্বাধীনতাৰ আদর্শ, সমতা, বৈষম্যৰ নির্মূলকৰণ, সামাজিক ন্যায়, ধর্মনিৰপেক্ষতা, মৌলিক অধিকাৰ, জন সার্বভৌমত্ব,

সংসদীয় গণতন্ত্ৰ, যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় ব্যৱস্থা, ৰাষ্ট্ৰীয় একতা ইত্যাদি স্বাধীনতা আন্দোলনৰ মূল বিষয়বস্তু আছিল। এই সমূহে আন্দোলনৰ সময়ত সৰ্বসাধাৰণ জনতাক উৎপীড়ণ আৰু শোষণৰ বিৰুদ্ধে থিয় হ'বলৈ অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল। আজিৰ সময়ত ভাৰতত এটা আধুনিক নীতি প্ৰতিষ্ঠিত হৈছে। অৱশ্যে ভাৰতৰ আধুনিক প্ৰজাতন্ত্ৰৰ মূল ভিত্তিক মহাত্মা গান্ধী আৰু অন্যান্য ৰাষ্ট্ৰীয় নেতাই নেতৃত্ব দিয়া পূৰ্বৰ স্বাধীনতা সংগ্ৰামৰ সময়লৈকে ঘূৰি চাব পাৰি।

- **ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ সীমাবদ্ধতাসমূহ**

ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ কিছুমান সীমাবদ্ধতা আছে —

- লৰ্ড ব্ৰাইচে কৈছে যে যদিও ইতিহাসৰ তুলনামূলকঅধ্যয়ন দৃষ্টান্ত স্বৰূপ, তথাপিতো কেতিয়াবা সেইবিলাক বিভ্ৰান্তকাৰীও হ'ব পাৰে। কেতিয়াবা ঐতিহাসিক তথ্যসমূহ উদ্দেশ্য বিষয়ক তথ্যৰে ভাৰাক্ৰান্ত হ'ব পাৰে আৰু সেই ঐতিহাসিক তথ্যসমূহ লিপিবদ্ধ কৰা ব্যক্তিসকল সামাজিক-সাংস্কৃতিক বিন্যাসৰ (social-cultural orientation) দ্বাৰা প্ৰাভাৱিত হ'ব পাৰে।
- সমালোচকসকলে এইটোও আঙুলিয়াই দিছে যে প্ৰাচীন আদৰ্শ বা নীতিসমূহ সাম্প্ৰতিক সময়ৰ বাবে উপযুক্ত নহ'ব পাৰে আৰু ঐতিহাসিক ঘটনাসমূহে আমাক সাম্প্ৰতিক কালত সহায় নকৰিবও পাৰে, কাৰণ ৰাজনৈতিক জীৱনৰ বাস্তৱিকতাসমূহলৈ ব্যাপক পৰিবৰ্তন নামি আহিছে। আধুনিক ৰাজনৈতিক জীৱনৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য আৰু সমস্যা আছে আৰু এনে বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ক্ষেত্ৰত ঐতিহাসিক ঘটনাসমূহ অপ্ৰাসংগিক।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ "আৰ্লি হিষ্টৰী অফ্ ইন্‌ষ্টিটিউশ্যনছ" গ্ৰন্থখনৰ ৰচক কোন?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ দৰ্শন আৰু ইতিহাসৰ মাজৰ সম্পৰ্ক অতি ঘনিষ্ঠ বুলি বিশ্বাস কৰা দুজন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদৰ নাম লিখক।

.....

প্ৰশ্ন নং ৯ ঃ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক। (৭৫ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ আৰম্ভণিলৈকে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিচাৰ কৰা হৈছিল। এই পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ ৰাষ্ট্ৰ আৰু চৰকাৰৰ অধ্যয়নত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে।
- ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ সংগঠন, কার্য, নীতি , আদর্শ, ধাৰণা আদি অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত বিভিন্ন পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমাবেশ ঘটিছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ আদর্শবাদী আৰু ভাৰবাদী।
- পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ মূলতঃ মূল্য যুক্ত আৰু ৰাজনীতিৰ মূল্যবোধৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। যিসকল ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰিছে তেওঁলোকে প্ৰশ্ন কৰিছে -"আদর্শ ৰাষ্ট্ৰ কি হোৱা উচিত?" তেওঁলোকৰ মতে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ অধ্যয়ন চৰকাৰ এখনৰ আনুষ্ঠানিক গঠন, আইন, নীতি-নিয়ম আদিতেই সীমাবদ্ধ থকা উচিত। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ উদ্যোক্তাসকলে 'কি হয়'ত কৈ 'কি হোৱা উচিত' আদি বিভিন্ন আদর্শৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছে।
- পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহক দার্শনিক, ঐতিহাসিক, আনুষ্ঠানিক , আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীত বিভক্ত কৰিব পাৰি।
- দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীটো ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ আটাইতকৈ প্ৰাচীন দৃষ্টিভঙ্গী বুলি বিবেচিত হৈছে। দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ উদ্ভৱ গ্ৰীক দার্শনিক প্লেটো আৰু এৰিষ্টটলৰ দিনত হোৱা বুলি বিবেচনা কৰা হৈছে।
- দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল পৃষ্ঠপোষকসকলৰ ভিতৰত জার্মান-আমেৰিকান ৰাজনৈতিক দার্শনিক লিও ষ্ট্ৰছ(LeoStrauss)অন্যতম আছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে দর্শন জ্ঞানৰ অন্বেষণ আৰু ৰাজনৈতিক দর্শনে ৰাজনৈতিক কথাবোৰ সত্যৰূপত জানিবলৈ আৰু শুদ্ধ আৰু ভাল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা সম্পর্কে জানিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলায়। লিও' ষ্ট্ৰছে এই মতামত ব্যক্ত কৰিছিল যে আৰম্ভণিতে ৰাজনীতি দর্শন ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পৰা পৃথক নাছিল। তেতিয়া ই মানব সমাজৰ সকলো কার্য আৰু ক্ৰিয়া-কাণ্ডৰ সর্বাত্মক অধ্যয়ন কৰিছিল।
- দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমর্থকসকলে অতি নিষ্ঠাৰে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰকৃত মূল্যবোধক পৃথক কৰিব নোৱাৰি। সেয়েহে ইয়াৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ৰাজনৈতিক সমাজত কোনটো ভাল আৰু কোনটো বেয়া তাক নিৰূপণ কৰা। এই দৃষ্টিভঙ্গীটো প্ৰধানতঃ

নৈতিক আৰু আদর্শ স্থাপনকাৰী অধ্যয়নৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত আৰু সেই কাৰণে ই আদর্শবাদী।

- ব্যক্তিগত অধিকাৰ, স্বাধীনতা, সমতা, ন্যায় আৰু নাগৰিকৰ জীৱনত চৰকাৰৰ হস্তক্ষেপৰ পৰিস্থিতি সম্বন্ধীয় প্রাচীন ধাৰণাবোৰ নীতিগত ভেটিতে গঢ় লৈ উঠিছিল। জে এছ মিল, টি এইছ গ্রীণ, হবহাউছ, লাস্কী, বার্কাৰ আৰু অন্যান্য লিখকসকলৰ ৰাজনৈতিক মতামতৰ মাজত দার্শনিক দৃষ্টিভংগীৰ প্রতিফলন ঘটিছে।
- ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে মত পোষণ কৰে যে ৰাজনৈতিক তত্ত্ব ভালকৈ বুজিবলৈ হ'লে বুৰঞ্জীমূলক সমলসমূহ, যেনে— কাল বা সময়, স্থান আৰু কি অৱস্থাত ই গঢ় লৈছিল তাক বিশেষ গুৰুত্ব সহকাৰে অধ্যয়ন কৰা দৰকাৰ।
- মেকিয়াভেলি, চেবিন আৰু দানিঙৰ নিচিনা ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে বিশ্বাস কৰে যে দর্শন আৰু ইতিহাসৰ মাজৰ সম্পর্ক অতি ঘনিষ্ঠ। সেয়েহে ৰাজনীতি অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত ইতিহাসক গুৰুত্ব দিব লাগে। চেবিনে মত পোষণ কৰিছে প্লেটোৰ দিনৰে পৰা বিভিন্ন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদে যিবিলাক বিষয়ৰ ওপৰত তেওঁলোকৰ লিখনিৰ আলোচনা কৰিছে সেই সকলোবোৰকে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পৰিসীমাৰ ভিতৰত অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে।
- ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্বাস কৰে যে প্রতিজন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদৰ চিন্তাধাৰা বা আদর্শক চাৰিওফালৰ পৰিবেশে প্রভাৱিত কৰে। তদুপৰি ইতিহাসে কেৱল অতীতৰ ঘটনাসমূহক বর্ণনা নকৰে, ই বর্তমানৰ ঘটনাসমূহৰ লগতো সংযোগ সাধন কৰে। ইতিহাসে প্রতিটো ৰাজনৈতিক ঘটনাৰ ক্রম অনুসাৰে সময় নিৰূপণ কৰি দিয়াৰ ফলত ভৱিষ্যতৰ ঘটনাসমূহ বিবেচনা কৰা বা গণনা কৰাত সহায় কৰে। গতিকে অতীতৰ ৰাজনৈতিক ঘটনা, প্রতিষ্ঠান আৰু ৰাজনৈতিক পৰিবেশ অধ্যয়ন নকৰাকৈ বর্তমানৰ ৰাজনৈতিক দৃশ্যপট ঘটনাৰ বিশ্লেষণ কৰাটো ভুল হ'ব।
- ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতিক পূর্বৰ এক ঐতিহাসিক দস্তাবেজৰ মাজেৰে বুজিবলৈ প্রয়াস কৰে। ইতিহাসৰ কোনো এক বিশেষ সময়চোৱাত পালন কৰাৰ ভূমিকা সম্পর্কে জানিবলৈ প্রাচীন ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানসমূহ অধ্যয়ন কৰাৰ প্রয়োজনৰ ওপৰিও মানৰ ইতিহাসৰ বিভিন্ন স্তৰত সমাজৰ ৰাজনৈতিক প্রকৃতিৰ ওপৰত এই অনুষ্ঠানসমূহে কেনেদৰে অৰিহণা যোগাইছিল, তাক পৰীক্ষা কৰিবলৈও এইসমূহৰ অধ্যয়নৰ প্রয়োজন আছে।
- ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীৰ প্রভাৱ পৰিলক্ষিত হোৱা কিছুমান গুৰুত্বপূর্ণ লিখনী হৈছে চাৰ হেনৰী মেইন ৰচিত এনচিয়েন্ট ল (Ancient Law, 1861), আর্লি হিষ্টৰী অফ্ ইন্‌ষ্টিটিউশ্যনছ (Early History of Institutions, 1874), চাৰ জন চিলী ৰচিত ইন্ট্রোডাক্‌শ্বন্ টু পলিটিকেল চাইন্স (Introduction to Political Science, 1896), দ্যা ষ্টেট্ এণ্ড দ্যা নেশ্বন্ (The State and the Nation) ইত্যাদি।

১.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰবৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Gauba, O.P. (2007). *An Introduction to Political Theory (Fourth Edition)*. New Delhi: Macmillan India Ltd.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

১.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গী

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ মূলতঃ মূল্যযুক্ত আৰু ৰাজনীতিৰ মূল্যবোধৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

খ) বিভিন্ন ধৰণৰ ৰাজনৈতিক গাঁথনিৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হয়।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ লিও ষ্ট্ৰচ আৰু টি এইছ গ্ৰীণ

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীটো ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ আটাইতকৈ প্রাচীন দৃষ্টিভঙ্গী বুলি বিবেচিত হৈছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমর্থকসকলে অতি নিষ্ঠাৰে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত প্রকৃত মূল্যবোধক পৃথক কৰিব নোৱাৰি। সেয়েহে ইয়াৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ৰাজনৈতিক সমাজত কোনটো ভাল আৰু কোনটো বেয়া তাক নিৰূপণ কৰা। দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীটো প্রধানতঃ নৈতিক আৰু আদর্শ স্থাপনকাৰী অধ্যয়নৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত আৰু সেই কাৰণে ই আদর্শবাদী।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ চাৰ হেনৰী মেইন

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মেকিয়াভেলি আৰু চেবিন

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে মত পোষণ কৰে যে ৰাজনৈতিক তত্ত্ব ভালকৈ বুজিবলৈ হ'লে বুৰঞ্জীমূলক সমলসমূহ যেনে - কাল বা সময়, স্থান আৰু কি অৱস্থাত ই গঢ় লৈছিল তাক বিশেষ গুৰুত্ব সহকাৰে অধ্যয়ন কৰা দৰকাৰ। এই দৃষ্টিভঙ্গীটো ইতিহাসৰ লগত জড়িত হোৱাৰ বাবে প্রতিটো বাস্তৱ ৰাজনৈতিক কথাৰ ঐতিহাসিক অধ্যয়নৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতিক পূর্বৰ এক ঐতিহাসিক দস্তাবেজৰ মাজেৰে বুজিবলৈ প্রয়াস কৰে।

১.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আটাইতকৈ প্রাচীন দৃষ্টিভঙ্গী কোনটো ?

প্রশ্ন ২ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ দার্শনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ এজন পৃষ্ঠপোষক আৰু ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ এজন পৃষ্ঠপোষকৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ কোনটো দৃষ্টিভংগীয়ে শুদ্ধ আৰু অশুদ্ধ মান নিশ্চিত কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে?

প্রশ্ন ৪ ঃ চাৰ জন চিলী ৰচিত "ইন্ট্রোডাক্শ্বন্ টু পলিটিকেল চাইন্স" ("Introduction to Political Science") কোনটো দৃষ্টিভঙ্গীৰ সৈতে জড়িত?

খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০ -৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰক । ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক । ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ সীমাবদ্ধতাসমূহ লিখক।

****

অধ্যায় ২ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু আইনগত দৃষ্টিভঙ্গী

অধ্যায় গাঁথনি

২.১ উদ্দেশ্য
২.২ পৰিচয়
২.৩ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগী
২.৪ আইনগত দৃষ্টিভংগী
২.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
২.৬ অধিক জানিবলৈ
২.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
২.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

২.১ উদ্দেশ্য

- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটো ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আইনগত দৃষ্টিভংগীটো আলোচনা কৰিব পাৰিব
- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।
- আইনগত দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

২.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আমি পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভংগীবোৰৰ অর্থ আৰু ৰূপ আলোচনা কৰ্য্যিায়টো আমি দুটা গুৰুত্বপূর্ণ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে জনাৰ প্রয়াস কৰিম। এই দৃষ্টিভংগী দুটা হ'ল- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগী আৰু আইনগত দৃষ্টিভংগী। দুয়োটা দৃষ্টিভংগীয়েই প্রধানকৈ ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাৰ আনুষ্ঠানিক তথা ন্যায়িক সংৰচনাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। যিকোনো ৰাষ্ট্রৰে গাঁথনিবোৰে চৰকাৰ, ৰাজনৈতিক দল আদিৰ বিভিন্ন শাখাক সামৰি লয়। একে সময়তে বিভিন্ন ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠানৰ আইনগত দিশ তথা সংবিধানৰ দৰে আইনগত নথি-পত্রৰ অধ্যয়নো অতি প্রয়োজনীয় বিষয়। ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আনুষ্ঠানিক আৰু আইনগত দৃষ্টিভংগীৰ সহায়ত আনুষ্ঠানিক প্রতিষ্ঠানগত গাঁথনি আৰু সেইবোৰৰ আইনগত সংৰচনাৰ কার্য সম্পাদন পদ্ধতি অধ্যয়ন কৰিব পৰা যায়।

২.৩ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গী (Institutional Approach)

আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গীটো ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত অতি প্ৰাচীন আৰু অতি আৱশ্যকীয় দৃষ্টিভঙ্গী। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ চৰকাৰ আৰু ৰাজনীতিৰ বিধিগত উপাদানসমূহ পৰ্যালোচনা কৰে আৰু ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানসমূহৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে আনুষ্ঠানিক আহিলাসমূহ যেনে বিধানমণ্ডল, কাৰ্যপালিকা, ন্যায়পালিকা, ৰাজনৈতিক দল আদিৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত বিশেষভাৱে মনোনিবেশ কৰিছে।

এই দৃষ্টিভঙ্গী আগবঢ়োৱা পণ্ডিতসকল আধুনিক আৰু পৌৰাণিক উভয় সময়ৰে ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ। পৌৰাণিক চিন্তাবিদসকলৰ ভিতৰত এৰিষ্টটলে এই দৃষ্টিভঙ্গীলৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৰঙণি আগবঢ়াইছে। সেইদৰে যিসকল আধুনিক যুগৰ চিন্তাবিদে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰতি উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়াইছে তাৰ ভিতৰত জেমচ্ ব্ৰাইচ, বেণ্টলে, ওৱাল্টাৰ বেগহট, হে�ৰল্ড লাস্কি আদি প্ৰধান।

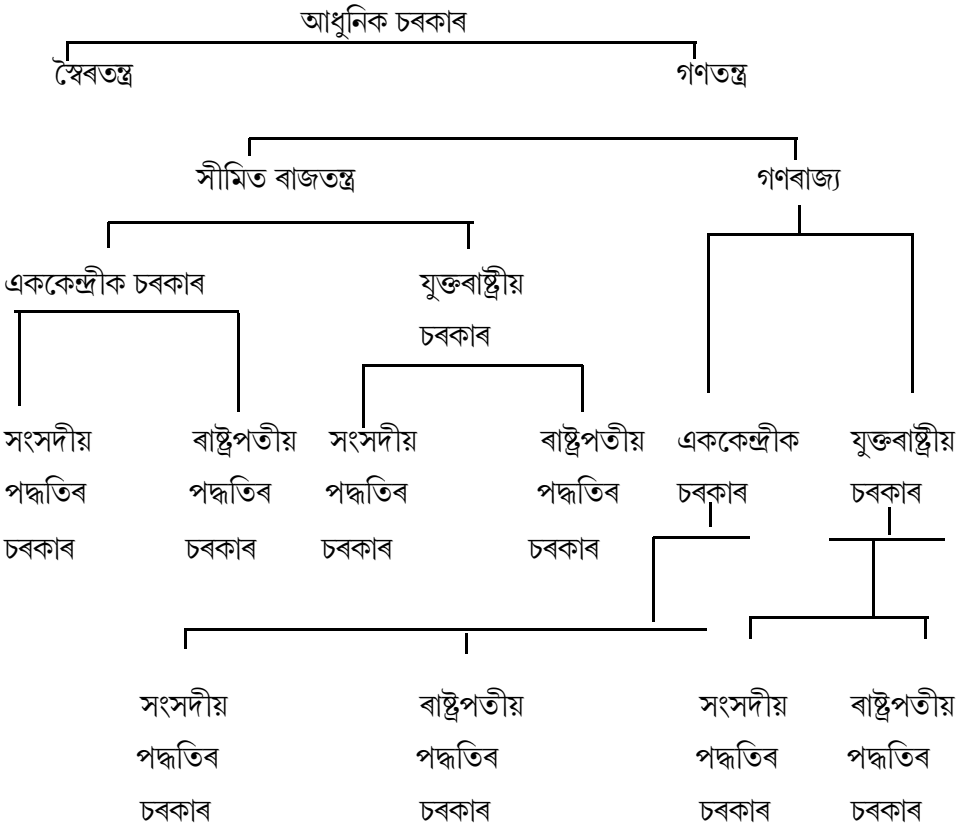
একেদৰে আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীয়ে চৰকাৰ আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন যন্ত্ৰৰ গঠন আৰু কাৰ্যৰ লগতে ৰাজনীতি আৰু ৰাজনৈতিক পদ্ধতিক প্ৰভাৱিত কৰা ৰাজনৈতিক দল আৰু অন্যান্য অনুষ্ঠান সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰে। আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়বস্তুৰ ভিতৰত আছে — এৰিষ্টটলে কৰা চৰকাৰ শ্ৰেণীবিভাগ (ৰাজতন্ত্ৰ, একনায়কত্ব, অভিজাততন্ত্ৰ, স্বল্পতন্ত্ৰ, প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু গণতন্ত্ৰ), আধুনিক শ্ৰেণীবিভাজন (প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু একনায়কত্ব, সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয়, এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়), চৰকাৰৰ বিভিন্ন স্তৰ (যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়, ৰাজ্যিক আৰু আঞ্চলিক), লগতে চৰকাৰৰ শাখাসমূহ (কাৰ্যপালিকা, বিধান মণ্ডল, ন্যায়পালিকা) আৰু এইসমূহৰ গঠন আৰু ক্ষমতা ইত্যাদি। অনুষ্ঠানবাদীসকলে (the institutionalists) অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠান আৰু সেইবোৰৰ সংৰচনা, সংবিধান, নীতি-নিয়ম তথা অন্য ন্যায়িক নথি পত্ৰৰ অধ্যয়নত জোৰ দিয়ে। অৰ্থাৎ, এই দৃষ্টিভংগী অনুসৰি ৰাজনীতি হ'ল ৰাজনৈতিক কাৰ্য-কলাপৰ সংৰচনা আৰু সংগঠনৰ অধ্যয়ন।

● আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ সীমাৱদ্ধতা

এই দৃষ্টিভংগীৰ সীমাৱদ্ধতাসমূহ তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি—

- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোক এটা সংকীৰ্ণ দৃষ্টিভংগী বুলি কোৱা হয়। কাৰণ, এই দৃষ্টিভংগীটো কেৱল আনুষ্ঠানিক সংৰচনা তথা অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ অধ্যয়নতে সীমাৱদ্ধ হৈ থাকে।
- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোৱে সমাজতাত্বিক, মনোবৈজ্ঞানিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিস্থিতিৰ অধ্যয়ন নকৰে। ই আনকি আনুষ্ঠানিক প্ৰতিষ্ঠানবোৰৰ প্ৰকৃত কাৰ্য্য-সম্পাদন প্ৰক্ৰিয়াটোত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱা কাৰকবোৰৰ অধ্যয়নকো সামৰি নলয়।

➢ আধুনিক চৰকাৰ সম্পৰ্কে ড° ষ্টিফেন লীক'কে আগবঢ়োৱা শ্ৰেণীবিভাজনবোৰকেই সবাতোকৈ গ্ৰহণযোগ্য বুলি বিবেচনা কৰা হয়। চৰকাৰত সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতি তথা এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় ৰূপবোৰ হ'ল গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰৰে শাখা। কথাটো ড° লীক'কে এখন তালিকাৰ সহায়ত বুজাই দিছে।

ড° ষ্টিফেন লীক'কে আগবঢ়োৱা চৰকাৰৰ শ্ৰেণীবিভাজন

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কোনে চৰকাৰক ৰাজতন্ত্ৰ , একনায়কত্ব, অভিজাততন্ত্ৰ, স্বল্পতন্ত্ৰ, প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু গণতন্ত্ৰত শ্ৰেণীবিভক্ত কৰিছিল ?

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গী আগবঢ়োৱা পণ্ডিতসকল আধুনিক আৰু পৌৰাণিক উভয় সময়ৰে ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ কি ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগী সম্পৰ্কে বৰ্ণনা কৰক। (৭৫ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

২.৪ আইনগত দৃষ্টিভঙ্গী (Legal Approach)

আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাষ্ট্ৰক আইন প্ৰণয়ন আৰু আইন প্ৰয়োগৰ মৌলিক অনুষ্ঠান বুলি বিবেচনা কৰে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰবক্তাসকলে আইনগত বিধি ব্যৱস্থা, আইনগত অনুষ্ঠান, বিচাৰ আৰু ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা বিচাৰে। এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ সপক্ষে যুক্তি আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকল হ'ল - চিচাৰো, জ্যা বদিন, থমাচ হবচ্, জেৰেমি বেন্থাম, জন অষ্টিন, দাইচি আৰু চাৰ হেনৰি মেইন।

আইনগত দৃষ্টিভংগীৰ অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তু হৈছে বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰৰ আনুষ্ঠানিক আৰু আইনগত গাঁথনি। আইনগত দৃষ্টিভংগীয়ে বিভিন্ন চৰকাৰী অংগৰ ক্ষমতা, কাৰ্যাৱলী আৰু আইনগত স্থিতিকে ধৰি বিভিন্ন কাৰ্য সম্পাদন প্ৰক্ৰিয়াৰ আইনগত আৰু সাংবিধানিক ৰূপৰেখা নিৰ্ধাৰণৰ ওপৰত আলোকপাত কৰে। বৃটেইন আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ দৰে গণতান্ত্ৰিক দেশবোৰৰ ৰাজনৈতিক গাঁথনি অধ্যয়নৰ লগে লগে আইনগত দৃষ্টিভংগীৰে চলোৱা অধ্যয়নৰ পৰম্পৰা আৰম্ভ হৈছিল। উদাহৰণ স্বৰূপে, ইংলেণ্ডৰ ৰজাৰ সাংবিধানিক অথবা আইনী স্থিতি, বৃটিছ কেবিনেট, কমনছ্ সদন (House of Commons), লৰ্ডছ্ সদন (House of Lords), বৃটিছ ন্যায় ব্যৱস্থা, ইত্যাদিৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়ন কৰা হৈছিল।

ভাৰতৰ পটভূমিত ভাৰতীয় ৰাজনীতিৰ ন্যায়িক দৃষ্টিভংগীৰে কৰা অধ্যয়নত ভাৰতীয় সংবিধানৰ ন্যায়িক সা-সুবিধা আৰু এইবোৰৰ প্রয়োগক সামৰি লোৱা হয়। ইয়াৰ উপৰি ভাৰতৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ সিদ্ধান্তবোৰ; আইনসংগত কার্যপদ্ধতি; দুয়োখন সংসদীয় সদন তথা ৰাজ্যিক বিধানসভাবোৰৰ স্থিতি, ক্ষমতা আৰু কার্যসম্পাদন পদ্ধতি; ৰাষ্ট্রপতি, প্রধানমন্ত্রী, ৰাজ্যপাল, মুখ্যমন্ত্রী তথা অন্য সাংবিধানিক কর্তৃপক্ষৰ ক্ষমতা আৰু কার্যাৱলী আৰু বিভিন্ন অনুষ্ঠান- প্রতিষ্ঠানৰ লগতে বিভিন্ন কর্তৃপক্ষৰ নির্বাচন প্রক্রিয়াবোৰো এই অধ্যয়নৰ ভিতৰুৱা বিষয়।

- **আইনগত দৃষ্টিভংগীৰ সীমাৱদ্ধতা**

এই দৃষ্টিভংগীৰ সীমাৱদ্ধতাসমূহ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সাধাৰণতে আনুষ্ঠানিক সংৰচনা আৰু প্রক্রিয়াবোৰ অধ্যয়ন কৰে। ই জটিল পৰিৱেশজনিত কাৰকবোৰ আৰু এইবোৰৰ প্রকৃত কার্য-সম্পাদন প্রক্রিয়াক প্রভাৱিত কৰা সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিৱেশৰ দৰে পৰিৱেশবোৰৰ অধ্যয়ন আওকাণ কৰে।
- আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্রকৃতি অতি সীমাৱদ্ধ। কাৰণ, ই কেৱল ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাৰ ন্যায়িক প্রকৃতি তথা প্রয়োগ সম্পর্কেহে অধ্যয়ন কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ যিকোনো দুগৰাকী সমর্থকৰ নাম লিখক।

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ বৃটেইন আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রৰ দৰে গণতান্ত্রিক দেশবোৰৰ ৰাজনৈতিক গাঁথনি অধ্যয়নৰ লগে লগে আইনগত দৃষ্টিভংগীৰে চলোৱা অধ্যয়নৰ পৰম্পৰা আৰম্ভ হৈছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ আইনগত দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ কি?

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ আইনগত দৃষ্টিভংগীটো বর্ণনা কৰক। (৭৫ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

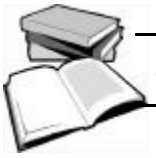

২.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গীটো ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত অতি প্ৰাচীন আৰু অতি আৱশ্যকীয় দৃষ্টিভঙ্গী। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ চৰকাৰ আৰু ৰাজনীতিৰ বিধিগত উপাদানসমূহ পৰ্যালোচনা কৰে আৰু ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানসমূহৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে।
- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে আনুষ্ঠানিক আহিলাসমূহ যেনে বিধানমণ্ডল, কাৰ্যপালিকা, ন্যায়পালিকা, ৰাজনৈতিক দল আদিৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত বিশেষভাৱে মনোনিৱেশ কৰিছে।
- একেদৰে আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীয়ে চৰকাৰ আৰু ইয়াৰ বিভিন্ন যন্ত্ৰৰ গঠন আৰু কাৰ্য্যৰ লগতে ৰাজনীতি আৰু ৰাজনৈতিক পদ্ধতিক প্ৰভাৱিত কৰা ৰাজনৈতিক দল আৰু অন্যান্য অনুষ্ঠান সম্পৰ্কে অধ্যয়ন কৰে।
- এৰিষ্ট'টলে কৰা চৰকাৰ শ্ৰেণীবিভাগ (ৰাজতন্ত্ৰ, একনায়কত্ব, অভিজাততন্ত্ৰ, জোঁটশাসন, প্ৰশাসন ব্যৱস্থা আৰু প্ৰজাতন্ত্ৰ), আধুনিক শ্ৰেণীবিভাজন (প্ৰজাতন্ত্ৰ আৰু একনায়কত্ব, সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয়, এককেন্দ্ৰীক আৰু যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়), চৰকাৰৰ বিভিন্ন স্তৰ (যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়, ৰাজ্যিক আৰু আঞ্চলিক), লগতে চৰকাৰৰ শাখাসমূহ (কাৰ্যপালিকা, বিধান মণ্ডল, ন্যায়পালিকা) আৰু এইসমূহৰ গঠন আৰু ক্ষমতা ইত্যাদি আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়বস্তু।
- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগী আগবঢ়োৱা পণ্ডিতসকল আধুনিক আৰু পৌৰাণিক উভয় সময়ৰে ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ। পৌৰাণিক চিন্তাবিদসকলৰ ভিতৰত এৰিষ্টট'লে এই দৃষ্টিভঙ্গীলৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৰঙণি আগবঢ়াইছে। সেইদৰে যিসকল আধুনিক যুগৰ চিন্তাবিদে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰতি উল্লেখযোগ্য বৰঙণি আগবঢ়াইছে তাৰ ভিতৰত জেমচ্ ব্ৰাইচ, বেণ্টলে, ওৱাল্টাৰ বেগহট, হেৰল্ড লাস্কি আদি প্ৰধান।
- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ হ'ল- আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোক এটা সংকীৰ্ণ দৃষ্টিভংগী বুলি কোৱা হয়। কাৰণ, এই দৃষ্টিভংগীটো কেৱল আনুষ্ঠানিক সংৰচনা

তথা অনুষ্ঠান-প্রতিষ্ঠানৰ অধ্যয়নতে সীমাৱদ্ধ হৈ থাকে ; আনুষ্ঠানিক পন্থাটোৱে সমাজতাত্ত্বিক, মনোবৈজ্ঞানিক, ৰাজনৈতিক আৰু অর্থনৈতিক পৰিস্থিতিৰ অধ্যায়ন নকৰে। ই আনকি আনুষ্ঠানিক প্রতিষ্ঠানবোৰৰ প্রকৃত কার্য-সম্পাদন প্রক্রিয়াটোত গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা লোৱা কাৰকবোৰৰ অধ্যয়নকো সামৰি নলয়।

- আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাষ্ট্রক আইন প্রণয়ন আৰু আইন প্রয়োগৰ মৌলিক অনুষ্ঠান বুলি বিবেচনা কৰে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্রবক্তাসকলে আইনগত বিধি ব্যৱস্থা, আইনগত অনুষ্ঠান, বিচাৰ আৰু ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা বিচাৰে।
- আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ সপক্ষে যুক্তি আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকল হ'ল - চিচাৰো, জ্যা বদিন, থমাচ হবচ্, জেৰেমি বেন্থাম, জন অষ্টিন, দাইচি আৰু চাৰ হেনৰি মেইন।
- আইনগত দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ হ'ল- আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সাধাৰণতে আনুষ্ঠানিক সংৰচনা আৰু প্রক্রিয়াবোৰ অধ্যয়ন কৰে। ই জটিল পৰিৱেশজনিত কাৰকবোৰ আৰু এইবোৰৰ প্রকৃত কার্য-সম্পাদন প্রক্রিয়াক প্রভাৱিত কৰা সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিৱেশৰ দৰে পৰিৱেশবোৰৰ অধ্যয়ন আওকাণ কৰে ; আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্রকৃতি অতি সীমাৱদ্ধ। কাৰণ, ই কেৱল ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাৰ ন্যায়িক প্রকৃতি তথা প্রয়োগ সম্পর্কেহে অধ্যয়ন কৰে।

২.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্রকাশন।

৩) চক্রবর্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্র আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্রতুল চন্দ্র (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006) *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

২.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ এৰিষ্টটলে

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীটোক এটা সংকীৰ্ণ দৃষ্টিভংগী বুলি কোৱা হয়। কাৰণ, এই দৃষ্টিভংগীটো কেৱল আনুষ্ঠানিক সংৰচনা তথা অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানৰ অধ্যয়নতে সীমাৱদ্ধ হৈ থাকে।

(খ) আনুষ্ঠানিক পন্থাটোৱে সমাজতাত্ত্বিক, মনোবৈজ্ঞানিক, ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক পৰিস্থিতিৰ অধ্যয়ন নকৰে। ই আনকি আনুষ্ঠানিক প্ৰতিষ্ঠানবোৰৰ প্ৰকৃত কাৰ্য-সম্পাদন প্ৰক্ৰিয়াটোত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা লোৱা কাৰকবোৰৰ অধ্যয়নকো সামৰি নলয়।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গীটো ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত অতি প্ৰাচীন আৰু অতি আৱশ্যকীয় দৃষ্টিভঙ্গী। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ চৰকাৰ আৰু ৰাজনীতিৰ বিধিগত উপাদানসমূহ পৰ্যালোচনা কৰে আৰু ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠানসমূহৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে আনুষ্ঠানিক আহিলাসমূহ যেনে বিধানমণ্ডল, কাৰ্যপালিকা, ন্যায়পালিকা, ৰাজনৈতিক দল আদিৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত বিশেষভাৱে মনোনিবেশ কৰিছে।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জ্যা বদিন আৰু থমাচ হবচ্

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) আইনগত দৃষ্টিভংগীয়ে সাধাৰণতে আনুষ্ঠানিক সংৰচনা আৰু প্ৰক্ৰিয়াবোৰ অধ্যয়ন কৰে। ই জটিল পৰিৱেশ জনিত কাৰকবোৰ আৰু এইবোৰৰ প্ৰকৃত কাৰ্য্য সম্পাদন প্ৰক্ৰিয়াক প্ৰভাৱিত কৰা সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অৰ্থনৈতিক আৰু ৰাজনৈতিক পৰিৱেশৰ দৰে পৰিবেশবোৰৰ অধ্যয়ন আওকাণ কৰে।

(খ) আইনগত দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰকৃতি অতি সীমাৱদ্ধ। কাৰণ ই কেৱল ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাৰ ন্যায়িক প্ৰকৃতি তথা প্ৰয়োগ সম্পৰ্কেহে অধ্যয়ন কৰে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ আইনগত দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাষ্ট্ৰক আইন প্ৰণয়ন আৰু আইন প্ৰয়োগৰ মৌলিক অনুষ্ঠান বুলি বিবেচনা কৰে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰবক্তাসকলে আইনগত বিধি ব্যৱস্থা, আইনগত অনুষ্ঠান, বিচাৰ আৰু ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা বিচাৰে। এই দৃষ্টিভংগীৰ অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তু হৈছে বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰৰ আনুষ্ঠানিক আৰু আইনগত গাঁথনি।

২.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কোনটো দৃষ্টিভংগীয়ে আইনৰ সৃষ্টি আৰু বলবৎকৰণৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰক মৌলিক সংগঠন বুলি বিবেচনা কৰে?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ এগৰাকী প্ৰাচীন সমৰ্থকৰ নাম লিখক ।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আইনগত দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক। দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ আইনগত দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক। দৃষ্টিভংগীটোৰ সীমাৱদ্ধতাবোৰ বৰ্ণনা কৰক।

****

অধ্যায় ৩ ঃ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী (আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী আৰু পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী)

অধ্যায় গাঁথনি

৩.১ উদ্দেশ্য

৩.২ পৰিচয়

৩.৩ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী

৩.৩.১ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ অর্থ

৩.৩.২ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

৩.৪ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী (Behaviouralism)

৩.৪.১ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ উৎপত্তি আৰু অর্থ

৩.৪.২ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল বৈশিষ্ট্যসমূহ

৩.৪.৩ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ গুণসমূহ আৰু আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমালোচনাসমূহ

৩.৫ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী (Post-Behaviouralism) ঃ উৎপত্তি আৰু অর্থ

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৩.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৩.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব
- ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বৈশিষ্ট্য সমূহৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব
- ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৩.২ পৰিচয়

আমি ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়কেইটাত ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীসমূহৰ বিষয়ে পঢ়িলোঁ ।এই অধ্যায়টোত আমি ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী সমূহৰ বিষয়ে পঢ়িম। পৰম্পৰাগত দৃষ্টি ভঙ্গীসমূহৰ বিপৰীতে আধুনিক দৃষ্টি ভঙ্গীসমূহে তথ্যৰ অধ্যয়ন আৰু বিশ্লেষণৰ

ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। আধুনিক দৃষ্টি ভঙ্গীসমূহ হ'ল-আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী আৰু পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী, ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী, গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী, যোগাযোগ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী।

এই অধ্যায়টোত আমি দুটা প্ৰধান আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী যেনে- আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী আৰু পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে পঢ়িম।

৩.৩ ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী

৩.৩.১ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ অর্থ

পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰে ৰাজনীতি অধ্যয়ন কৰি পিছৰকালৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে অনুভৱ কৰিছিল যে এক নতুন দিশেৰে ৰাজনৈতিক অধ্যয়ন কৰাৰ প্ৰয়োজন আছে। সেয়েহে পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ দোষত্ৰুটিসমূহ একেবাৰে কম কৰাৰ বাবে ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে নতুন নতুন কেবাটাও দৃষ্টিভঙ্গী আগবঢ়াইছে। এই নতুন দৃষ্টিভঙ্গীসমূহক ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী বুলি কোৱা হৈছে। ভালেকেইজন চিন্তাবিদে এই নতুন দৃষ্টিভঙ্গীক পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিপক্ষে এক প্ৰতিক্ৰিয়া বুলি বিবেচনা কৰিছে। এই নতুন দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ ৰাজনীতি অধ্যয়ন বিজ্ঞানসন্মত হোৱাত গুৰুত্ব দিছে। ৰাজনীতি বিজ্ঞানত আচৰণবাদী আন্দোলনৰ প্ৰৱেশে পোন প্ৰথমে এক আমূল পৰিৱৰ্তন সাধন কৰিছে। আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ হ'ল-আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী, পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী, ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী, গঠন আৰু কার্য্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী, যোগাযোগ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী।

৩.৩.২ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

- আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে অভিজ্ঞতাবাদী তথ্যৰ (empirical data) পৰা মীমাংসাত উপনীত হ'ব বিচাৰে।
- আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে ৰাজনীতিক গাঁথনিৰ অধ্যয়ন আৰু ঐতিহাসিক বিশ্লেষণৰ সীমা অতিক্ৰম কৰি ৰাজনৈতিক পৰিঘটনা সমূহৰ এক তথ্য ভিত্তিক বিশ্লেষণ আগবঢ়ায়।
- আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে আন্তঃবিভাগীয় অধ্যয়নত বিশ্বাস কৰে।
- আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে অধ্যয়ন প্ৰণালীৰ ওপৰত বেচি গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে।
- আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ এক বৈজ্ঞানিক নিষ্পত্তি আনিবলৈ প্ৰচেষ্টা কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ যিকোনো দুটা আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহৰ যিকোনো দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে আন্তঃবিভাগীয় অধ্যয়নত বিশ্বাস কৰে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ ৰাজনীতি বিজ্ঞানত কোনটো আন্দোলনৰ প্ৰৱেশে পোন প্ৰথমে এক আমূল পৰিৱর্তন সাধন কৰিছিল?

.....

৩. ৪ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী (Behaviouralism)

৩.৪.১ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ উৎপত্তি আৰু অর্থ

বিংশ শতাব্দীত হোৱা বৌদ্ধিক বিকাশৰ লগত আচৰণবাদৰ উৎপত্তিৰ যোগসূত্র স্থাপন কৰিব পাৰি। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাজনৈতিক সমাজৰ সদস্য হিচাপে মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ আচৰণৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। প্রথম বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত অভিজ্ঞতাবাদী (empirical) আৰু পৰিমাণ নিৰূপণ পদ্ধতি (quantitative) ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে এক আন্দোলন উদ্ভৱ হৈছিল। সেয়েহে বিংশ শতাব্দীৰ আদি ভাগতে মানুহে ৰাজনৈতিক আচৰণবাদৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়াৰ ফলশ্রুতি হিচাপে পিছৰ কালচোৱাত ৰাজনীতি বিজ্ঞানত আচৰণবাদৰ প্রবেশ ঘটিছিল। ১৯২৮ খৃঃ ত আমেৰিকাৰ চিন্তাবিদ ফ্রেঙ্ক কেন্টে (Frank Kent) প্রকাশ কৰা " পলিটিকেল বিহেভিয়াৰ" (*Political Behaviour*) নামৰ কিতাপখনে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ এক যুগান্তকাৰী পদক্ষেপ আগবঢ়াইছিল। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে এখন সমাজত ব্যক্তি আৰু ব্যক্তি সমষ্টিৰ আচৰণ বিবেচনা কৰে। কিন্তু অনুষ্ঠান, আন্তঃ গাঁথনি বা আদর্শৰ কথা বিবেচনা নকৰে। সেয়েহে এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে এটা গোটৰ সদস্য হিচাপে কোনো ব্যক্তিৰ বিষয়ে অধ্যয়নৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে।

দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছৰে পৰা এই আন্দোলন আমেৰিকা আৰু কিছুমান ইউৰোপীয় দেশৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদৰ মাজত বৰ জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছিল। চিকাগো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ অধ্যাপক চার্লচ ই মেৰিয়ামক (Charies E. Merriam) আচৰণবাদ আন্দোলনৰ পিতৃ বুলি আখ্যা দিয়া হৈছে। আচৰণবাদৰ সমৰ্থকসকলে ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণত পৰিমাণৰ হিচাপ (quantitative data) আৰু পৰিসাংখ্যিক চিত্ৰ (statistical tables) ব্যৱহাৰৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। আমেৰিকাৰ বহুকেইজন ৰাজনীতি বিজ্ঞানীয়ে বিশেষকৈ গেব্ৰিয়েল আলমণ্ড (Gabriel Almond), ৰবাৰ্ট ডাল (Robert Dahl), ডেভিড ইষ্টন (David Easton), হেৰল্ড লাচৱেল (Harold Lasswel) আৰু কার্ল ডয়েটচ (Karl Deutsch) আদি ৰাজনৈতিক লেখকে কিছুমান তাত্ত্বিক (theoretical frameworks) আৰু গৱেষণাপদ্ধতিৰ (research design) উদ্ভাৱন কৰিছে যাৰ দ্বাৰা কোনোৱে বিজ্ঞানসন্মত আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ গৱেষণা কৰিব পাৰে। এই সকলোবোৰ কামে আচৰণবাদ আন্দোলনটো শক্তিশালী কৰাত অৰিহণা যোগাইছে।

আচৰণবাদৰ সূত্ৰ বিভিন্ন ধৰণে আগবঢ়োৱা হৈছে। ৰবাৰ্ট ডাল (Robert Dahl) ৰ আচৰণবাদ সম্পৰ্কে ধাৰণা এনে ধৰণৰ - "ই ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ অভ্যন্তৰীণ ক্ষেত্ৰত এক প্ৰতিবাদী আন্দোলন যাৰ লগত ভালেকেইজন ৰাজনীতি বিজ্ঞানী, বিশেষকৈ আমেৰিকান ৰাজনীতি তত্ত্ববিদ জড়িত আছিল। তেওঁলোকে প্ৰচলিত ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ কাম-কাজ বিশেষকৈ ঐতিহাসিক, দাৰ্শনিক আৰু বৰ্ণনাত্মক আনুষ্ঠানিক দৃষ্টিভঙ্গীক লৈ অসন্তুষ্ট হৈছিল।" ইয়াৰ বাহিৰেও ৰবাৰ্ট ডালে মত পোষণ কৰে যে ৰাজনীতিক সমাজৰ অভিজ্ঞতাবাদী (empirical) উপাদানসমূহৰ লগত সংযোগ ঘটাই আচৰণবাদ দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অধিক বিজ্ঞানসন্মত, উদ্দেশ্যধৰ্মী আৰু মূল্য নিৰপেক্ষ (value free) কৰাৰ এটা প্ৰচেষ্টা আগবঢ়াইছে।

ডেভিড ইষ্টন (David Easton) ৰ মতে আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত অংশগ্ৰহণকাৰী লোকৰ অনুভূতি, কুসংস্কাৰ বা পূৰ্বধাৰণাসমূহক মানবীয় দৃষ্টিৰে বিবেচনা কৰিব লাগে। হেৰল্ড লাচৱেল (Harold Lasswel), চার্লচ ই মেৰিয়াম (Charles E Merriam) ৰ নিচিনা পণ্ডিতসকলেও বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক অনুসন্ধান অসম্পূৰ্ণ হৈ থাকিব যদিহে মনস্তাত্ত্বিক আৰু সামাজিক বিষয়সমূহক গুৰুত্ব দিয়া নহয়। সেয়েহে আচৰণবাদী আন্দোলনে চৰকাৰৰ উৎপত্তি, গঠন আৰু ৰাজ্যৰ বিভিন্ন অনুষ্ঠানতকৈ ব্যক্তিৰ অধ্যয়নৰ ওপৰত মন দিছে। যি ব্যক্তি সমূহে ৰাজ্যৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটো গঠন কৰিছে তেওঁলোকৰ ওপৰত অধ্যয়নত গুৰুত্ব দিছে। ব্যক্তিৰ দৈনন্দিন সমস্যাসমূহ অধ্যয়নৰ বাবে আচৰণবাদীসকলে নতুন পদ্ধতি আৰু গৱেষণাৰ কৌশল উদ্ভাৱনৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিছে। আচৰণবাদীসকলে তেওঁলোকৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্ৰত পৰ্যবেক্ষণৰ কৌশল, সাক্ষাৎকাৰ, জৰীপ, গৱেষণা, ঘটনা অধ্যয়ন (case studies), পৰিসংখ্যা সংগ্ৰহ, জনসাধাৰণৰ অৱস্থাৰ বিশ্লেষণ, পৰিমাণ নিৰূপণ (quantitative) আদিৰ প্ৰধানকৈ ব্যৱহাৰ কৰে।

জানি থোৱা ভাল

ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ গণ্ডীৰ ভিতৰতে আচৰণবাদীৰ এটা অতি আৱশ্যকীয় বিষয় হ'ল ৰাজনৈতিক আচৰণ সম্বন্ধে অধ্যয়ন কৰা। এজন ব্যক্তিৰ ওপৰত ভোটাৰ, নেতা, বিপ্লৱী, দলৰ সদস্য আদি ৰূপত ৰেখাপাত কৰে। লগতে এজন ব্যক্তিৰ আচৰণৰ ওপৰত দল বা সমষ্টিৰ বা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ কি প্ৰভাৱ তাৰ ওপৰতো ৰেখাপাত কৰে।

৩.৪.২ আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

ডেভিড ইষ্টনে (David Easton) আচৰণবাদৰ কেইটামান মূল বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰিছে। সেইবোৰ হ'ল -

➢ ***নিয়মানুৱর্তিতা (Regularities) ঃ*** এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক আচৰণত কিছুমান সমস্যা আছে যি বিলাকৰ সহায়ত ৰাজনৈতিক ঘটনাৰ আগজাননী বা সূত্ৰ (theories) সমূহক সার্বজনীন কৰা হয়। বিশেষ পৰিস্থিতিত মানুহৰ ৰাজনৈতিক আচৰণে গৱেষকক কোনো এক ৰাজনৈতিক পৰিস্থিতিৰ লগতে ভৱিষ্যতে হ'ব পৰা ৰাজনৈতিক ঘটনাৰো আগজাননী দিব পাৰে। এনেকুৱা নিয়মানুৱর্তিতা অধ্যয়নৰ ফলত ৰাজনীতি বিজ্ঞান বেচি বিজ্ঞানসন্মত হৈছে আৰু ইয়াৰ ভৱিষ্যৎ আগজাননী দিব পৰা ক্ষমতা বৃদ্ধি হৈছে।

➢ ***সত্যপ্ৰতিষ্ঠাকৰণ (Verification) ঃ*** আচৰণবাদীসকলে সকলো কথাকে একেবাৰে সত্য বুলি গ্ৰহণ নকৰে। সেইকাৰণে তেওঁলোকে পৰীক্ষা কৰা, সত্যতা নিৰূপণ কৰাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। তেওঁলোকৰ মতে যিটো পৰীক্ষাৰ দ্বাৰা সত্য ৰূপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিব নোৱাৰি সেইটো বিজ্ঞানভিত্তিক নহয়।

➢ ***কৌশল (Technique) ঃ*** আচৰণবাদীসকলে এনেকুৱা গৱেষণাৰ আহিলা আৰু পদ্ধতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে যিয়ে প্ৰকৃত, বিশ্বাসযোগ্য আৰু তুলনামূলক পৰিসংখ্যা (সৃষ্টি) প্ৰতিষ্ঠা কৰিব পাৰে। এজন গৱেষকে নমুনা (sample), জৰীপ (surveys), গাণিতিক আৰ্হি (Mathematical Models), চিমুলেশ্বন (Simulation) আদিৰ নিচিনা জটিল আহিলাৰ ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে।

➢ ***পৰিমাণ নিৰূপণ (Quantification) ঃ*** সমলসমূহ সংগ্ৰহ কৰাৰ পিচত এজন গৱেষকে সংগৃহীত সমলসমূহৰ পৰিমাপ আৰু পৰিসংখ্যা নিৰূপণ কৰা উচিত।

➢ ***মূল্যবোধ মুক্ত (Value-free) ঃ*** আচৰণবাদীসকলে সত্য ঘটনা আৰু মূল্যবোধৰ পৃথকীকৰণৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰে। তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে যে উদ্দেশ্যধৰ্ম্মী গৱেষণা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত গৱেষকসকল মূল্য নিৰপেক্ষ হ'ব লাগে। ইয়াৰ অর্থ হ'ল যে গৱেষক এজন পক্ষপাতমূলক

দৃষ্টিভংগী আৰু পূর্বৰ বিশ্বাসৰ পৰা দূৰত থাকিব লাগে।

➢ ***শৃংখলাৱদ্ধতা (Systematization) ঃ*** ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ গৱেষণা শৃংখলাৱদ্ধতাৰে হোৱাটো আচৰণবাদীসকলে বিচাৰে। তত্ত্ব আৰু গৱেষণা একেলগে আগবঢ়াতো তেওঁলোকে বিচাৰে।

➢ ***বিশুদ্ধ বিজ্ঞান (Pure Science) ঃ*** আচৰণবাদৰ অন্য এক বৈশিষ্ট্য হ'ল এই যে ই ৰাজনীতি বিজ্ঞানক এক প্রকৃত বিজ্ঞানলৈ (Pure Science) ৰূপান্তৰিত কৰিব বিচাৰে। এই দৃষ্টিভংগীৰ প্রৱর্তকসকলে বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়ন উপযুক্ত প্রমাণৰ দ্বাৰা সঁচা বুলি প্রতিষ্ঠা কৰা উচিত।

➢ ***অখণ্ডতা (Integration) ঃ*** আচৰণবাদীসকলৰ মতে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অন্যান্য সমাজ বিদ্যা যেনে - ইতিহাস, সমাজ শাস্ত্র, অর্থনীতি আদি বিষয়ৰ পৰা সম্পূর্ণ পৃথক কৰা উচিত নহয়। এই দৃষ্টিভংগীৰ প্রৱর্তকসকলে বিশ্বাস কৰে যে সমাজত ৰাজনৈতিক ঘটনাসমূহ যিহেতু অন্যান্য বহুতো কাৰণত এটা ৰূপ ধাৰণ কৰে, সেই হেতুকে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অন্যান্য বিষয়সমূহৰ পৰা পৃথক কৰাটো উচিত নহ'ব।

এইদৰে আচৰণবাদৰ আৰির্ভাবে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রত এক নতুন চিন্তাধাৰা আৰু অধ্যয়নৰ পদ্ধতিৰ উদ্ভাৱন কৰিছে।

৩.৪.৩ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ গুণসমূহ আৰু আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমালোচনাসমূহ

➢ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ গুণসমূহ

আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীৰ *গুণসমূহ* তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি ঃ

- এই দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক বিজ্ঞানসন্মত কৰিছে আৰু ইয়াক ব্যক্তিৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ ওচৰ চপাই অনাৰ প্রচেষ্টা চলাইছে।
- এই দৃষ্টিভংগীয়ে পোন প্রথমে জনসাধাৰণৰ আচৰণসমূহ ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ পৰিসৰৰ অর্ন্তভূক্ত কৰাৰ প্রচেষ্টা চলায় আৰু সমাজৰ বাবে ইয়াৰ অধ্যয়ন অধিক গ্রহণযোগ্য কৰি তুলিছে।
- এই দৃষ্টিভংগীয়ে ভৱিষ্যৎ ৰাজনৈতিক ঘটনাৰ আগজাননী দিয়াত সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাসমূহৰ এক তথ্য ভিত্তিক বিশ্লেষণ আগবঢায়।

➢ আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমালোচনাসমূহ

ওপৰত উল্লেখ কৰা গুণাগুণবোৰৰ বাবে বিভিন্ন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীক প্রশংসা কৰিছে। কিন্তু এই দৃষ্টিভংগীৰ বিজ্ঞানবাদৰ প্রতি থকা অস্বাভাৱিক আসক্তিৰ বাবে ইয়াক সমালোচনা কৰা হৈছে। ইয়াৰ মুখ্য *সমালোচনাসমূহ* তলত দিয়া ধৰণৰ -

- কৌশল আৰু পদ্ধতিৰ ওপৰত অধিক নির্ভৰশীল হৈ বিষয়বস্তুক অৱজ্ঞাৰ দৃষ্টিৰে চোৱা বাবে ই সমালোচনাৰ সন্মুখীন হৈছে।

- এই দৃষ্টিভংগীৰ সমর্থকসকলে কৈছে যে একে পৰিস্থিতিত মানুহে একে ধৰণৰ আচৰণ কৰে যিটো সমালোচনাকাৰীসকলৰ মতে অশুদ্ধ।
- তদুপৰি, মানুহৰ আচৰণ অধ্যয়ন কৰা আৰু ইয়াৰ পৰা এটা নির্দিষ্ট ফলাফল লাভ কৰাটো অতি জটিল।
- বেছিভাগ ৰাজনৈতিক পৰিঘটনা পৰিমাণ নিৰূপক নহয়। সেয়েহে ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত সকলো সময়তে বৈজ্ঞানিক দৃষ্টিভংগী প্রয়োগ কৰাটো কঠিন।
- তদুপৰি গৱেষকসকল মানুহহে, আচৰণবাদীসকলে বিশ্বাস কৰাৰ দৰে তেওঁলোক সকলো অৱস্থাতে মূল্য নিৰপেক্ষ নহয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ তিনিজন আচৰণবাদীৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ আচৰণবাদী বিপ্লৱৰ পিতৃ কাক কোৱা হয়?

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ আচৰণবাদৰ চাৰিটা প্রধান বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ আচৰণবাদৰ দুটা সমালোচনা উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ ১৯২৮ খৃঃ ত ফ্রেঙ্ক কেন্টে (Frank Kent) প্রকাশ কৰা .....নামৰ কিতাপখনে আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীৰ এক যুগান্তকাৰী পদক্ষেপ আগবঢ়াইছিল। (খালী ঠাই পূৰণ কৰক)

৩.৫ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী (Post-Behaviouralism) ঃ উৎপত্তি আৰু অর্থ

ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ ইতিহাসত আচৰণবাদ আন্দোলনৰ বিকাশ এক বিশেষ উল্লেখযোগ্য ঘটনা। আচৰণবাদৰ অগ্রগতিয়ে পৰম্পৰাগত চিন্তাধাৰাৰ পৰা আধুনিক চিন্তাধাৰাক স্পষ্টভাৱে আতৰাই আনিছে আৰু কিছু বৈজ্ঞানিক উপক্রমণিকাৰ সংযোগেৰে সামজিক সমস্যাসমূহৰ লগত প্রাসঙ্গিকতা স্থাপন কৰিছে। কিন্তু পিছলৈ ভালেমান ক্ষেত্রত এইটো উপলব্ধি কৰা হৈছিল যে আচৰণবাদে বিজ্ঞানৰ প্রতি থকা অত্যুৎসাহিতাৰ কাৰণে অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তুকে পাহৰি গৈছে। এইটোও উপলব্ধি কৰা হৈছিল যে প্রাকৃতিক বিজ্ঞানক যিদৰে সার্বজনীনকৰণ কৰা হৈছে সেইদৰে সমাজ বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রত প্রয়োগ কৰিব নোৱাৰি। সেয়েহে আচৰণবাদক ৰূপান্তৰিত কৰাৰ কাৰণে আচৰণবাদীসকলৰ মাজত এক নতুন চিন্তাৰ উদ্ভৱ হৈছিল। ইয়াৰ ফলত পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ উত্থান হয়।

ডেভিড ইষ্টন প্রথম অৱস্থাত আচৰণবাদৰ এজন ঘোৰ সমর্থক আছিল ; কিন্তু পিছলৈ এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ এজন প্রধান সমালোচক হৈ পৰিছিল। ১৯৬৯ খৃঃত অনুষ্ঠিত আমেৰিকাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞান সম্মিলনৰ বার্ষিক অধিবেশনৰ সভাপতি ভাষণত তেওঁ ব্যক্ত কৰিছিল যে আচৰণবাদৰ হেঁচাত সমর্পণ কৰা ৰাজনৈতিক গৱেষণা আৰু শিক্ষাত তেওঁ অসন্তুষ্ট আৰু অভিমত দিছিল যে অত্যাধিক গণিতৰ ব্যৱহাৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজ বিজ্ঞানতকৈ অধিক গণিতমুখী কৰিছিল যাৰ ফলত প্রচলিত আৰু সমসাময়িক জগতৰ পৰা ই সংযোগবিহীন হৈছে। আচৰণবাদে ভালেমান সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাৰ সমাধান কৰিবলৈ অক্ষম হোৱা বাবে ভালেমান মানুহক অসন্তুষ্ট কৰি তুলিছিল। মানুহৰ মাজত এনেকুৱা অসন্তুষ্টিৰ বাবেই পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ উদ্ভৱ হৈছিল। এই নতুন দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্বাস কৰে যে অস্বাভাৱিক কৌশল আৰু গৱেষণাৰ আহিলাই পৃথিৱীত সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাসমূহ আঁতৰ কৰিব নোৱাৰে। সেই গতিকে আচৰণবাদীসকলে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অন্যান্য প্রকৃতি বিজ্ঞানৰ (natural science) নিচিনাকৈ মূল্যবোধ মুক্ত (value-free) বিজ্ঞান কৰিবলৈ চলোৱা প্রচেষ্টাক পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে বিৰোধ কৰিছে। এই কাৰণে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজৰ লগত প্রাসঙ্গিক কৰি ৰাখিবলৈ মূল্যবোধৰ ওপৰত পুনৰবাৰ পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ প্রচেষ্টা চলাইছিল। কিন্তু এটা কথা মনত ৰাখিব লাগিব যে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলক আচৰণবাদীসকলৰ পৰা পৃথক কৰিব পৰা নাযায় যিহেতু আচৰণবাদীৰ পৰাই ফৈদটো উপজিছে। বিভিন্ন ধৰণৰ কৌশল আৰু উপায় অৱলম্বন কৰি পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে আচৰণবাদৰ দোষ-ত্রুটিসমূহ আঁতৰ কৰি ৰাজনীতি বিজ্ঞানক বেছি প্রাসঙ্গিক কৰিবলৈ চেষ্টা চলাইছে। পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে তথ্য আৰু মূল্যবোধৰ ওপৰত সমানে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।

জানি থোৱা ভাল

ডেভিড ইষ্টনে প্রথমতে আচৰণবাদৰ কেইটামান মূল বৈশিষ্ট্য আঙুলিয়াই দিছিল, যি কেইটাক আচৰণবাদৰ আধাৰশিলা বুলি জনা যায়। পিচত তেওঁ আন কেইটামান প্রধান বৈশিষ্ট্যৰ তালিকা এখন প্রস্তুত কৰিছিল যিখনক পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীৰ "Credo of Relevance" বুলি কোৱা হয়।

পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে বিশ্বাস কৰে যে বৈজ্ঞানিক আহিলা পাতি ব্যৱহাৰ কৰাটো লাভজনক হ'ব যদিহে সমাজৰ বিভিন্ন সমস্যা আঁতৰ কৰিব পাৰে। আচৰণবাদীয়ে কৌশল (techniques) আৰু পদ্ধতিৰ (methods) ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে আৰু বিশ্বাস কৰে যে অস্পষ্ট হোৱাতকৈ অশুদ্ধ বেচি ভাল। আনহাতে আচৰণবাদোত্তৰীসকলে বিশ্বাস কৰে যে অপ্রাসঙ্গিকতাক নিশ্চিত কৰাতকৈ অস্পষ্ট হোৱাই ভাল । পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে আচৰণবাদীসকলক সমালোচনা কৰি কয় যে এওঁলোকে কৌশলৰ (technique) ওপৰত অধিক গুৰুত্ব দি সমাজৰ বাস্তৱতাৰ পৰা বিচ্ছিন্ন হৈ পৰিছে। এইদৰে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদক আচৰণবাদৰ ভিতৰতে এক সংস্কাৰ আন্দোলন বুলি বিবেচনা কৰিব পাৰি। এই নতুন ভাবধাৰাই ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক জীৱনৰ প্রধান সমস্যাসমূহ চিনাক্ত কৰি তাৰ সমাধান উলিওৱাত অধিক গুৰুত্ব দিছে। পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলৰ মতে ৰাজনৈতিক বিজ্ঞানীসকলে সামাজিক সমস্যাসমূহ আঁতৰ কৰিবলৈ বিকল্প ব্যৱস্থা আৰু নতুন নতুন উপায় উদ্ভাৱন কৰা উচিত। গতিকে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজৰ উপযোগী কৰিবলৈ আগ্রহী। এই ক্ষেত্রত এইটোও মনত ৰাখিব লাগিব যে এই প্রচেষ্টা আচৰণবাদেই প্রচলন কৰিছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে আচৰণবাদৰ ধাৰণাক সম্পূর্ণভাৱে নাকচ কৰা নাই।পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে আচৰণবাদৰ কৃতিত্বসমূহ স্বীকাৰ কৰিছে আৰু ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ উদ্দেশ্যধর্ম্মী গৱেষণা কার্যৰ প্রশংসা কৰিছে। আচৰণবাদে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ গৱেষণাক অধিক বাস্তৱমুখী কৰি বিষয়টো সমাজৰ কামত বেচি প্রাসঙ্গিক কৰিবলৈ প্রচেষ্টা চলাইছে। আচৰণবাদীসকলে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক মূল্য নিৰপেক্ষ বিজ্ঞান ৰূপে স্থাপন কৰিবলৈ লোৱা পদক্ষেপক পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে বিৰোধ কৰিছে। পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী সকলে যুক্তি দর্শাইছে যে ৰাজনীতি বিজ্ঞান সমাজৰ লগত বেচি প্রাসঙ্গিক হ'বলৈ হ'লে সমাজৰ কিছুমান মুখ্য কথা যেনে ন্যায়, স্বাধীনতা, সমতা, গণতন্ত্র আদিৰ কথা বিবেচনা কৰিব লাগে।পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে আচৰণবাদীসকলক বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিৰ প্রতি অতিপাত স্পৃহা থকা বুলি বর্ণনা কৰিছে ("mad craze for scienticism")। এইদৰে "পৰৱৰ্তী আচৰণবাদ" আচৰণবাদৰ এক সংস্কাৰিত ৰূপ যিহেতু ইয়াৰ দৃষ্টি অভিজ্ঞতা সুলভ গৱেষণাৰ পৰা আতৰি আহি সমাজে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহ আতৰ কৰাৰ বাবে গৱেষণা কার্যত লিপ্ত হৈছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১০ ঃ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজৰ লগত প্রাসংগিক কৰি ৰাখিবলৈ প্রচেষ্টা চলাইছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ১১ ঃ এনে এজন আচৰণবাদীৰ নাম উল্লেখ কৰক যিজন পিচত আচৰণ বাদোত্তৰৰ ওকালতি কৰিছিল।

.....

প্রশ্ন নং ১২ ঃ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদৰ বর্ণনা দিয়ক। (৭৫ শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

চিন্তা-চর্চা কৰক ৩.১

আচৰণবাদ আৰু পৰৱৰ্তী আচৰণবাদৰ মাজৰ প্রধান বৈষম্যসমূহ নির্বাচন কৰক।

.....

.....

.....

.....

৩.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰে ৰাজনীতি বিজ্ঞান অধ্যয়ন কৰি পিছৰকালৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে অনুভৱ কৰিছিল যে এক নতুন দিশেৰে ৰাজনৈতিক অধ্যয়ন কৰাৰ প্রয়োজন

আছে। সেয়েহে পৰম্পৰাগত দৃষ্টিভঙ্গীৰ দোষত্রুটিসমূহ একেবাৰে কম কৰাৰ বাবে নতুন ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদসকলে নতুন নতুন কেবাটাও দৃষ্টিভঙ্গী আগবঢ়াইছে।

- এই নতুন দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্ৰধানতঃ ৰাজনীতি অধ্যয়ন বিজ্ঞানসন্মত হোৱাত গুৰুত্ব দিছে। আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহ হ'ল-আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী আৰু পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গী, ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী, গঠন আৰু কাৰ্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী, যোগাযোগ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী।
- বিংশ শতাব্দীত হোৱা বৌদ্ধিক বিকাশৰ লগত আচৰণবাদৰ উৎপত্তিৰ যোগসূত্ৰ স্থাপন কৰিব পাৰি। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে ৰাজনৈতিক সমাজৰ সদস্য হিচাপে মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ আচৰণৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰে। প্ৰথম বিশ্বযুদ্ধৰ পিছত অভিজ্ঞতাবাদী (empirical) আৰু পৰিমাণ নিৰূপণ (quantitative) পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰাৰ বাবে এক আন্দোলন উদ্ভৱ হৈছিল।
- ১৯২৮ খৃঃ ত আমেৰিকাৰ চিন্তাবিদ ফ্ৰেঙ্ক কেন্টে (Frank Kent) প্ৰকাশ কৰা "পলিটিকেল বিহেভিয়াৰ" (Political Behaviour) নামৰ কিতাপখনে আচৰণবাদ দৃষ্টিভঙ্গীৰ এক যুগান্তকাৰী পদক্ষেপ আগবঢ়াইছিল।
- দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পিছৰে পৰা আচৰণবাদ আন্দোলন আমেৰিকা আৰু কিছুমান ইউৰোপীয় দেশৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদৰ মাজত বৰ জনপ্ৰিয় হৈ পৰিছিল। চিকাগো বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ অধ্যাপক চাৰ্লচ ই মেৰিয়ামক (Charies E. Merriam) আচৰণবাদ আন্দোলনৰ পিতৃ বুলি আখ্যা দিয়া হৈছে।
- আচৰণবাদৰ সমৰ্থকসকলে ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণত পৰিমাণৰ হিচাপ (quantitative data) আৰু পৰিসাংখ্যিক চিত্ৰ (statistical tables) ব্যৱহাৰৰ ওপৰত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। বহুতো আমেৰিকান ৰাজনীতি বিজ্ঞানীয়ে বিশেষকৈ গেব্ৰিয়েল আলমণ্ড (Gabriel Almond), ৰবাৰ্ট ডাল (Robert Dahl), ডেভিড ইষ্টন (David Easton), হেৰল্ড লাচৱেল (Harold Lasswel) আৰু কাৰ্ল ডয়েটচ (Karl Deutsch) ৰ নিচিনা ভালেকেইজন ৰাজনৈতিক লেখকে কিছুমান তাত্ত্বিক (theoretical frameworks) আৰু গৱেষণাপদ্ধতিৰ (research design) উদ্ভাৱন কৰিছে যাৰ দ্বাৰা কোনোৱে বিজ্ঞানসন্মত আৰু প্ৰণালীবদ্ধভাৱে ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ গৱেষণা কৰিব পাৰে। এই সকলোবোৰ কামে আচৰণবাদ আন্দোলনটো শক্তিশালী কৰাত অৰিহণা যোগাইছে।
- ডেভিড ইষ্টনে (David Easton) আচৰণবাদৰ কেইটামান মূল বৈশিষ্ট্য দাঙি ধৰিছে - সেইবোৰ হ'ল - নিয়মানুবৰ্তিতা (Regularities) , সত্য প্ৰতিষ্ঠাকৰণ (Verification) , কৌশল (Technique) , পৰিমাণ নিৰূপণ (Quantification) , মূল্যবোধ মুক্ত (Value-free) , শৃংখলাবদ্ধতা (Systematization) , বিশুদ্ধ বিজ্ঞান (Pure Science) আৰু

অখণ্ডতা (Integration) ।

- ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ ইতিহাসত আচৰণবাদ আন্দোলনৰ বিকাশ এক বিশেষ উল্লেখযোগ্য ঘটনা। আচৰণবাদৰ অগ্রগতিয়ে পৰম্পৰাগত চিন্তাধাৰাৰ পৰা আধুনিক চিন্তাধাৰাক স্পষ্টভাৱে আতৰাই আনিছে আৰু কিছু বৈজ্ঞানিক উপক্রমণিকাৰ সংযোগেৰে সামজিক সমস্যাসমূহৰ লগত প্রাসঙ্গিকতা স্থাপন কৰিছে।
- পিছলৈ ভালেমান ক্ষেত্রত এইটো উপলব্ধি কৰা হৈছিল যে আচৰণবাদে বিজ্ঞানৰ প্রতি থকা অত্যুৎসাহিতাৰ কাৰণে অধ্যয়নৰ মূল বিষয়বস্তুকে পাহৰি গৈছে। এইটোও উপলব্ধি কৰা হৈছিল যে প্রাকৃতিক বিজ্ঞানক যিদৰে সার্বজনীনকৰণ কৰা হৈছে সেইদৰে সমাজ বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্রত প্রয়োগ কৰিব নোৱাৰি। সেয়েহে আচৰণবাদক ৰূপান্তৰিত কৰাৰ কাৰণে আচৰণবাদীসকলৰ মাজত এক নতুন চিন্তাৰ উদ্ভৱ হৈছিল। ইয়াৰ ফলত পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ উত্থান হয়।
- ডেভিড ইষ্টন প্রথম অৱস্থাত আচৰণবাদৰ এজন ঘোৰ সমর্থক আছিল ; কিন্তু পিছলৈ এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ এজন প্রধান সমালোচক হৈ পৰিছিল। ১৯৬৯ খৃঃত অনুষ্ঠিত আমেৰিকান ৰাজনীতি বিজ্ঞান সম্মিলনৰ বার্ষিক অধিবেশনৰ সভাপতিৰ ভাষণত তেওঁ ব্যক্ত কৰিছিল যে আচৰণবাদৰ হেঁচাত সমর্পণ কৰা ৰাজনৈতিক গৱেষণা আৰু শিক্ষাত তেওঁ অসন্তুষ্ট আৰু অভিমত দিছিল যে অত্যাধিক গণিতৰ ব্যৱহাৰে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজ বিজ্ঞানতকৈ অধিক গণিতমুখী কৰিছিল যাৰ ফলত প্রচলিত আৰু সমসাময়িক জগতৰ পৰা ই সংযোগবিহীন হৈছে।
- পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্বাস কৰে যে অস্বাভাৱিক কৌশল আৰু গৱেষণাৰ আহিলাই পৃথিৱীত সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যাসমূহ আঁতৰ কৰিব নোৱাৰে। পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজৰ লগত প্রাসঙ্গিক কৰি ৰাখিবলৈ মূল্যবোধৰ লগত পুনৰবাৰ পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ প্রচেষ্টা চলাইছিল। কিন্তু এটা কথা মনত ৰাখিব লাগিব যে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলক আচৰণবাদীসকলৰ পৰা পৃথক কৰিব পৰা নাযায় যিহেতু আচৰণবাদীৰ পৰাই ফৈদটো উপজিছে।
- বিভিন্ন ধৰণৰ কৌশল আৰু উপায় অৱলম্বন কৰি পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে আচৰণবাদৰ দোষ-ত্রুটিসমূহ আতৰ কৰি ৰাজনীতি বিজ্ঞানক বেছি প্রাসঙ্গিক কৰিবলৈ চেষ্টা চলাইছে। পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে তথ্য আৰু মূল্যবোধৰ ওপৰত সমানে গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।
- 'পৰৱৰ্তী আচৰণবাদক' আচৰণবাদৰ ভিতৰতে এক সংস্কাৰ আন্দোলন বুলি বিবেচনা কৰিব পাৰি। এই নতুন ভাবধাৰাই ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক জীৱনৰ প্রধান সমস্যাসমূহ চিনাক্ত কৰি তাৰ সমাধান উলিওৱাত অধিক গুৰুত্ব দিছে। এইদৰে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদ

আচৰণবাদৰ এক সংস্কাৰিত ৰূপ যিহেতু ইয়াৰ দৃষ্টি অভিজ্ঞতা সুলভ গৱেষণাৰ পৰা আতৰি আহি সমাজে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাসমূহ আঁতৰ কৰাৰ বাবে গৱেষণা কার্যত লিপ্ত হৈছে।

- পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে যুক্তি দর্শাইছে যে ৰাজনীতি বিজ্ঞান সমাজৰ লগত বেচি প্রাসঙ্গিক হ'বলৈ হ'লে সমাজৰ কিছুমান মুখ্য কথা যেনে ন্যায়, স্বাধীনতা, সমতা, গণতন্ত্র আদিৰ কথা বিবেচনা কৰিব লাগে।

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্রকাশন।

৩) চক্রবর্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্র আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্রতুল চন্দ্র (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী আৰু যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গী।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে অভিজ্ঞতাবাদী তথ্যৰ (empirical data) পৰা মীমাংসাত উপনীত হ'ব বিচাৰে।

(খ) আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীসমূহে ৰাজনীতিক গাঁথনিৰ অধ্যয়ন আৰু ঐতিহাসিক বিশ্লেষণৰ সীমা অতিক্রম কৰি ৰাজনৈতিক পৰিঘটনা সমূহৰ এক তথ্য ভিত্তিক বিশ্লেষণ আগবঢ়ায়।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আচৰণবাদী আন্দোলন ।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ চার্লচ ই মেৰিয়াম, হেৰল্ড লাচৱেল আৰু ডেভিড ইষ্টন।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ চার্লচ ই মেৰিয়াম।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিয়মানুৱর্তিতা, সত্য প্রতিষ্ঠাকৰণ, কৌশল আৰু পৰিমাণ নিৰ্দ্ধপণ।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) কৌশল আৰু পদ্ধতিৰ ওপৰত অধিক নির্ভৰশীল হৈ বিষয়বস্তুক অৱজ্ঞাৰ দৃষ্টিৰে চোৱা বাবে আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীটো সমালোচনাৰ সন্মুখীন হৈছে।

(খ) আচৰণবাদী দৃষ্টিভংগীৰ সমর্থকসকলে কৈছে যে একে পৰিস্থিতিত মানুহে একে ধৰণৰ আচৰণ কৰে যিটো সমালোচনাকাৰীসকলৰ মতে অশুদ্ধ।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ "পলিটিকেল বিহেভিয়াৰ"

১০ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

১১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ডেভিড ইষ্টন

১২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ আচৰণবাদে ভালেমান সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক সমস্যা সমাধান কৰিবলৈ অক্ষম হোৱা বাবেই পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ উদ্ভৱ হৈছিল। আচৰণবাদীসকলে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অন্যান্য প্রকৃতি বিজ্ঞানৰ (natural science) নিচিনাকৈ মূল্যবোধ মুক্ত (value free) বিজ্ঞান কৰিবলৈ চলোৱা প্রচেষ্টাক পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে বিৰোধ কৰিছে। এই কাৰণে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক সমাজৰ লগত প্রাসংগিক কৰি ৰাখিবলৈ প্রচেষ্টা চলাইছিল। কিন্তু এটা কথা মনত ৰাখিব লাগিব যে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীসকলক আচৰণবাদীসকলৰ পৰা পৃথক কৰিব পৰা নাযায় যিহেতু আচৰণবাদীৰ পৰা পৰৱৰ্তী আচৰণবাদীৰ ফৈদটো উপজিছে।

৩.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ চাৰিজন আচৰণবাদীৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ আচৰণবাদীসকলে ব্যৱহাৰ কৰা যিকোনো দুটা আহিলা উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ ১৯৬৯ খৃঃত অনুষ্ঠিত আমেৰিকান ৰাজনীতি বিজ্ঞান সন্মিলনৰ বাৰ্ষিক অধিবেশনত কোনজন সভাপতিৰ ভাষণে পৰৱৰ্তী আচৰণবাদৰ উত্থানৰ পথ সুচল কৰে ?

প্ৰশ্ন ৪ ঃ কোনটো আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে মূল্যবোধৰ ওপৰত পুনৰবাৰ পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ প্ৰচেষ্টা চলাইছিল ?

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ আচৰণবাদৰ চাৰিটা মুখ্য বৈশিষ্ট্য ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে মূল্যবোধৰ ওপৰত পুনৰবাৰ পৰিচয় কৰাই দিয়াৰ প্ৰচেষ্টাৰ বিষয়ে লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ আচৰণবাদ দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ পৰৱৰ্তী আচৰণবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

****

অধ্যায় ৪ ঃ ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী তথা গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী

অধ্যায় গাঁথনি

৪.১ উদ্দেশ্য
৪.২ পৰিচয়
৪.৩ ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী (Systems Approach)
৪.৪ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী (Structural-Functional Approach)
৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৪.৬ অধিক জানিবলৈ
৪.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৪.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ব্যৱস্থাৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ডেভিড ইষ্টনৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাপক তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পটভূমি ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- গেব্রিয়েল আল্‌মণ্ডৰ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক বিশ্লেষণৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব ।

৪.২ পৰিচয়

ইয়াৰ আগৰ অধ্যায়টোত আমি দুটা প্রধান আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী যেনে-আচৰণবাদ আৰুপৰৱর্তী আচৰণবাদৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিলোঁ। এই অধ্যায়টোত আমি অন্য কেতবোৰ আধুনিক দৃষ্টিভংগী যেনে- ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভংগী তথা গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীৰ কথা আলোচনা কৰিম। আধুনিক ৰাজনীতি বিজ্ঞানীসকলে ৰাজনীতিক সামাজিক ব্যৱস্থাৰ পৰা নিলগাই নাৰাখি ইয়াক সামাজিক ব্যৱস্থাটোৰ এটা সৃষ্ট বস্তু হিচাপে দৃষ্টি আৰোপ কৰিছে। সামাজিক, সাংস্কৃতিক, অর্থনৈতিক আৰু ন্যায়িক পৰিৱেশৰ ভিন্নমুখী প্রভাৱসমূহে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ কার্যকৰণত

প্রভাৱ পেলায়। গতিকে, দুই আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী যেনে ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী তথা গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সম্যক ভাৱে ৰাজনীতিৰ অধ্যয়নত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে।

৪.৩ ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী (Systems Approach)

ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী হৈছে এটা আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী । ই ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বিশ্লেষণেৰে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অন্যান্য সমাজ বিজ্ঞান যেনে- সমাজতত্ত্ব, অর্থনীতি, মনস্তত্ত্ব আৰু নৃতত্ত্বৰ লগত সম্পর্কযুক্ত কৰিব বিচাৰে। ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল ধাৰণাটো এইটোৱেই যে সকলোবোৰ সামাজিক পৰিঘটনাৰ লগতে ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক, সমাজতাত্ত্বিক ইত্যাদিবোৰ পৰস্পৰ সম্পর্কযুক্ত আৰু পৰস্পৰে পৰস্পৰক প্রভাৱিত কৰে। সেই ফালৰ পৰা সামাজিক জীৱনৰ অন্যান্য দিশৰ পৰা ৰাজনৈতিক জীৱনক পৃথক কৰি চাব নোৱাৰি। ৰাজনৈতিক জীৱন হৈছে বিভিন্ন উপ-ব্যৱস্থাৰ মাজত হোৱা আন্তঃক্রিয়াৰ ফল।

- **ডেভিড ইষ্টনৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাপক তত্ত্ব**

ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে সমাজ জীৱনৰ অন্যান্য দিশৰ লগত ৰাজনৈতিক জীৱনৰ সম্পর্কটোনো কেনেকুৱা তাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰে। ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটো পোন প্রথমে আমেৰিকাৰ সমাজতত্ত্ববিদ টাল্‌ক'ট পার্চনচে জীৱবিজ্ঞানৰ পৰা গ্রহণ কৰিছিল। তেৱেই পোন প্রথম বাৰ সামাজিক ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটো জনপ্রিয় কৰিছিল। আগলৈ ডেভিড ইষ্টনে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটোৰ বিকাশ সাধন কৰিছিল। এই ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই কেৱল যে ৰাজনৈতিক অনুষ্ঠান-প্রতিস্থান যেনে- বিধান মণ্ডল, কার্যপালিকা, ন্যায়ালয় আৰু প্রশাসনিক সংস্থাসমূহকহে সামৰে এনে নহয়, ৰৱঞ্চ সেই সমূহ সংস্থা- সংগঠনো যেনে- ৰাজনৈতিক দল, ইচ্ছুক গোটসমূহ, গণ মাধ্যমৰ বিভিন্ন প্রচাৰ মাধ্যম (channels), ৰাজনৈতিক পৰিঘটনা যেনে গণ সংঘর্ষ (riots), গণ প্রতিবাদ ইত্যাদিকো সামৰি লয়।

ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী অনুসৰি এই ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই এটা পৰিৱেশৰ ভিতৰত ক্রিয়াশীল। সেই পৰিপার্শ্বিক পৰিৱেশে ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অর্থনৈতিক, ন্যায়িক, নৈতিক, সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ আদি আটাইবোৰ সাঙুৰি লয়। সেইদৰে ৰাজনৈতিক ঘটনা, সংঘটনাসমূহক সমাজৰ অন্যান্য দিশৰ পৰা নিলগাই বিশ্লেষণ কৰিব নোৱাৰি। অন্য কথাত ক'বলৈ গ'লে সমাজৰ বিভিন্ন প্রভাৱ-যেনে অর্থনৈতিক, ধর্মীয় বা অন্য বিষয়কেই নহওঁক কিয়, সেইবিলাকে ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়াটোক আকাৰ প্রদান কৰে।

পৰিৱেশে সমাজৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ পৰা 'দাবী' (demands) সৃজন কৰে। সেই দাবীৰ অন্তর্ভুক্ত হয় বিশেষ গোটৰ বাবে নিয়োজনৰ ক্ষেত্রত সংৰক্ষণৰ দাবী উত্থাপন কৰা, কাম কৰাৰ বাবে উপযুক্ত স্বাস্থ্যনুকূল পৰিৱেশ বা নূন্যতম মজুৰিৰ বাবে দাবী, উন্নত পৰিবহন ব্যৱস্থাৰ দাবী, স্বাস্থ্য ৰক্ষাৰ উপযুক্ত সা-সুবিধা লাভৰ বাবে কৰা দাবী ইত্যাদি।

আকৌ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে 'সমর্থনো' (support) লাভ কৰে যিটো বিভিন্ন ৰূপত

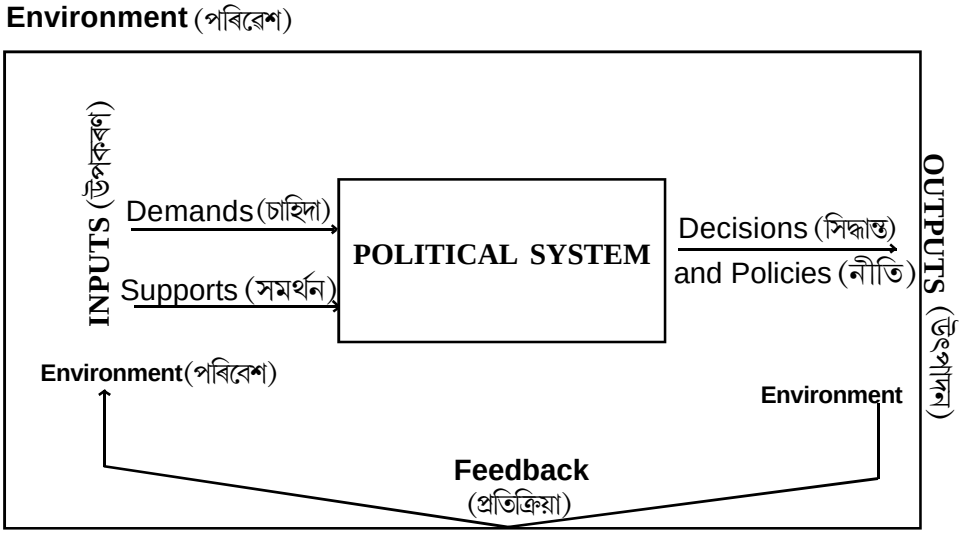
মূৰ্তিমান হৈ উঠে। সমৰ্থনৰ উদাহৰণ স্বৰূপে চৰকাৰক প্রদান কৰা বিভিন্ন প্রকাৰৰ কৰ, ৰাজহুৱা প্রশাসন প্রতীক আৰু উৎসৱ-অনুষ্ঠানৰ প্রতি সন্মানবোধ, ন্যায়ৰ প্রতি আনুগত্যবোধ, চৰকাৰী প্রচাৰ-ঘোষণা আদিৰ প্রতি গুৰুত্ব প্রদান ইত্যাদি।

ইষ্টনৰ মতে 'দাবী আৰু সমৰ্থন' উভয়ে হ'ল উৎপাদক (Inputs)। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে পৰিবেশৰ পৰা এই উৎপাদকসমূহ লাভ কৰে। বিভিন্ন কাৰকৰ কথা বিবেচনা কৰি চৰকাৰে এই দাবীসমূহ চালি-জাৰি চাই তাৰ মাজৰ পৰা কিছুমান দাবী পূৰণ কৰিবলৈ বিধি-ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰে আৰু কিছুমান দাবী একাষৰীয়াকৈ থয়। ৰূপান্তৰকৰণ প্রক্রিয়া(conversion process) ৰ মাজেদি সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰীসকলে 'উৎপাদক'সমূহক (Inputs) 'উৎপাদন' (Outputs) লৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। এই উৎপাদনসমূহ নীতি, সিদ্ধান্ত, বিধিব্যৱস্থা আৰু আইনৰ ৰূপ পৰিগ্রহণ কৰে। ৰূপান্তৰকৰণ প্রক্রিয়াটো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ সক্ষমতা আৰু সম্পদৰ বিতৰণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।

'উৎপাদনসমূহে' পৰিৱেশত প্রতিক্রিয়াৰ সৃষ্টি কৰে যিবিলাক প্রতিক্রিয়া চক্রৰ মাজেদি পুনৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোত সোমাই পৰে। প্রতিক্রিয়া (feedback) হৈছে এটা গতিশীল প্রক্রিয়া। প্রতিক্রিয়া চক্রৰ মাজেদি ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ প্রদর্শনৰ লগত জড়িত তথ্য পুনৰ ব্যৱস্থাটোলৈ সৰবৰাহ কৰা হয়। ইয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ পৰৱর্তী আচৰণক প্রভাৱিত কৰে। ই নতুন 'দাবী' আৰু তাৰ ফলশ্রুতিত 'উৎপাদন' ক্রিয়াৰো উদ্ভৱ কৰিব পাৰে। সেই ফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে প্রতিক্রিয়াক এটা চক্রাকাৰ প্রক্রিয়া হিচাপে গণ্য কৰিব পাৰি।

যেতিয়া ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৱে ওপৰত দিয়া বিৱৰণৰ দৰে কার্য কৰে তেতিয়া আমি এটা 'সুস্থিৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা' পাব পাৰো। যেতিয়া ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটো ভাঙি যায় আৰু ওপৰত বর্ণনা কৰি অহা ধৰণে কার্য নকৰে তেতিয়া আমি এটা 'বিকল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা' পাওঁ।

ডেভিড ইষ্টনে বিকশিত কৰা ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীটো এখন চিত্রৰ সহায়ত বিশ্লষণ কৰিব পাৰিঃ

ডেভিড ইষ্টনে আগবঢ়োৱা ব্যৱস্থাপক আৰ্হি

ডেভিড ইষ্টনৰ ব্যৱস্থাপক বিশ্লেষণটো সকলো ধৰণৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ কার্যকৰণৰ ব্যৱহাৰিক বিশ্লেষণত প্রয়োগ কৰিব পাৰি। ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰ মাধ্যমেদি ডেভিড ইষ্টনে সকলো প্রকাৰৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বৈজ্ঞানিক আৰু ব্যৱহাৰিক অধ্যয়নৰ বাবে এটা সাধাৰণ গাঁথনি সৃষ্টি কৰিছে।

চিন্তা-চর্চা কৰক ৪.১

ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ পটভূমিত 'ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভংগী'টো প্রয়োগ কৰাৰ চেষ্টা কৰক।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটো পোন প্রথমে কোনে জনপ্রিয় কৰিছিল ?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ ডেভিড ইষ্টনৰ মতে উৎপাদক (inputs) কিহৰে গঠিত ?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ পৰিৱেশে ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অর্থনৈতিক, ন্যায়িক, নৈতিক, সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ আদি আটাইবোৰ সাঙুৰি লয়। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ ৰূপান্তৰকৰণ প্রক্রিয়াটোৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

.....

.....

৪.৪ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী (Structural Functional Approach)

● **গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পটভূমি**

গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভংগীৰ মূল নৃতত্ত্ব আৰু সমাজতত্ত্বত নিহিত আছে। ই সমাজক এটা জটিল ব্যৱস্থা হিচাপে প্রত্যক্ষ কৰে। এই জটিল ব্যৱস্থাটোৰ বৈশিষ্ট্য হ'ল

বিভিন্ন কার্যত ৰত ভিন্ ভিন্ গাঁথনি যি আচাৰ-আচৰণ, পৰম্পৰা, বিধি-বিধান আৰু মূল্যবোধৰ লগত জড়িত। এই দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে সমাজখনক এটা একক আন্তঃ সম্পর্কযুক্ত ব্যৱস্থা হিচাপে গণ্য কৰে য'ত ব্যৱস্থাটোৰ প্রত্যেক অংগৰে একোটা নির্দিষ্ট তথা বিশিষ্ট ভূমিকা থাকে। প্রাৰম্ভিক অৱস্থাত নৃতত্ত্ববিদ আৰু সমাজতত্ত্ববিদ যেনে মালিনস্কি আৰু ৰাডক্লিফ ব্রাউন কার্যবিষয়ক তত্ত্বসমূহৰ প্রবক্তা আছিল। পৰৱর্তী সময়ত এই তত্ত্বসমূহ টালকট পার্চনচ্ আৰু মেৰিয়ন লেভিয়ে গ্রহণ কৰিছিল। এই দৰে সমাজতাত্ত্বিক আলোচনাত বিশ্লেষণৰ এটা নতুন ভিত্তিৰ সৃষ্টি হ'ল।

- **গেব্রিয়েল আল্মণ্ডৰ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভংগী**

ৰাজনৈতিক পৰিসৰটোৰ কথা আলোচনা কৰিলে এইটো প্রত্যক্ষ কৰা যাব যে আধুনিক সময়ত বিভিন্ন কাৰক যেনে প্রাপ্তবয়স্কৰ ভোটাধিকাৰ, ৰাজনৈতিক দল আৰু প্রভাৱ গোষ্ঠীৰ আৱির্ভাব, সংযোগ মাধ্যমৰ নতুন নতুন আর্হি ইত্যাদিৰ আবির্ভাবে নতুন প্রকাৰৰ গাঁথনি আৰু কার্যৰ পৰিসৰ সৃষ্টি কৰিছে। সেই অনুক্রমে বিংশ শতিকাৰ সত্তৰ দশকত গেব্রিয়েল আল্মণ্ড আৰু বিংহাম পাৱেলে ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্রত গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো প্রয়োগ কৰিছিল। স্বৰূপার্থত ক'বলৈ গ'লে ৰাজনীতিত গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰে শাখা। আল্মণ্ড আৰু পাৱেলে এইটো মনোভাব ব্যক্ত কৰিছিল যে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোক বুজিবলৈ সংগঠনৰ লগতে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ কার্যকলাপসমূহৰ বিশ্লেষণো প্রয়োজনীয়। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ গাঁথনি আৰু কার্যাৱলীতে মূল গুৰুত্ব আৰোপিত হয়। আল্মণ্ডৰ মতে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহে ইয়াৰ বহন ক্ষমতা অক্ষুণ্ণ ৰাখিবলৈ কিছুমান কার্য সমাধা কৰিব লাগিব। এই কার্যসমূহ বিভিন্ন প্রকাৰৰ ৰাজনৈতিক গাঁথনিয়ে সমাধা কৰে।

গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভংগীৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বুলি ক'ব পাৰি। গেব্রিয়েল আল্মণ্ডে সমাজক এক আন্তঃ সম্পর্কৰে গঠিত ব্যৱস্থা বুলি বিবেচনা কৰে যি ব্যৱস্থাত প্রত্যেকটো অংশই এক নির্দিষ্ট আৰু বিশেষ কার্য সম্পাদন কৰে। তেওঁ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সূত্রটো এনে ধৰণে বর্ণনা কৰিছে - ই এটা ভাৱ আদান-প্রদানৰ বিশেষ ব্যৱস্থা যিটো নির্দ্ধাৰিত কিছুমান কাম কৰা প্রতিখন সমাজতে বর্তমান। তেওঁৰ মতে কোনো এক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্রধান বৈশিষ্ট্য হ'ল - বিস্তৃতি (comprehensiveness), আন্তঃনির্ভৰশীলতা (inter-dependence) আৰু চাৰিসীমাৰ অৱস্থিতি। ইষ্টনৰ নিচিনাকৈ আলমণ্ডেও বিশ্বাস কৰে যে সকলোবোৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই উপকৰণ(Input) আৰু উৎপাদন(Output) ক্রিয়া সম্পন্ন কৰে। ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ উপকৰণ কার্যবোৰ হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ আৰু নিয়োগ, সামাজিক প্রত্যাশা প্রকাশ (interest articulation), সামাজিক প্রত্যাশা সমন্বয় (interest aggregation) আৰু ৰাজনৈতিক সংযোগ। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ হৈছে এক শিকন প্রক্রিয়া যাৰ দ্বাৰা এগৰাকী ব্যক্তিয়ে ৰাজনৈতিক পৰিঘটনাৰ প্রতি দৃষ্টিভংগী আৰু

দিশস্থিতি আয়ত্ত কৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা এটা প্রজন্মৰ পৰা আন এটা প্রজন্মলৈ ৰাজনৈতিক আদর্শ, দৃষ্টিভংগী, বিশ্বাস আৰু প্রকৃতিৰ প্রেৰণ ব্যৱস্থাক বুজিব পাৰি। এনেদৰে ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণে সমগ্র ৰাজনৈতিক সংস্কৃতিক গঢ় দিয়াৰ ক্ষেত্রত সহায় কৰে। ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণৰ কেতবোৰ কর্তা হৈছে, পৰিয়াল, বিদ্যালয় , সমনীয়াৰ দল, গণ মাধ্যম, ধর্মীয় প্রতিষ্ঠান, ৰাজনৈতিক দল আৰু নিয়োগ অভিজ্ঞতা। নিযুক্তি প্রক্রিয়াৰ দ্বাৰা ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য, নির্বাচনত প্রতিদ্বন্দ্বিতা কৰা প্রার্থী ইত্যাদি হিচাপে ৰাজনৈতিক পদ্ধতিৰ বিশেষ ভূমিকাত ব্যক্তিসকলক নিযুক্ত কৰা হয়। তেওঁলোকক শুদ্ধ ৰাজনৈতিক নীতিৰ দ্বাৰা বিভিন্ন প্রকাৰে সেৱা আগবঢ়াব পৰাকৈ প্রশিক্ষণ দি দক্ষ কৰি তোলা হয়। এই ভূমিকা পালন কৰাৰ ক্ষেত্রত পৰিয়াল আৰু বিদ্যালয়ৰ দৰে প্রাথমিক গোট্সমূহ অধিক দক্ষ। সামাজিক প্রত্যাশা প্রকাশৰ অর্থ হৈছে বিভিন্ন স্তৰৰ লোকে দাবী আৰু চর্তৰ ৰূপত ৰাজনৈতিক কার্যৰ বাবে উত্থাপন কৰা মতামত, দৃষ্টিভঙ্গী, বিশ্বাস, দিশস্থিতি আৰু অগ্রাধিকাৰৰ গঠন আৰু প্রকাশ পদ্ধতি। এই কার্য সবাতোকৈ কার্যকৰীভাৱে স্বার্থ গোটে কৰিব পাৰে। সামাজিক প্রত্যাশা সমন্বয় পদ্ধতিৰ দ্বাৰা ভিন্ন দাবী আৰু স্বার্থসমূহৰ সমন্বয় সাধন কৰা হয়, যাতে সেই ৰাজনৈতিক দাবীসমূহক গ্রহণযোগ্য নীতিলৈ পৰিণত কৰিব পাৰি। এই কার্য ৰাজনৈতিক দলে সবাতোকৈ কার্যকৰীভাৱে কৰিব পাৰে। ৰাজনৈতিক যোগাযোগ পদ্ধতিৰ দ্বাৰা ৰাজনৈতিক পদ্ধতিৰ বিভিন্ন উপাদান, যেনে ব্যক্তি, গোট আৰু অনুষ্ঠানে ৰাজনৈতিক পদ্ধতিটোৰ কার্য সংক্রান্তত তথ্য প্রেৰণ আৰু গ্রহণ কৰে। এই ক্ষেত্রত গণ প্রচাৰ মাধ্যমে গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা পালন কৰিব পাৰে।

আল্মণ্ডে আকৌ চৰকাৰৰ উৎপাদন কার্য যেনে নীতি নির্দ্ধাৰণ আৰু তাৰ কার্যকৰীকৰণ আদিক তিনিটা শ্রেণীত বিভক্ত কৰিছে। এই উৎপাদন কার্যকেইটা হ'ল - নিয়ম প্রৱর্তন, নিয়ম প্রয়োগ আৰু নিয়মৰ দ্বাৰা সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰা। এইদৰে আলমণ্ডে বিশ্বাস কৰে যে এক স্থায়ী আৰু কর্মকুশল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই উপকৰণক উ ৎপাদনলৈ পৰিৱর্তন কৰে।

আল্মণ্ডৰ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গী সমালোচনাৰ পৰা মুক্ত নহয়। এইটো আঙুলিয়াই দিয়া হৈছে যে এই দৃষ্টিভঙ্গীটো পাশ্চাত্যৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ আর্হিত সৃষ্ট আৰু সেই হেতুকে উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্রৰ অধ্যয়নৰ ক্ষেত্রত ই উপযুক্ত নহ'ব। তাৰ কাৰণ এইটোৱেই যে উন্নয়নশীল দেশসমূহত ধর্ম, সম্প্রদায়, জাতি, ভাষা, নৃগোষ্ঠী, দৰিদ্রতা

ইত্যাদি বিভিন্ন সমস্যা বর্তমান। গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে বিশ্লেষণৰ বাবে প্রয়োগ কৰা জটিল আৰু সূক্ষ্ম আহিলাসমূহে উল্লেখ কৰি অহা সমস্যাসমূহক বিশ্লেষণৰ আওতাত পেলাব নোৱাৰে। সেই বাবে উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্রসমূহৰ ৰাজনৈতিক জীৱনৰ বাস্তৱ স্বৰূপ অধ্যয়নৰ প্রসঙ্গত সেই আহিলাসমূহ কামত নাহিব।

অৱশ্যে এনে সমালোচনাৰ সত্বেও এইটো ক'ব পৰা যায় যে গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীয়ে গাঁথনি আৰু কার্যাৱলীৰ অধ্যয়নত জোৰ দিছে। এই পদক্ষেপে ব্যৱহাৰিক অনুসন্ধান আৰু ৰাজনৈতিক বিশ্লেষণৰ বাবে পদ্ধতিগত আহিলাৰ যোগান ধৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ কার্যবিষয়ক তত্ত্বসমূহৰ দুজন প্রবক্তাৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

প্রশ্ন নং ৬ ঃ বিংশ শতিকাৰ সত্তৰ দশকত গেব্রিয়েল আল্‌মণ্ড আৰু বিনহাম পাৱেলে ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্রত গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো প্রয়োগ কৰিছিল। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ সামাজিক প্রত্যাশা সমন্বয় কার্য সবাতোকৈ কার্যকৰীভাৱে স্বার্থ গোটে কৰিব পাৰে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ উপকৰণ হিচাপে নিযুক্তি প্রক্রিয়াৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

.....

.....

.....

৪.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী হৈছে এটা আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গী। এই দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ

বিশ্লেষণেৰে ৰাজনীতি বিজ্ঞানক অন্যান্য সমাজ বিজ্ঞান যেনে- সমাজতত্ত্ব, অর্থনীতি, মনস্তত্ত্ব আৰু নৃতত্ত্বৰ লগত সম্পর্কযুক্ত কৰিব বিচাৰে। ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল ধাৰণাটো এইটোৱেই যে সকলোবোৰ সামাজিক পৰিঘটনাৰ লগতে ৰাজনৈতিক, অর্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক, সমাজতাত্ত্বিক ইত্যাদি বোৰ পৰস্পৰ সম্পর্কযুক্ত আৰু পৰস্পৰক প্রভাৱিত কৰে।

- ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে সমাজ জীৱনৰ অন্যান্য দিশৰ লগত ৰাজনৈতিক জীৱনৰ সম্পর্কটোনো কেনেকুৱা তাৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াবলৈ চেষ্টা কৰে। ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটো পোন প্রথমে আমেৰিকাৰ সমাজতত্ত্ববিদ টাল্‌ক'ট পার্চনচে জীৱবিজ্ঞানৰ পৰা গ্রহণ কৰিছিল। তেৱেই পোন প্রথম বাৰ সামাজিক ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটো জনপ্রিয় কৰিছিল। আগলৈ ডেভিড ইষ্টনে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাটোৰ বিকাশ সাধন কৰিছিল।
- ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গী অনুসৰি এটা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটা পৰিৱেশৰ ভিতৰত ক্রিয়াশীল। সেই পৰিপার্শ্বিক পৰিৱেশে ৰাজনৈতিক, সামাজিক, অর্থনৈতিক, ন্যায়িক, নৈতিক, সাংস্কৃতিক পৰিৱেশ আদি আটাইবোৰ সাঙুৰি লয়। অন্য কথাত ক'বলৈ গ'লে সমাজৰ বিভিন্ন প্রভাৱ-সি অর্থনৈতিক, ধর্মীয় বা অন্য বিষয়কেই নহওঁক কিয়, সেইবিলাকে ৰাজনৈতিক প্রক্রিয়াটোক আকাৰ প্রদান কৰে।
- পৰিৱেশে সমাজৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ পৰা 'দাবী' (demands) সৃজন কৰে। আকৌ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোত 'সমর্থন'ৰ (Support) অস্তিত্ব আছে। ইষ্টনৰ মতে 'দাবী আৰু সমর্থন' উভয়ে হ'ল উৎপাদক (inputs) ।
- ৰূপান্তৰকৰণ প্রক্রিয়াৰ মাজেদি সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী সকলে 'উৎপাদক'সমূহক (inputs) 'উৎপাদন' (outputs) লৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। এই উৎপাদনসমূহ নীতি, সিদ্ধান্ত, বিধিব্যৱস্থা আৰু আইনৰ ৰূপ পৰিগ্রহণ কৰে। ৰূপান্তৰকৰণ প্রক্রিয়াটো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ সক্ষমতা আৰু সম্পদৰ বিতৰণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।
- 'উৎপাদনসমূহে' পৰিৱেশত প্রতিক্রিয়াৰ সৃষ্টি কৰে যি বিলাক প্রতিক্রিয়া চক্রৰ মাজেদি পুনৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোত সোমাই পৰে। প্রতিক্রিয়া (feedback) হৈছে এটা গতিশীল প্রক্রিয়া। প্রতিক্রিয়া চক্রৰ মাজেদি ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ প্রদর্শনৰ লগত জড়িত তথ্য পুনৰ ব্যৱস্থাটোলৈ সৰবৰাহ কৰা হয়। ইয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ পৰৱর্তী আচৰণক প্রভাৱিত কৰে। ই নতুন 'দাবী' আৰু তাৰ ফলশ্রুতিত 'উৎপাদন' ক্রিয়াৰো উদ্ভৱ কৰিব পাৰে। সেই ফালৰ পৰা চাবলৈ গ'লে প্রতিক্রিয়াক এটা চক্রাকাৰ প্রক্রিয়া হিচাপে গণ্য কৰিব পাৰি।
- গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভংগীৰ মূল নৃতত্ত্ব আৰু সমাজতত্ত্বত নিহিত আছে। এই দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে সমাজখনক এটা একক আন্তঃ সম্পর্কযুক্ত ব্যৱস্থা হিচাপে গণ্য কৰে য'ত ব্যৱস্থাটোৰ প্রত্যেক অংগৰে একোটা নির্দিষ্ট তথা বিশিষ্ট ভূমিকা থাকে।

- প্রাৰম্ভিক অৱস্থাত নৃতত্ত্ববিদ আৰু সমাজতত্ত্ববিদ যেনে মালিনস্কি আৰু ৰাডক্লিফ ব্রাউন কার্যবিষয়ক তত্ত্বসমূহৰ প্রবক্তা আছিল। পৰৱর্তী সময়ত এই তত্ত্বসমূহ টালকট পার্চনচ্ আৰু মেৰিয়ন লেভিয়ে গ্রহণ কৰিছিল। এই দৰে সমাজতাত্ত্বিক আলোচনাত বিশ্লেষণৰ এটা নতুন ভিত্তিৰ সৃষ্টি হ'ল।
- বিংশ শতিকাৰ সত্তৰ দশকত গেব্রিয়েল আল্মণ্ড আৰু বিংহাম পাৱেলে ৰাজনীতিৰ ক্ষেত্রত গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো প্রয়োগ কৰিছিল। গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা বুলি ক'ব পাৰি।
- গেব্রিয়েল আল্মণ্ডে সমাজক এক আন্তঃ সম্পর্কৰে গঠিত ব্যৱস্থা বুলি বিবেচনা কৰে যি ব্যৱস্থাত প্রত্যেকটো অংশই এক নির্দিষ্ট আৰু বিশেষ কার্য সম্পাদন কৰে। তেওঁৰ মতে কোনো এক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ প্রধান বৈশিষ্ট্য হ'ল- বিস্তৃতি (comprehensiveness), আন্তঃনির্ভৰশীলতা (inter-dependence) আৰু চাৰিসীমাৰ অৱস্থিতি।
- ইষ্টনৰ নিচিনাকৈ আলমণ্ডেও বিশ্বাস কৰে যে সকলোবোৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই উপকৰণ আৰু উৎপাদন ক্রিয়া সম্পন্ন কৰে।
- ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ উপকৰণ কার্যবোৰ হ'ল ৰাজনৈতিক সামাজিকীকৰণ আৰু নিয়োগ, সামাজিক প্রত্যাশা প্রকাশ (interest articulation), সামাজিক প্রত্যাশা সমন্বয় (interest aggregation) আৰু ৰাজনৈতিক সংযোগ।
- আলমণ্ডে চৰকাৰৰ উৎপাদন কার্য যেনে নীতি নির্দ্ধাৰণ আৰু তাৰ কার্যকৰীকৰণ আদিক তিনিটা শ্রেণীত বিভক্ত কৰিছে। এই উৎপাদন কার্যকেইটা হ'ল - নিয়ম প্রৱর্তন, নিয়ম প্রয়োগ আৰু নিয়মৰ দ্বাৰা সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰা। এইদৰে আলমণ্ডে বিশ্বাস কৰে যে এক স্থায়ী আৰু কর্মকুশল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই উপকৰণক উৎপাদনলৈ পৰিৱর্তন কৰে।

৪.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্রকাশন।

৩) চক্রবর্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্র আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্রতুল চন্দ্র (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ*

ৰাজনৈতিক তত্ত্ব । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

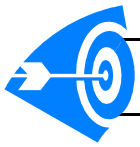
ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৪.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ টাল্‌ক'ট পার্চনচ

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ দাবী আৰু সমর্থন

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰূপান্তৰকৰণ প্ৰক্ৰিয়া(conversion process) ৰ মাজেদি সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী সকলে 'উৎপাদক'সমূহক (Inputs) 'উৎপাদন' (Outputs) লৈ ৰূপান্তৰিত কৰে। এই উৎপাদনসমূহ নীতি, সিদ্ধান্ত, বিধিব্যৱস্থা আৰু আইনৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰে। ৰূপান্তৰকৰণ প্ৰক্ৰিয়াটো ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটোৰ সক্ষমতা আৰু সম্পদৰ বিতৰণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মালিনস্কি আৰু ৰাডক্লিফ ব্ৰাউন

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ নিযুক্তি প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য, নির্বাচনত প্ৰতিদ্বন্দ্বিতা কৰা প্ৰার্থী ইত্যাদি হিচাপে ৰাজনৈতিক পদ্ধতিৰ বিশেষ ভূমিকাত ব্যক্তিসকলক নিযুক্তি কৰা হয়। তেওঁলোকক শুদ্ধ ৰাজনৈতিক নীতিৰ দ্বাৰা বিভিন্ন প্ৰকাৰে সেৱা আগবঢ়াব পৰাকৈ প্ৰশিক্ষণ দি দক্ষ কৰি তোলা হয়। এই ভূমিকা পালন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত পৰিয়াল আৰু বিদ্যালয়ৰ দৰে প্ৰাথমিক গোটসমূহ অধিক দক্ষ।

৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰসঙ্গতপৰিৱেশে সমাজৰ বিভিন্ন খণ্ডৰ পৰা সৃজন কৰা যিকোনো দুটা 'দাবী' উল্লেখ কৰক ।

প্ৰশ্ন ২ ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত উৎপাদনসমূহ কি ৰূপত দেখা পোৱা যায় ?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ গেব্ৰিয়েল আল্‌মণ্ডে আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ উপকৰণ কার্যবোৰ উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ গেব্ৰিয়েল আল্‌মণ্ডে আগবঢ়োৱা ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ উৎপাদন কার্যবোৰ উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ উৎপাদক (inputs) হিচাপে 'দাবী' আৰু 'সমর্থন'ৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সামাজিক প্ৰত্যাশা প্ৰকাশ (interest articulation) আৰু সামাজিক প্ৰত্যাশা সমন্বয়ৰ(interest aggregation) অর্থ ব্যাখ্যা কৰক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ ব্যৱস্থাপক দৃষ্টিভঙ্গীটো আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ গঠন আৰু কার্যবিষয়ক দৃষ্টিভঙ্গীটো আলোচনা কৰক।

****

অধ্যায় ৫ ঃ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গী আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গী (Communication Theory)

৫.৪ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী (Decision-Making Theory)

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

৫.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি

- যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীটো ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভংগীটো আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৫.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়টোত আমি দুটা গুৰুত্বপূৰ্ণ আধুনিক দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে পঢ়িলো। এই অধ্যায়টোত আমি আন দুটা দৃষ্টিভঙ্গী যেনে যোগাযোগ দৃষ্টিভঙ্গী আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে পঢ়িম। যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহৰ আভ্যন্তৰীণ যোগাযোগৰ ধাৰাসমূহ আৰু বিভিন্ন ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা সমূহৰ মাজৰ যোগাযোগৰ ধাৰাসমূহ অধ্যয়ন কৰা। অন্যহাতে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা পদ্ধতিসমূহ আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ আঁৰৰ কাৰক আৰু প্ৰক্ৰিয়াসমূহ অধ্যয়ন কৰে।

কার্ল ডয়েটচ্ আছিল চেক গণৰাজ্যৰ প্ৰাগ্ চহৰৰ এগৰাকী সমাজ তথা ৰাজনীতি বিজ্ঞানী। পৰৱৰ্তী সময়ত তেওঁ মেচাছুছেটছ ইনষ্টিটিউট অৱ টেকনলজীকে ধৰি য়েল আৰু হাৰ্ভাডৰ দৰে আমেৰিকাৰ বহুকেইখন আগশাৰীৰ বিশ্ববিদ্যালয়ত শিক্ষকতা কৰিছিল।

৫.৩ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গী (Communication Theory)

যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীয়ে কেনেকৈ এটা ব্যৱস্থাৰ কোনো অংশই আন এটা অংশলৈ পঠোৱা কোনো খবৰ বা বাতৰিয়ে কেনে প্ৰতিক্ৰিয়া কৰে তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আমেৰিকাৰ দাৰ্শনিক আৰু গণিতজ্ঞ নৰবাৰ্ট ৰেনাৰে (Norbert Wiener) প্ৰথমে 'চাইবাৰনেটিকচ্' (cybernetics)ৰ ক্ষেত্ৰখনত এই দৃষ্টিভংগীটো প্ৰয়োগৰ কথা কৈছিল। পিছৰ কালত ***কার্ল ডয়েট্চে*** (Karl Deutsch) এই দৃষ্টিভঙ্গীটোৰ উন্নতি সাধন কৰি ৰাজনীতি বিজ্ঞানত ইয়াক প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটো যোগাযোগৰ এটা প্ৰণালী

(network of communication channel) আৰু ই নিজেই নিয়ন্ত্রিত। তেওঁ আৰু বিশ্বাস কৰে যে চৰকাৰে বিভিন্ন যোগাযোগ প্রণালী কার্যকৰণৰ বাবে দায়বদ্ধ। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে চৰকাৰক সিদ্ধান্তকাৰী (decision making) ব্যৱস্থাৰ মূল বুলি বিবেচনা কৰে। কার্ল ডয়েট্চৰ মতে যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীৰ চাৰিটা মূল কাৰক হ'ল - লীড (lead), লেগ (lag), গেইন (gain) আৰু লোড (load)।

যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীৰ অনুসৰি সকলো কার্যৰ কেন্দ্রতে যোগাযোগ নিহিত হৈ থাকে। যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীয়ে চৰকাৰক এক সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী ব্যৱস্থা হিচাপে গণ্য কৰে। এই দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন ধাৰাত কি দৰে তথ্য সমূহ প্রেৰণ হয় তাৰেই অনুসন্ধান কৰে। যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীয়ে চৰকাৰক এক সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী ব্যৱস্থা বুলি আখ্যা দিছে। চৰকাৰে লোৱা সিদ্ধান্তসমূহ কেতবোৰ তথ্যৰ প্রাপ্তিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। কার্ল ডয়েট্চৰ মতে, যোগাযোগ তত্ত্বটো চাৰিটা কাৰকৰ দ্বাৰা বিশ্লেষণ কৰা হয়। এইবোৰ হৈছে লোড, লেগ, গেইন আৰু লীড।

'লোড' (Load) হৈছে কোনো সময়ত এটা ব্যৱস্থাত থকা মুঠ তথ্যৰ পৰিমাণ।

'লেগ' (Lag) মানে হ'ল গ্রহণ কৰা সিদ্ধান্তবোৰৰ ফলাফল সম্পর্কে লাভ কৰা সঁহাৰি (feed-back) আৰু লব্ধ সঁহাৰিৰ ভিত্তিত কৰা সংশোধনমূলক কার্যৰ মাজত হোৱা বিলম্ব(delay) ৰ পৰিমাণ।

'গেইন' (Gain) মানে হ'ল লব্ধ তথ্যৰ প্রতি ব্যৱস্থাটোৱে জনোৱা সঁহাৰিৰ ধৰণ অথবা প্রকাৰ।

'লীড' (Lead) মানে হ'ল গ্রহণ কৰা কার্য তথা সিদ্ধান্তৰ ভৰিষ্যত ফলাফল সম্পর্কে কৰা আগতীয়া অনুমানবোৰলৈ ব্যৱস্থাটোৰ সঁহাৰি জনাব পৰা সামর্থ।

ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহৰ দ্রুত আৰু নিখুতভাবে তথ্য গ্রহণ কৰা, জমা কৰা, স্মৰণ-কৰা আৰু প্রেৰণ কৰা ক্ষমতা সমান নহয়। কিছুমান ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ এই ক্ষেত্রত আনবোৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা সমূহতকৈ বেছি ক্ষমতা থাকে। এইদৰে, ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহ হ'ল সমাজৰ বাবে তথ্য গ্রহণ কৰা আৰু তথ্য বিশোধন কৰা যন্ত্র স্বৰূপ। যিবোৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাই নিজলৈ অহা তথ্য সমূহ সঠিকভাবে গ্রহণ, জমা, স্মৰণ, প্রেৰণ আৰু বিশোধন কৰি সেই তথ্যসমূহৰ ওপৰত কার্য্যকৰী ব্যৱস্থা লৈ তথ্যসমূহ সঠিক উৎপাদলৈ- output (নীতি) সঠিক ভাবে ৰূপান্তৰ কৰিব পাৰে, তেনে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহ জটিল পৰিস্থিতিটো বহুদিনলৈ অটুত থাকিব পাৰে।

যোগাযোগৰ বিষয়টো যিবোৰ পটভূমিত উপস্থাপন কৰিব পাৰি, সেইবোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'লঃ-

- ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ ভিতৰৰ যোগাযোগ অর্থাৎ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ আভ্যন্তৰীণ সংস্থাসমূহৰ মাজত তথ্যৰ আদান প্রদান।
- ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু তাৰ পৰিবেশৰ মাজত হোৱা যোগাযোগ।

- দুটা বা তাতোধিক ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ মাজত হোৱা যোগাযোগ।

- **যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীৰ সমালোচনা**

যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীটো বিভিন্ন কাৰণত সমালোচনা কৰা হয়। সেই কাৰণসমূহ হৈছে ক্ৰমে-

- যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে সিদ্ধান্ত সমূহৰ সাৰমর্ম বা তথ্যটোতকৈ যোগাযোগৰ প্ৰবাহটোত অধিক গুৰুত্ব আৰোপ কৰে।
- যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে প্ৰক্ৰিয়াৰ ওপৰত অধিক জোৰ দিয়ে। ই ফলাফল আৰু পৰিণতিক লৈ চিন্তা নকৰে।
- যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে শক্তিৰ স্থিতি (location) ৰ বিষয়ে তথ্যৰ যোগান ধৰে। পিছে শক্তিৰ ধাৰণাটো অতি জটিল আৰু যোগাযোগ তত্ত্বই আমাক শক্তিৰ ধাৰণাটো বুজাত সহায় নকৰে।
- যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীটোৱে মানুহৰ আচৰণৰ বিষয়ে অধ্যয়ন কৰিবলৈ আভিযান্ত্রিক কৌশল প্ৰয়োগ কৰে। অৱশ্যে আভিযান্ত্রিক কৌশল স্বভাৱতে যান্ত্রিক হোৱাৰ বাবে তাক গতিশীল মানবীয় আচৰণৰ অধ্যয়নত প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰি।

এইখিনিতে উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ওপৰত উল্লেখ কৰা সমালোচনাসমূহৰ সত্বেও যোগযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত যোগাযোগৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু ধাৰাবোৰ বিশ্লেষণ কৰিবলৈ আমাক এটা তাত্ত্বিক আৰ্হি আগবঢ়াইছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ কার্ল ডয়েট্চৰ মতে, যোগাযোগ তত্ত্ব কি কি চাৰিটা কাৰকৰ দ্বাৰা বিশ্লেষণ কৰিব পাৰি ?

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ 'লোড' মানে কি?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ যোগাযোগৰ বিষয়টো উপস্থাপন কৰিব পৰা দুটা দিশ উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক। (৭৫ টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

৫. ৪ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী (Decision Making Approach)

সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ কাৰক, প্ৰক্ৰিয়া, পৰিণাম আৰু কৰ্তাবোৰ চিনাক্ত কৰাৰ প্ৰচেষ্টা চলায়। ৰিচার্ড ছিণ্ডাৰ (Richard Synder) আৰু চার্লচ লিণ্ডব্লম (Charles Lindblom) ৰ নিচিনা পণ্ডিতসকলে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ উন্নতি সাধন কৰিছিল। মুষ্টিমেয় সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীয়ে লোৱা কোনো ৰাজনৈতিক সিদ্ধান্তই সমাজৰ এক বৃহৎ অংশক প্ৰভাৱিত কৰে আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে এনেকুৱা সিদ্ধান্ত লোৱাত সাধাৰণতে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী সকলৰ মনস্তাত্বিক আৰু সামাজিক অৱস্থাৰ কথাও বিবেচনা কৰে।

সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতিক ৰাজহুৱা সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা পদ্ধতি বুলি আখ্যা দিছে। ভের্নন ভেন ডাইকৰ মতে ঃ "প্ৰতিজন কৰ্তাই সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী। ভোটদাতাসকলে ভোট দিব নে নাই আৰু কাক ভোট দিব সেয়া নির্ণয় কৰে। বিধায়কসকলে কোনবোৰ প্ৰস্তাৱ আগবঢ়াব অথবা সমর্থন কৰিব, সেয়া সিদ্ধান্ত লয়। কার্যপালিকাই সিদ্ধান্ত লয় কি বিধায়ক বিচৰা হ'ব, বিধায়িনী মণ্ডলৰ আইনক সমর্থন কৰা হ'ব নে নহয়" (Gauba, O.P. (2007). An Introduction to Political Theory-Fourth edition. New Delhi : Macmillan Inida Ltd.) সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী প্ৰক্ৰিয়াৰ কেতবোৰ গুৰুত্বপূর্ণ দিশ এনেধৰণৰ ঃ

- সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰা বিষয়সমূহৰ চিনাক্তকৰণ
- সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ সৈতে জড়িত সাংগঠনিক সংস্থা আৰু কর্তা, যেনে— বিধায়ক, কার্য্যপালিকা আদি কাৰকসমূহ
- সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ পূর্বে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা বিভিন্ন কার্য অথবা বিকল্পসমূহ
- সিদ্ধান্ত গ্ৰহণত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীক প্ৰভাৱিত কৰা কাৰকসমূহ
- ৰাজনৈতিক প্ৰসংগত সিদ্ধান্তৰ ফলাফল

সাধাৰণ অর্থত ক'বলৈ গ'লে, সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীসকল হ'ল যুক্তিযুক্ত কর্তা যি উদ্দেশ্যৰ প্ৰতি সচেতন আৰু সেয়েহে এই উদ্দেশ্যসমূহ পূৰণৰ বাবে সবাতোকৈ লাভজনক আৰু কার্যকৰী ব্যৱস্থা গ্ৰহণত উৎসাহী। গতিকে, সিদ্ধান্তসমূহ স্বৈৰাচাৰীভাৱে গ্ৰহণ নকৰি সকলো সম্ভাব্য কার্যকৰী দিশ চালি-জাৰি চাই যুক্তিসংগত ভাৱে গ্ৰহণ কৰা হয়।

সেইবাবে প্ৰত্যেকটো ৰাজনৈতিক পদক্ষেপ একোটা নির্দিষ্ট সিদ্ধান্তৰ পৰিণাম। এনেকুৱা একোটা সিদ্ধান্তৰ এটা ৰাজহুৱা চৰিত্ৰ থাকে আৰু এটা নির্দিষ্ট প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰণৰ মাজেদি এটা নির্দিষ্ট পৰিস্থিতিত কেইগৰাকীমান বিবেচক ভূমিকা গ্ৰহণকাৰীয়ে এনে একোটা সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ

কৰে। বৃহত্তৰ সমাজক এনে একোটা সিদ্ধান্তই প্ৰভাৱিত কৰে। বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ সিদ্ধান্তসমূহে বিভিন্ন কথা অন্তৰ্ভূক্ত কৰে, যেনে— কোনে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছিল? সিদ্ধান্তটো কি আছিল? সিদ্ধান্তটো কেতিয়া গ্ৰহণ কৰা হৈছিল? সিদ্ধান্তটো কেনেদৰে গ্ৰহণ কৰা হৈছিল ? ক'ত সিদ্ধান্তটো গ্ৰহণ কৰা হৈছিল ? কিয় সিদ্ধান্তটো গ্ৰহণ কৰা হৈছিল? ইত্যাদি?

জানি থোৱা ভাল

আমি ভাৰতীয় প্ৰেক্ষাপটত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টি ভঙ্গীটো বিশ্লেষণ কৰিব পাৰো। মুঠ জনসংখ্যাৰ এক বুজন সংখ্যা যুৱ প্ৰজন্মই প্ৰতিনিধিত্ব কৰাত ভাৰতৰ নিচিনা এখন উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্ৰত সদায়েই লাভদায়ক নিয়োজন সৃষ্টিৰ দাবী থাকিবই। সেই অনুক্ৰমে, যেতিয়া নীতি নিৰ্ধাৰণৰ বাবে বিভিন্ন বিষয় চিনাক্ত কৰা হয়, তেনে অৱস্থাত ভাৰত চৰকাৰৰ বাবে নিবনুৱা সমস্যাৰ সমাধান এটা অগ্ৰাধিকাৰ ভিত্তিক বিষয় হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। এই প্ৰসংগত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ মূৰে মূৰে ৰাষ্ট্ৰ ব্যাপি নিবনুৱা সমস্যাৰ দৃশ্যপট পুনৰীক্ষণ কৰে। গতিকে, এইটো দেখা পোৱা গ'ল যে উভয় কাৰ্যনিৰ্বাহকৰ ৰূপত প্ৰধান মন্ত্ৰীৰ নেতৃত্বাধীন কেন্দ্ৰীয় মন্ত্ৰীমণ্ডল আৰু বিধানপালিকাৰ ৰূপত ভাৰতৰ সংসদে এই সমগ্ৰ বিষয়টো গুৰুত্ব সহকাৰে লৈছে। পৰৱৰ্তী সময়ত নিবনুৱা সমস্যাটোৰ সমাধানৰ বাবে কেনে ধৰণৰ পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰা হ'ব তাকে লৈ উভয় কাৰ্যপালিকা আৰু বিধানপালিকাৰ স্তৰত পৰ্যালোচনা চলে। চৰকাৰে বিভিন্ন ধৰণৰ নীতিগত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব পাৰে, যেনে- তৰুণ যুৱক-যুৱতীসকলৰ মাজত শিল্পোদ্যমী কৌশলসমূহৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশ, উৎপাদনৰ পথ মুকলি কৰিবলৈ তাৰ আৰম্ভণীৰ বাবে ঋণ প্ৰদান, সেৱা খণ্ডৰ বিস্তাৰ, কৃষিক এটা লাভজনক উদ্যোগ হিচাপে গঢ় দিয়া, ৰাজহুৱা খণ্ডত অধিক সংখ্যক কৰ্ম নিয়োজন সৃষ্টি আৰু খালী হৈ থকা পদসমূহ পূৰণ কৰা ইত্যাদি। এই ক্ষেত্ৰত কোনো দৃঢ় সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰাৰ আগতে চৰকাৰে বিভিন্ন কাৰক পৰ্যবেক্ষণৰ আঁওতালৈ অনাৰ লগতে সেইসমূহ জুকিয়াই চাই। শেষত, চৰকাৰে গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্তসমূহে দীৰ্ঘকালীন পৰিণাম সৃষ্টি কৰে। ইয়াৰ সামগ্ৰিক প্ৰভাৱ লক্ষ্যণীয় হয় যেতিয়া চৰকাৰে নিৰ্বাচনৰ সময়ত জনতাৰ পৰা পুনৰ ক্ষমতালৈ আহিবলৈ সমৰ্থন বিচাৰে। যদিহে সেই চৰকাৰখনৰ নীতিসমূহ জনসাধাৰণৰ আশা-আকাংক্ষা পূৰণৰ ক্ষেত্ৰত সন্তোষজনক হয়, তেতিয়া পুনৰ ক্ষমতালৈ আহিবলৈ সেইখন চৰকাৰৰ বিশেষ একো অসুবিধা নহয়।

- **সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমালোচনা**

সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী সমালোচনাৰ পৰা মুক্ত নহয়। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী

দৃষ্টিভঙ্গীটো কিছুমান পৰিচিত আৰু স্থিৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ অন্বেষণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এনে আকাংক্ষিত সম্ভাৱনীয়তাসমূহক ভিত্তি কৰিয়েই বিকল্পসমূহ জুখি-মাখি চোৱা হয় আৰু এটা নির্দিষ্ট সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা যায়। অৱশ্যে তেনে ক্ষেত্ৰত অপৰিচিত তাৰতম্য আৰু সম্ভাৱনীয়তাও থাকিব পাৰে যি আকাংক্ষিত আৰু পূর্বগম্য নহয়। এনে পৰিস্থিতিত সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ কোনো নির্দিষ্ট আৰ্হি প্রয়োগ কৰিব নোৱাৰি। সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে এনে ধৰণৰ ভিন্নতাক গুৰুত্ব নিদিয়ে।

সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিৰুদ্ধে এনে ধৰণৰ সমালোচনা থকা সত্বেও এইটো ক'ব পাৰি যে সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে প্রত্যেকটো ৰাজনৈতিক ক্রিয়াকলাপৰ পশ্চাদপটত থকা প্রাসংগিক কাৰক বা উপাদানসমূহৰ অনুসন্ধানৰ বাবে এটা বৈজ্ঞানিক গাঁথনি প্রদান কৰে যিটো একোটা যুক্তিসংগত সিদ্ধান্ত গ্রহণ প্রক্রিয়াৰ ফলাফল।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ঃ সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনীতিক ৰাজহুৱা সিদ্ধান্তত উপনীত হোৱা পদ্ধতি বুলি আখ্যা দিছে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্রশ্ন নং ৬ঃ সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীটোৰ কোনে উন্নতি সাধন কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৭ঃ সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীটোৰ বিষয়ে চমুকৈ লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ৮ঃ সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিৰুদ্ধে থাকে সমালোচনাসমূহ কি?

.....

.....

.....

৫.৫ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

● যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীয়ে কেনেকৈ এটা ব্যৱস্থাৰ কোনো অংশই আন এটা অংশলৈ পঠোৱা কোনো খবৰ বা বাতৰিয়ে কেনে প্রতিক্রিয়া কৰে তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। নৰবার্ট ৰেনাৰে প্রথমতে এই দৃষ্টিভঙ্গী সম্বন্ধে মত ব্যক্ত কৰিছিল।

● কার্ল ডয়েট্চে (Karl Deutsch) এই যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীটোৰ উন্নতি সাধন কৰি ৰাজনীতি বিজ্ঞানত ইয়াক প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁ বিশ্বাস কৰে যে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাটো যোগাযোগৰ এটা প্ৰণালী (network of communication channel) আৰু ই নিজেই নিয়ন্ত্রিত।

● কার্ল ডয়েট্চে বিশ্বাস কৰিছিল যে চৰকাৰ বিভিন্ন যোগাযোগ প্ৰণালী কার্যকৰণৰ বাবে দায়বদ্ধ। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে চৰকাৰক সিদ্ধান্তকাৰী (decision making) ব্যৱস্থাৰ মূল বুলি বিবেচনা কৰে। কার্ল ডয়েট্চৰ মতে যোগাযোগ দৃষ্টিভঙ্গীৰ চাৰিটা মূল কাৰক হ'ল - লীড (lead), লেগ (lag), গেইন (gain) আৰু লোড (load)।

● যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগী অনুসৰি সকলো কার্যৰ কেন্দ্রতে যোগাযোগ নিহিত হৈ থাকে। যোগাযোগ তত্ত্বই চৰকাৰক এক সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী ব্যৱস্থা হিচাপে গণ্য কৰে। এই তত্ত্বই ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ বিভিন্ন ধাৰাত কি দৰে তথ্যসমূহ প্ৰেৰণ হয় আৰু বিভিন্ন ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা সমূহৰ মাজত কিদৰে তথ্যসমূহ প্ৰেৰণ হয় তাৰেই অনুসন্ধান কৰে।

● চৰকাৰে লোৱা সিদ্ধান্তসমূহ কেতবোৰ তথ্যৰ প্ৰাপ্তিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। কার্ল ডয়েট্চৰ মতে, যোগাযোগ তত্ত্বত চাৰিটা কাৰকৰ দ্বাৰা বিশ্লেষণ কৰা হয়। এইবোৰ হৈছে লোড, লেগ, গেইন আৰু লীড।

● 'লোড' (Load) হৈছে কোনো সময়ত এটা ব্যৱস্থাত থকা মুঠ তথ্যৰ পৰিমাণ। 'লেগ' (Lag) মানে হ'ল গ্ৰহণ কৰা সিদ্ধান্তবোৰৰ ফলাফল সম্পর্কে লাভ কৰা সঁহাৰি (feedback) আৰু লব্ধ সঁহাৰিৰ ভিত্তিত কৰা সংশোধনমূলক কার্যৰ মাজত হোৱা বিলম্ব(delay) ৰ পৰিমাণ। 'গেইন' (Gain) মানে হ'ল লব্ধ তথ্যৰ প্ৰতি ব্যৱস্থাটোৱে জনোৱা সঁহাৰিৰ ধৰণ অথবা প্ৰকাৰ। 'লীড' (Lead) মানে হ'ল গ্ৰহণ কৰা কার্য তথা সিদ্ধান্তৰ ভৱিষ্যত ফলাফল সম্পর্কে কৰা আগতীয়া অনুমানবোৰলৈ ব্যৱস্থাটোৰ সঁহাৰি জনাব পৰা সামর্থ।

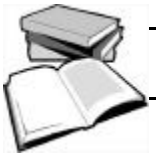
● সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীৰ গুণ বা লক্ষ্যসমূহ বিচাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ লগতে এই সকলৰ ওপৰত ব্যক্তিৰ কেনেধৰণৰ প্ৰভাৱ তাৰো বিচাৰ কৰে। ৰিচার্ড ছিণ্ডাৰ (Richard Synder) আৰু চার্লচ লিণ্ডব্লম (Charles Lindblom) ৰ নিচিনা পণ্ডিত সকলে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ উন্নতি সাধন কৰিছিল।

● মুষ্টিমেয় সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীয়ে লোৱা কোনো ৰাজনৈতিক সিদ্ধান্তই সমাজৰ এক বৃহৎ অংশক প্ৰভাৱিত কৰে আৰু সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে এনেকুৱা সিদ্ধান্ত লোৱাত সাধাৰণতে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীসকলৰ মনস্তাত্বিক আৰু সামাজিক অৱস্থাৰ কথাও বিবেচনা কৰে।

● সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰীসকল হ'ল যুক্তিযুক্ত কর্তা যি উদ্দেশ্যৰ প্ৰতি সচেতন আৰু সেয়েহে এই উদ্দেশ্যসমূহ পূৰণৰ বাবে সবাতোকৈ লাভজনক আৰু কার্যকৰী ব্যৱস্থা গ্ৰহণত উৎসাহী। গতিকে,

সিদ্ধান্তসমূহ স্বৈৰাচাৰীতাৰে গ্ৰহণ নকৰি সকলো সম্ভাব্য কাৰ্যকৰী দিশ চালি-জাৰি চাই যুক্তিসংগত ভাৱে গ্ৰহণ কৰা হয়।

● প্ৰত্যেকটো ৰাজনৈতিক পদক্ষেপ একোটা নিৰ্দিষ্ট সিদ্ধান্তৰ পৰিণাম। এনেকুৱা একোটা সিদ্ধান্তৰ এটা ৰাজহুৱা চৰিত্ৰ থাকে আৰু এটা নিৰ্দিষ্ট প্ৰক্ৰিয়া অনুসৰণৰ মাজেদি এটা নিৰ্দিষ্ট পৰিস্থিতিত কেইগৰাকীমান বিবেচক ভূমিকা গ্ৰহণকাৰীয়ে এনে একোটা সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰে। বৃহত্তৰ সমাজক এনে একোটা সিদ্ধান্তই প্ৰভাৱিত কৰে। সিদ্ধান্তসমূহত বিভিন্ন কথা অন্তৰ্ভুক্ত হয়- কোনে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিছিল? সিদ্ধান্তটো কি আছিল? সিদ্ধান্ত কেতিয়া গ্ৰহণ কৰা হৈছিল? সিদ্ধান্তটো কেনেদৰে গ্ৰহণ কৰা হৈছিল ? ক'ত সিদ্ধান্তটো গ্ৰহণ কৰা হৈছিল ? কিয় সিদ্ধান্তটো গ্ৰহণ কৰা হৈছিল? ইত্যাদি।

৫.৬ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰৱৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৫.৭ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ লীড (lead), লেগ (lag), গেইন (gain) আৰু লোড (load)।

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'লোড' (Load) হৈছে কোনো সময়ত এটা ব্যৱস্থাত থকা মুঠ তথ্যৰ পৰিমাণ।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ (ক) ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা এটাৰ ভিতৰৰ যোগাযোগ অর্থাৎ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ আভ্যন্তৰীণ সংস্থা সমূহৰ মাজত তথ্যৰ আদান প্রদান।

(খ) ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু তাৰ পৰিৱেশৰ মাজত হোৱা যোগাযোগ।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীয়ে কেনেকৈ এটা ব্যৱস্থাৰ কোনো অংশই আন এটা অংশলৈ পঠোৱা কোনো খবৰ বা বাতৰিয়ে কেনে প্রতিক্রিয়া কৰে তাৰ বিচাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। আমেৰিকাৰ দার্শনিক আৰু গণিতজ্ঞ নৰবার্ট ৱেনাৰে (Norbert Wiener) প্রথমে 'চাইবাৰনেটিকচ্' (cybernetics)ৰ ক্ষেত্রখনত এই দৃষ্টিভংগীটো প্রয়োগৰ কথা কৈছিল। পিছৰ কালত কার্ল ডয়েট্চে(Karl Deutsch) এই দৃষ্টিভঙ্গীটোৰ উন্নতি সাধন কৰি ৰাজনীতি বিজ্ঞানত ইয়াক প্রয়োগ কৰিছিল। এই দৃষ্টিভঙ্গীয়ে চৰকাৰক সিদ্ধান্তকাৰী (decision making) ব্যৱস্থাৰ মূল বুলি বিবেচনা কৰে। কার্ল ডয়েট্চৰ মতে যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভঙ্গীৰ চাৰিটা মূল কাৰক হ'ল - লীড (lead), লেগ (lag), গেইন (gain) আৰু লোড (load)।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃৰিচার্ড ছিণ্ডাৰ আৰু চার্লচ লিণ্ডব্লম

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভংগীয়ে ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ কাৰক, প্রক্রিয়া, পৰিণাম আৰু কর্তাবোৰ চিনাক্ত কৰাৰ প্রচেষ্টা চলায়। ৰিচার্ড ছিণ্ডাৰ (Richard Synder) আৰু চার্লচ লিণ্ডব্লম (Charles Lindblom) ৰ নিচিনা পণ্ডিত সকলে এই দৃষ্টিভঙ্গীৰ উন্নতি সাধন কৰিছিল। সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী প্রক্রিয়াৰ কেতবোৰ গুৰুত্বপূর্ণ দিশ হ'ল ঃ

(ক) সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰা বিষয়সমূহৰ চিনাক্তকৰণ

(খ) সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ সৈতে জড়িত সাংগঠনিক সংস্থা আৰু কর্তা, যেনে— বিধায়ক, কার্য্যপালিকা আদি কাৰকসমূহ

(গ) সিদ্ধান্ত গ্রহণৰ পূর্বে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা বিভিন্ন কার্য অথবা বিকল্পসমূহ

(ঘ) সিদ্ধান্ত গ্রহণত সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰীক প্রভাৱিত কৰা কাৰকসমূহ

(ঙ) ৰাজনৈতিক প্রসংগত সিদ্ধান্তৰ ফলাফল।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গী সমালোচনাৰ পৰা মুক্ত নহয়। সিদ্ধান্ত গ্রহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীটো কিছুমান পৰিচিত আৰু স্থিৰ সম্ভাৱনীয়তাৰ অন্বেষণৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। এনে আকংক্ষিত সম্ভাৱনীয়তাসমূহক ভিত্তি কৰিয়েই বিকল্পসমূহ জুখি-মাখি চোৱা হয় আৰু এটা

নির্দিষ্ট সিদ্ধান্ত উপনীত হোৱা যায়। অৱশ্যে তেনে ক্ষেত্ৰত অপৰিচিত তাৰতম্য আৰু সম্ভাৱনীয়তাও থাকিব পাৰে যি আকাংক্ষিত আৰু পূৰ্বগম্য নহয়। এনে পৰিস্থিতিত সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ কোনো নির্দিষ্ট আৰ্হি প্ৰয়োগ কৰিব নোৱাৰি। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীয়ে এনে ধৰণৰ ভিন্নতাক গুৰুত্ব নিদিয়ে।

৫.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীটোৰ উন্নতি সাধন কৰি কোনে ৰাজনীতি বিজ্ঞানত ইয়াক প্ৰয়োগ কৰিছিল ?

প্ৰশ্ন ২ ঃ 'লীড' মানে কি?

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীটোৰ সৈতে জড়িত এজন পণ্ডিতৰ নাম উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী প্ৰক্ৰিয়াৰ সৈতে জড়িত দুটা দিশ উল্লেখ কৰক।

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীটোৰ সমালোচনাসমূহ লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ লোড, লেগ, গেইন আৰু লীডৰ বিষয়ে লিখক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। যোগাযোগ তত্ত্ব দৃষ্টিভংগীৰ সমালোচনাসমূহৰ বিষয়ে লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। সিদ্ধান্ত গ্ৰহণকাৰী দৃষ্টিভঙ্গীৰ সমালোচনাসমূহৰ বিষয়ে লিখক।

****

অধ্যায় ৬ ঃ গণতন্ত্ৰৰ সমসাময়িক ধাৰাণাসমূহঃ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ আৰু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰ

অধ্যায় গাঁথনি

৬.১ উদ্দেশ্য

৬.২ পৰিচয়

৬.৩ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ

৬.৩.১ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

৬.৩.২ প্ৰতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰ আৰু উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ

৬.৪ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰ

৬.৪.১ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

৬.৪.২ কমিউনিষ্ট একদলীয় আৰ্হি

৬.৫ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ আৰু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ তুলনা

৬.৫.১ উন্নয়নশীল দেশত গণতন্ত্ৰ

৬.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৬.৭ অধিক জানিবলৈ

৬.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৬.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ অৰ্থ বুজিবলৈ সমৰ্থ হ'ব
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ অৰ্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ আৰু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ তুলনামূলক বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্ৰত গণতন্ত্ৰৰ ভূমিকা বিশ্লষণ কৰিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

গণতন্ত্ৰ চৰকাৰ ব্যৱস্থাৰ এটা পদ্ধতি আৰু লগতে জনসাধাৰণৰ জীৱনশৈলীৰ এটা নির্দিষ্ট পথ বুলিও ক'ব পাৰি। গণতন্ত্ৰত জনসাধাৰণ হ'ল ক্ষমতাৰ উৎস। জনসাধাৰণে নিজে তেওঁলোকৰ নেতা পছন্দ আৰু নির্বাচন কৰে। জনসাধাৰণে সমতাৰ অধিকাৰ, বাক্ স্বাধীনতা আৰু মত প্ৰকাশৰ অধিকাৰ, মর্য্যাদাৰ অধিকাৰ, বৈষম্যহীন ন্যায় ব্যৱস্থাৰ অধিকাৰ, ভোগ কৰিব পাৰে। এনেকুৱা এখন ৰাষ্ট্ৰ আৰু সমাজকেই প্ৰকৃতাৰ্থত গণতান্ত্ৰিক বুলি কোৱা হয়। এক কথাত গণতন্ত্ৰক সামাজিকভাৱে উন্নত জীৱন লাভৰ দিক্-নির্দেশক আহিলা বা পথ বুলিব পাৰি। প্ৰাচীন গ্ৰীক নগৰ ৰাষ্ট্ৰৰ পৰিচালনা পদ্ধতি, ৰোমান সাম্ৰাজ্য, প্ৰাচীন ভাৰত আৰু চীনদেশীয় সভ্যতাই গণতন্ত্ৰৰ উত্থান আৰু অগ্ৰগতিত বৰঙণি যোগাইছিল। গ্ৰীক নগৰ ৰাষ্ট্ৰ পৰিচালনা সমিতিয়ে প্ৰত্যক্ষ গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতি প্ৰয়োগ কৰিছিল। আজিৰ পৰোক্ষ বা প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থা জনসংখ্যা বহুল বৃহৎ ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ বাবে প্ৰযোজ্য। এই অধ্যায়ত আমি উদাৰনৈতিক (Liberal) আৰু মাৰ্ক্সীয় (Marxist) গণতন্ত্ৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম।

৬.৩ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ

বিংশ শতিকাত উদাৰনৈতিক ধাৰণা আৰু গণতান্ত্ৰিক ভাৱধাৰা বা পদ্ধতি ক্ৰমাগত ভাৱে পৰস্পৰৰ লগত বিজড়িত হৈ পৰে। গণতন্ত্ৰৰ বাবে স্বতন্ত্ৰতা আৰু সমতা অপৰিহার্য্য। উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ধাৰণাৰ ঘাই শিপাৰ অংকুৰণ ঘটিছিল জন ল'ক্, ৰুছো, মন্টেস্কু জেৰেমী বেন্থাম, জে. এচ. মিল আদি ইউৰোপৰ সমাজ সংস্কাৰক তথা চিন্তাবিদ সকলৰ তত্ত্বসমূহৰ মাজেৰে। সংখ্যা গৰিষ্ঠতাৰ ভিত্তিত শাসন, শাসনৰ বাবে নাগৰিকৰ সমর্থন, ব্যক্তিগত অধিকাৰ, সার্বজনীন ভোটাধিকাৰ, চৰকাৰৰ দায়বদ্ধতা, নাগৰিকৰ নিজস্ব মত আৰু নাগৰিকৰ অংশগ্ৰহণ— এইবোৰ নীতিৰ ওপৰতেই উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠিত। বর্তমানৰ সৰহ সংখ্যক গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰই প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্ৰ আৰু উদাৰনৈতিক নীতিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। এখন প্ৰকৃত প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্ৰই ক্ষমতাৰ বিকেন্দ্ৰীকৰণ, জনসাধাৰণৰ সৱলীকৰণ আৰু বিশ্বাসযোগ্য সৎ চৰকাৰ এখনৰ নিশ্চিতি প্ৰদান কৰে।

জানি থোৱা ভাল

পশ্চিমীয়া আগশাৰীৰ দেশসমূহ যেনে আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ, ইংলেণ্ড, কানাডা, ফ্ৰান্স, জার্মানী, নেডাৰলেণ্ড, বেলজিয়াম, চুইজাৰলেণ্ড আৰু অষ্ট্ৰেলিয়া উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ। এছিয়াৰ দেশসমূহ যেনে - ভাৰত, দক্ষিণ কোৰিয়া, জাপান, ইণ্ডোনেছিয়া আৰু অন্য কিছুমান উন্নয়ণশীল দেশে

কুৰি শতিকাত উদাৰ নৈতিক গণতন্ত্ৰ গ্ৰহণ কৰিছে। এই পদ্ধতিৰ গণতন্ত্ৰক জনসংখ্যামূলক আৰু সাৰ্বজনীন হিচাপে গ্ৰাহ্য কৰা হৈছে। আমেৰিকাৰ আৰু ফ্ৰান্সৰ বিপ্লৱ গণতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ ক্ষেত্ৰত দুটা শক্তিশালী ভেঁটি।

৬.৩.১ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ সীমিত চৰকাৰ ব্যৱস্থাৰ ধাৰণাৰ দ্বাৰা প্ৰভাৱিত। ৰাষ্ট্ৰ যন্ত্ৰৰ দ্বাৰা ইয়াত জনসাধাৰণৰ নিৰাপত্তাৰ সুনিশ্চিতকৰণত প্ৰাধান্য দিয়া হয়। সেয়েহে বিভিন্ন মাধ্যম যেনে, সংবিধান, নাগৰিকৰ অধিকাৰ পত্ৰ, ন্যায়ালয়ৰ স্বাধীনতা, চৰকাৰৰ বিভিন্ন অংগসমূহৰ মাজত অৱৰোধন আৰু সন্তুলন (check and balance) ব্যৱস্থা, সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ ইত্যাদিয়ে এখন ৰাষ্ট্ৰক একনায়কত্ববাদৰ ক্ষেত্ৰত এক প্ৰচ্ছেদৰ দৰে বাধা দিয়ে। চৰকাৰ ব্যৱস্থা এক নিৰ্দ্দিষ্ট স্বীকৃত নিয়ম আৰু পদ্ধতিৰ মাজত চালিত হয়। উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ যিহেতু এখন স্বীকৃত সংবিধানৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়, সেয়েহে ইয়াত স্বৈৰতান্ত্ৰিক শাসন প্ৰতিষ্ঠিত হোৱাৰ সুবিধা নাথাকে। উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত এখন সংবিধান স্বীকৃত চৰকাৰ থাকে আৰু চৰকাৰ খন ন্যায্য আৰু আইনগত হয়।
- ৰাজনৈতিক আৰু আইনগত সমতা গণতন্ত্ৰৰ এটা নিৰ্দিষ্ট নীতি। গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ এখনে কোনো বৈষম্য নৰখাকৈ আইনৰ দৃষ্টিত সকলো সমান আৰু আইনৰ সম-সুৰক্ষাৰ দিশ দুটা মানি চলিব লাগিব। জাতি, ধৰ্ম, শ্ৰেণী, বৰ্গ, গোষ্ঠী, আয়, জন্মস্থান, শিক্ষাগত, অৰ্হতা আদিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কোনোধৰণৰ বিভেদ বা অসমতাক ইয়াত প্ৰশ্ৰয় দিয়া নহয়। চৰকাৰে সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰ কল্যাণৰ হকে কাম কৰিবলৈ দায়বদ্ধ হয়।
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত সংখ্যাগৰিষ্ঠতাৰ ভিত্তিত শাসন ভাৰ প্ৰতিষ্ঠিত হয়। নিৰ্বাচিত সংখ্যাগৰিষ্ঠ বিজয়ী দলটিয়ে চৰকাৰ গঠন কৰে। অৱশ্যে এই সংখ্যাগৰিষ্ঠ দলটিয়ে ক্ষুদ্ৰ বা সংখ্যালঘিষ্ঠ দলসমূহৰ ৰক্ষণাবেক্ষণ আৰু তেওঁলোকৰ মতামত আৰু অধিকাৰক সন্মান জনাব লাগে।
- ৰাজনৈতিক বহুত্ববাদ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ আন এক বৈশিষ্ট্য। উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শ, দল আৰু ৰাজনৈতিক আন্দোলন আদিয়ে এক মুক্ত আৰু বন্ধনহীন প্ৰতিযোগিতাত অৱতীৰ্ণ হয়। মুক্ত ভাৰ প্ৰকাশ আৰু চিন্তা উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য বুলিব পাৰি।
- যিসমূহ দল বা যি দলটিয়ে নিৰ্বাচনত জয়লাভ কৰিব নোৱাৰে, সেই দলে পিছৰ নিৰ্বাচনলৈ বিৰোধী দলৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে। বিৰোধী দলসমূহে চৰকাৰৰ কাৰ্য্যাৱলীৰ ওপৰত সজাগ দৃষ্টি ৰাখে আৰু চৰকাৰৰ নীতি আৰু কাৰ্য্যৰ ওপৰত প্ৰয়োজনক্ৰমে গঠনাত্মক সমালোচনা দাঙি ধৰে।
- গণতান্ত্ৰিক প্ৰণালীত জনসাধাৰণৰ সমৰ্থন এক স্বীকৃত নীতি। মুক্ত আৰু স্বচ্ছ, নিৰ্ধাৰিত

সময়ৰ ভিতৰত অনুষ্ঠিত নিৰ্বাচনত ৰাজনৈতিক দলসমূহে জনসাধাৰণৰ সমৰ্থন জয় কৰিবলৈ প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাত অৱতীৰ্ণ হয় আৰু সেয়া গণতন্ত্ৰৰ অন্য এক স্মাৰক চিহ্ন বুলিব পাৰি। ৰাজনৈতিক দলসমূহে প্ৰতিদ্বন্দ্বিতাত অৱতীৰ্ণ হৈ তেওঁলোকৰ ভাৱাদৰ্শ উপস্থাপনৰ জৰিয়তে ভোটাৰসকলক আকৰ্ষণ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে। নাগৰিকসকলেও ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ প্ৰতিশ্ৰুতি আৰু আৰু নিৰ্বাচনী ইস্তাহাৰ আদিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি ভোটদান কৰে। যিটো দলে বা দলীয় গোটে শাসনভাৰ গ্ৰহণ কৰে, সেই দলেই জনসাধাৰণৰ ওচৰত তেওঁলোকৰ প্ৰতিশ্ৰুতি পূৰণৰ বাবে দায়বদ্ধ হয়। এখন উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰে জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ হকে বিভিন্ন কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে।

- এখন উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত জনপ্ৰতিনিধিসকল দায়বদ্ধ হয় আৰু ভোটাৰ সকলৰ যুক্তি-যুক্ত দাবীসমূহ পূৰণ কৰিবলৈ বাধ্য হয়। ভোটাৰসকলে মুক্ত ভাৱে আলোচনা আৰু সমালোচনাৰ মাজেৰে চৰকাৰ আৰু প্ৰতিনিধিসকলৰ আঁচনি আৰু কাৰ্য্য প্ৰত্যক্ষ কৰে।
- এখন উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত ভোটাৰসকলেই আচলতে শীৰ্ষ ক্ষমতা লাভ কৰে। এক নিৰ্দ্দিষ্ট সময়ৰ ব্যৱধানত নিৰ্বাচনৰ মাজেৰে শাসিত দলটোৱে জনাদেশ আহ্বান কৰে। ভোটাৰসকলেও যথাক্ৰমে নিৰ্বাচনৰ সময়ত ক্ষমতাৰ পূৰ্ণ ব্যৱহাৰ কৰে। ভোটাৰসকল চৰকাৰৰ ওপৰত সন্তুষ্ট নহ'লে তেওঁলোকে চৰকাৰ খনক নিৰ্বাচনৰ সময়ত ভোটৰ জৰিয়তে শাসনৰ পৰা অপসাৰণ কৰিব পাৰে।
- বিধানমণ্ডল, কাৰ্যপালিকা আৰু ন্যায়পালিকা - চৰকাৰৰ এই বিভাগ তিনিটাৰ মাজত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ এটা সুস্পষ্ট বৈশিষ্ট্য। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্ব মতে চৰকাৰৰ এই তিনিওটা বিভাগ যেনে, কাৰ্য্যপালিকা, বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকা ইটোৰ পৰা সিটো পৃথক বা স্বতন্ত্ৰ হোৱা উচিত। প্ৰতিটো বিভাগেই নিজৰ গণ্ডীৰ ভিতৰত স্বতন্ত্ৰ আৰু বাকী দুটা বিভাগৰ প্ৰতিবন্ধকতাৰ পৰা মুক্ত হ'ব লাগে। এনেকৈয়ে ক্ষমতাৰ 'অৱৰোধন আৰু সন্তুলন ' পদ্ধতিৰ প্ৰয়োগ ঘটে।
- এখন উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত সংবাদ মাধ্যম ৰাষ্ট্ৰৰ দ্বাৰা পৰিচালিত নহয়। চৰকাৰৰ সকলো কাৰ্য্যৰ ওপৰত বিচাৰপাত কৰি মুক্ত মতামত প্ৰকাশৰ দ্বাৰা জন সজাগতা সৃষ্টি কৰিবৰ বাবে ই সক্ষম। সেয়েহে সংবাদ মাধ্যমক গণতন্ত্ৰৰ চতুৰ্থ স্তম্ভ আখ্যা দিয়া হৈছে।
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত বিভিন্ন দল আৰু সংগঠন গঠন হৈ সমাজৰ বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ মানুহৰ আশা আকাঙ্খা আৰু দাবী উপস্থাপন কৰে। এই গোষ্ঠী বা গোট সমূহক স্বাৰ্থ গোষ্ঠী (interest group) আৰু প্ৰভাৱ গোষ্ঠী(pressure group) বুলি কোৱা হয়। এই গোটসমূহ শ্ৰমিক সংঘ, ধৰ্মীয় গোট, পৰিৱেশ ৰক্ষণ গোট, নিৰ্দ্দিষ্ট বৃত্তিৰ গোট আৰু এইসকলে চৰকাৰৰ ওচৰত নিজৰ দাবী পূৰণৰ বাবে হেঁচা প্ৰয়োগ কৰে।
- স্বাধীন চিন্তা আৰু ভাৱধাৰাৰ সুস্থ প্ৰকাশৰ বাবে মুক্ত ৰাজনৈতিক পৰিৱেশ আৱশ্যক। উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত চৰকাৰৰ কাৰ্য্যাৱলীৰ ওপৰত জনসাধাৰণৰ মতামত আৰু সজাগতা আৱশ্যকীয় উপাদান। জনসাধাৰণৰ বাক্ স্বাধীনতা আৰু কাৰ্য্যাৱলীৰ আলোচনা আৰু

সমালোচনা ইয়াত প্ৰযোজ্য। চৰকাৰেও জনসাধাৰণৰ মতামত আৰু আগ্ৰহ ইচ্ছাক অগ্ৰাহ্য কৰিব নোৱাৰে।

৬.৩.২ প্ৰতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰ আৰু উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ

বৰ্তমান সময়ত প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্ৰৰ বিকল্প নাই। এনেকুৱা ব্যৱস্থাত চৰকাৰ এখন জন প্ৰতিনিধিৰে গঠিত হয়। সেয়েহে প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাক প্ৰায়ে উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ বুলি কোৱা হয়। জন লক, ৰুচো আৰু জে. এচ. মিল্ এইসকলে চৰকাৰৰ শাসন ব্যৱস্থাৰ সহায়কাৰী অংগ হিচাবে আইনৰ শাসনৰ (Rule of Law) নীতিৰ পোষকতা কৰিছিল। স্বতন্ত্ৰ আৰু সকলো প্ৰভাৱৰ পৰা স্বাধীন ন্যায়পালিকাই নাগৰিকৰ ব্যক্তিগত ন্যায় আৰু আইন ব্যৱস্থাৰ গৰাকী স্বৰূপ। এনেকুৱা এক বাতাবৰণ আৰু সজাগ নাগৰিকতাই চৰকাৰ এখন সফল হোৱাত বাস্তৱিকতা আনিব পাৰে। জে. এচ. মিলে সংখ্যালঘু গোটৰ অধিকাৰৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষ সজাগতা প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। তেওঁৰ গ্ৰন্থ '*Consideration of Representative Government*' ত মিলে গণতন্ত্ৰৰ সফলতাৰ বাবে জনসাধাৰণৰ চৰকাৰ এখন আৰু ব্যক্তি অধিকাৰৰ প্ৰয়োজনীতা, সহনশীল সামাজিক ব্যৱহাৰ আৰু উদাৰপন্থী সমাজ এখনৰ প্ৰয়োজনীয়তা উল্লেখ কৰিছে। মিলৰ দৰে ৰুছোই ও গণতন্ত্ৰক ৰাষ্ট্ৰ কল্যাণৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বুলি গণ্য কৰে। ই নাগৰিকক ন্যায় প্ৰদান কৰি প্ৰতিভা আৰু সক্ষমতাৰ বিকাশ ঘটায়।

জে. এচ. মিলে মত পোষণ কৰিছিল যে প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্ৰই ব্যক্তি স্বাধীনতা আৰু নিজস্ব সিদ্ধান্ত গ্ৰহণৰ স্বাধীনতাৰ নিশ্চয়তা প্ৰদান কৰে বুলি মত পোষণ কৰে। এনেকুৱা গণতন্ত্ৰ জন সাৰ্বভৌমত্বৰ ওপৰত আধাৰিত । ৰাজনৈতিক সমতা স্থাপনৰ আৰু সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰৰ মাজেৰে চৰকাৰ এখনক ন্যায্যতা প্ৰদান কৰা হয়। সেয়েহে জে. এচ. মিলে উদাৰ গণতান্ত্ৰিক ভাৱধাৰাৰ লগত প্ৰতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰৰ সংমিশ্ৰণৰ বাবে মত পোষণ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ দুজন ইউৰোপৰ চিন্তাবিদৰ নাম উল্লেখ কৰক যাৰ তত্ত্বসমূহৰ মাজেৰে উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ধাৰণাৰ অংকুৰণ ঘটিছিল।

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ বৰ্তমানৰ সৰহ সংখ্যক গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিনিধিত্ব মূলক গণতন্ত্ৰ আৰু উদাৰনৈতিক নীতিৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ '*Consideration of Representative Government*' গ্ৰন্থখন কোনে লিখিছিল ?

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ ঃ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ যিকোনো দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক ।

.....

.....

৬.৪ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰ

উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ সমালোচনা আৰু বিকল্প পদ্ধতি হিচাপে মাৰ্ক্সবাদ ১৯ শতিকাত প্ৰথমবাৰৰ বাবে প্ৰতিষ্ঠা হৈছিল। কার্ল মার্ক্স আৰু এঞ্জেলচ্ৰ লিখনীসমূহৰ মাজেৰে কার্ল মার্ক্সে উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ সমালোচনা কৰি কৈছিল যে এই ধৰণৰ গণতন্ত্ৰত সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক অসামঞ্জস্যকহে প্ৰাধান্য দিয়ে। তেওঁৰ মতে উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত মাথোঁ পুঁজিবাদী গোটসমূহৰহে স্বাৰ্থ সুৰক্ষিত হয়। সমাজবাদী বা মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত শ্ৰমিক শ্ৰেণীকহে প্ৰাধান্য দিয়া হয়। সেয়েহে পুঁজিবাদী সমাজ ব্যৱস্থাক অৱনমিত কৰা হৈছিল। সমাজবাদীসকলে ধনী আৰু দুখীয়া শ্ৰেণীৰ মাজত থকা শ্ৰেণী বিভাজন নাশ কৰিছিল। ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকী স্বত্ব আৰু অত্যাধিক সুবিধা ভোগ নাশ কৰাটো স্বাধীনতা, সমতা আৰু গণতন্ত্ৰৰ বাবে অত্যাৱশ্যকীয় বুলি গণ্য কৰা হৈছিল। শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ দ্বাৰা পৰিচালিত সমাজবাদী বিপ্লৱে পুঁজিবাদীৰ অৱসান ঘটাই শ্ৰমিক শ্ৰেণীক শাসক শ্ৰেণীলৈ পৰিৱৰ্তন ঘটাই গণতন্ত্ৰৰ সূচনা ঘটাব। পুঁজিবাদী শ্ৰেণীৰ শাসনৰ অৱসান ঘটাই, এই শ্ৰেণীৰ অৰ্থ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত থকা প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ শোষণ ৰোধ কৰা হ'ব আৰু সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ লোকে সমান ন্যায়, অধিকাৰ ভোগ কৰি এক মর্য্যাদাপূর্ণ জীৱন লাভৰ সুযোগ পাব। শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ দ্বাৰা পৰিচালিত সমাজবাদী গণতন্ত্ৰৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকীস্বত্ব নাশৰ মাজেৰে পুঁজিবাদী শ্ৰেণী বা বুর্জোৱা (bourgeois) ৰ সংস্কৃতি আৰু মনোভাৱৰ পতন ঘটোৱা। ইয়াৰ দ্বাৰা এক শ্ৰেণীহীন সমাজ প্ৰতিষ্ঠা লক্ষ্য স্থিৰ কৰা হৈছিল। শ্ৰেণীহীন সমাজ ব্যৱস্থাই ৰাষ্ট্ৰৰ গুৰুত্ব হ্ৰাস কৰি ক্ৰমে তাক নিঃশেষ কৰিব। কিয়নো সমাজ ৰাষ্ট্ৰৰ সহায় নোহোৱাকৈ নিজেই পৰিচালিত হ'ব। ইয়াকে মার্ক্সে 'withering away of the state' বা 'ৰাষ্ট্ৰৰ বিলুপ্তি সাধন' বুলি কৈছে।

মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত ৰাষ্ট্ৰ এক 'কমিউন' (commune) ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়। কমিউন এনে এক ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা পৰিচালিত য'ত সদস্যসকলৰ উমৈহতীয়া মালিকীস্বত্বহে থাকে আৰু ব্যক্তিগত মালিকীস্বত্ব নাথাকে। ক্ষুদ্ৰ গোটসেমূহে নিজৰ সমস্যা বা কার্য্যসমূহ নিজে নিয়ন্ত্ৰণ কৰে আৰু বহল ক্ষেত্ৰৰ শাসন ব্যৱস্থা, যেনে - চহৰ, জিলা আৰু দেশীয় স্তৰৰ বাবে নিজৰ প্ৰতিনিধি নির্বাচন কৰি পঠিয়ায়। এয়াই হ'ল 'পিৰামিড আৰ্হিৰ প্ৰত্যক্ষ গণতন্ত্ৰৰ গঠন' বা প্ৰজাতন্ত্ৰ। এই প্ৰতিনিধিসকল তেওঁলোকৰ ভোটাৰসকলৰ নির্দেশৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়।

মাৰ্ক্সৰ মতে প্ৰকৃত গণতন্ত্ৰই শ্ৰেণীৰ বিভাজন নাশ, মজুৰি ভিত্তিক শ্ৰমৰ বিলুপ্তি আৰু ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ বিলোপ সাধন কৰে।

মাৰ্ক্সে স্বাধীন জীৱন নিৰ্বাহৰ কাৰণে বুনিয়াদী সুবিধাসমূহৰ অসমতা হ্ৰাস আৰু সংখ্যা গৰিষ্ঠ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ অধিকাৰৰ সপক্ষে মত দিছিল। উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাত ৰাষ্ট্ৰ সম্পদশালী শ্ৰেণীৰ হাতত আহিলা স্বৰূপ আৰু প্ৰজাৰ আলৈ-আহুকালৰ কাৰক বুলি মাৰ্ক্সে গণ্য কৰিছিল। ভি. আই. লেনিনেও প্ৰতিনিধিত্বমূলক সংসদীয় গণতন্ত্ৰক শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ ওপৰত চলা বৈষম্যমূলক আচৰণৰ মাধ্যম বুলি সমালোচনা কৰে। বুৰ্জোৱা সম্প্ৰদায়ৰ দ্বাৰা পৰিচালিত শাসন ব্যৱস্থাত জনসাধাৰণে কেতিয়াও সাৰ্বভৌমত্ব আৰু স্বাধীনতাৰ সুযোগ নাপায়।

৬.৪.১ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ

মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ কেইটামান বৈশিষ্ট্য হ'ল —

- কোনো ব্যক্তিক শ্ৰেণী, বৰ্গ আৰু ক্ষমতাৰ ভিত্তিত অগ্ৰাধিকাৰ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত প্ৰযোজ্য নহয়। সকলোৰে বাবে সম-সুবিধা আৰু সুযোগ গ্ৰহণযোগ্য।
- মাৰ্ক্সীয় গণতান্ত্ৰিক ধাৰণাত শ্ৰেণী-বিহীন সমাজৰ লগতে ৰাষ্ট্ৰহীন সমাজৰো পোষকতা কৰা হয়। মাৰ্ক্সৰ মতে, কেৱল এক জনজাগৰণে কাম্য সামাজিক পৰিৱৰ্তন আনিব পাৰে। বৃত্তিধাৰী ৰাজনৈতিক ব্যক্তিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত আমোলাতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ ব্যৱস্থা ধ্বংস হ'ব। বৃত্তিধাৰী সামাজিক শাসন, পুলিচ, বিষয়া আৰু ন্যায়পালিকা সকলো ৰুদ্ধ হ'ব। মুঠতে মাৰ্ক্সে সমাজৰ সকলো স্তৰতে আমোলাতান্ত্ৰিকতাৰ অৱসান বিচাৰিছিল। মাৰ্ক্সে শাসন ব্যৱস্থাৰ সকলো স্তৰতে কাৰ্যপালিকাৰ ক্ষমতাৰ সম্পূৰ্ণ গণতান্ত্ৰিকীকৰণৰ পোষকতা কৰিছিল। বিধায়িনী ক্ষেত্ৰত যিকোনো গুৰুত্বপূৰ্ণ বিধি বিধান বিষয়য়ত গণভোট (referendum) ৰ সহায়ত প্ৰত্যক্ষভাবে ভোটদান কৰিব পাৰে। প্ৰতিনিধিত্বমূলক সংসদৰ নিৰ্বাচনো অনুষ্ঠিত হোৱা উচিত। ন্যায়পালিকাক নিৰ্বাচন প্ৰক্ৰিয়াৰ মাজেৰে বাছনি কৰিব লাগে।
- এটা নিৰ্দিষ্ট সময়সীমাৰ ভিতৰত বিধান মণ্ডল আৰু কাৰ্য্যপালিকাৰ কাৰণে নিৰ্বাচন অনুষ্ঠিত হ'ব লাগে। মাৰ্ক্সবাদী ব্যৱস্থাত বহুদল প্ৰথা বা বিৰোধী ৰাজনৈতিক দলৰ উপস্থিতি মানি লোৱা নহয়। কমিউনিষ্ট দলেই একমাত্ৰ ৰাজনৈতিক দল, যাক জনসাধাৰণৰ আশা আকাংক্ষা পূৰণৰ মাধ্যম বুলি গণ্য কৰা হয়।
- মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত বিধানমণ্ডল, কাৰ্যপালিকা আৰু ন্যায়পালিকাৰ মাজত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণক সমৰ্থন দিয়া নহয়। চৰকাৰৰ এই বিভাগ তিনিটাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহযোগিতা আৰু সমন্বয় গঢ়ি তোলা হয়।
- মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত নাগৰিকে মৌলিক অধিকাৰসমূহ ভোগ কৰিব পাৰে আৰু কোনো বৈষম্য নোহোৱাকৈ স্বাধীনতা ভোগ কৰিব পাৰে। কিন্তু এই স্বাধীনতা ভোগ কৰাৰ লগে লগে সামাজিক দায়বদ্ধতাকো উলাই কৰিব নোৱাৰে। মাৰ্ক্সবাদী সমাজ ব্যৱস্থাত ৰাষ্ট্ৰ আৰু

সমাজক নাগৰিকসকলৰ প্ৰতি কৰ্ত্তব্যপৰায়ণ হোৱাত প্ৰাধান্য দিয়া হয়।

- মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত নাগৰিকৰ বাক স্বাধীনতা আৰু ভাব প্ৰকাশৰ স্বাধীনতা সীমিত। ব্যক্তি আৰু সংবাদ মাধ্যমৰ চৰকাৰৰ কাৰ্য্যবিধি আৰু নীতিৰ ওপৰত মতামত দিয়াৰ অধিকাৰ নাই, যিহেতু এই নীতিসমূহ জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ উদ্দেশ্যে নিয়োজিত।
- ৰাষ্ট্ৰই সমাজ আৰু অৰ্থ ব্যৱস্থা পৰিচালনা কৰে। সেয়েহে ব্যক্তিৰ নিজা পৰিচয় নাথাকে আৰু ব্যক্তিক সমাজৰ এক অপৰিহাৰ্য্য অংগ বুলি বিবেচনা কৰা হয়।

৬.৪.২ কমিউনিষ্ট এক দলীয় আৰ্হি

বলশ্বেভিক বিপ্লৱৰ পিচত ভ্লাডিমিৰ লেনিনে (Vladimir Lenin) ৰাছিয়াত প্ৰথম কমিউনিষ্ট এক দলীয় আৰ্হি (Communist one party model) প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। পিছলৈ এই আৰ্হি চীন, কিউবা, ভেনেজুৱেলা, ভিয়েটনাম আৰু পূব ইউৰোপৰ বহুদেশলৈ বিয়পি পৰে। কমিউনিষ্ট এক দলীয় আৰ্হিক 'সৰ্বহাৰাৰ একনায়কত্ব' (Dictatoriship of the Proletariat) আখ্যা দিয়া হয়। কমিউনিষ্টৰ দলীয় নীতিসমূহ সামন্তবাদ (feudal) আৰু পুঁজিবাদী (capitalist) ব্যৱস্থাৰ বিলোপনৰ বাবে অত্যাৱশ্যকীয়। মাৰ্ক্সে বিশ্বাস কৰিছিল যে সাম্যবাদী বিপ্লৱৰ লগে লগে সাম্যবাদ প্ৰতিষ্ঠা হ'ব আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ ভূমিকা ম্লান হৈ পৰিব। যেতিয়া শ্ৰেণীবিভাজন, অসমানতা, অনিশ্চয়তা, অনাহাৰ অৱস্থা নাথাকিব, আইন ব্যৱস্থাৰ প্ৰয়োজন নাথাকিব, আনকি শাস্তি প্ৰয়োগৰ বাবে কাৰাগাৰসমূহৰো প্ৰয়োজন নাথাকিব। এনে পৰিস্থিতিত ৰাষ্ট্ৰ ব্যৱস্থাৰো কোনো প্ৰয়োজন নাথাকিব। মাৰ্ক্সে ভৱিষ্যতবাণী কৰাৰ দৰে পুঁজিবাদী ব্যৱস্থাৰ অপসাৰণ সম্ভৱ নোহোৱালৈকে ভ্লাডিমিৰ লেনিনে "Vanguard Political Party" অৰ্থাৎ অতন্দ্ৰ প্ৰহৰী দলৰ মাধ্যমেৰে জনজাগৰণৰ ব্যৱস্থা কৰি সমাজবাদী বিপ্লৱৰ সূচনা কৰিছিল। সাম্যবাদী আৰ্হিৰ গণতন্ত্ৰত সকলো সিদ্ধান্ত কেৱল নেতাসকলেহে লৈছিল। এই নেতাসকল জনসাধাৰণৰ দ্বাৰা বুনিয়াদী পৰ্য্যায়ৰ পৰা নিৰ্বাচিত হৈছিল। কাৰ্ল মাৰ্ক্সে গণতান্ত্ৰিক ৰাজনীতিৰ বাবে বহুতো গুৰুত্বপূৰ্ণ দিহা-পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছিল, যেনে— সামাজিক বাহিনীৰ বিলোপসাধন, নাগৰিক বাহিনী গঠন, ন্যায়াধীশকে ধৰি সকলো বিষয়াৰ নিৰ্বাচন আৰু তেওঁলোকক পদচ্যুত কৰাৰ নীতি, বিষয়াৰ ভাট্টা শ্ৰমিকৰ মজুৰি পৰ্যায়লৈ হ্ৰাসকৰণ আৰু সাৰ্বজনীন ভোটাধিকাৰ ইত্যাদি। মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ উদ্দেশ্য হ'ল সামন্তবাদ প্ৰথাৰ বিলোপ আৰু প্ৰজাতন্ত্ৰ প্ৰতিষ্ঠা। ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ অধিকাৰ আৰু পুঁজিবাদী অৰ্থব্যৱস্থা সাম্যবাদী ব্যৱস্থাত সমৰ্থিত নহয়। সেয়েহে পুঁজিবাদৰ পতন আৰু শ্ৰেণীহীন সমাজ প্ৰতিষ্ঠাৰ মাজেৰে সামাজিক বৈষম্য দূৰীকৰণৰ প্ৰচেষ্টা এই ব্যৱস্থাত কৰা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ শ্ৰমিক শ্ৰেণীৰ দ্বাৰা পৰিচালিত সমাজবাদী গণতন্ত্ৰৰ মূল লক্ষ্য হ'ল ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকীস্বত্ব নাশৰ মাজেৰে পুঁজিবাদী শ্ৰেণী বা বুৰ্জোৱা (bourgeois) ৰ সংস্কৃতি আৰু মনোভাৱৰ পতন ঘটোৱা । (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ কোনে ৰাছিয়াত প্ৰথম কমিউনিষ্ট এক দলীয় আৰ্হি (one party model) প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল?

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ 'Withering away of the state' বা 'ৰাষ্ট্ৰৰ বিলুপ্তি সাধন' বুলিলে কি বুজে?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ যিকোনো দুটা বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক ।

.....

.....

.....

.....

৬.৫ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ আৰু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ তুলনা

উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ আৰু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ অংকুৰণ দুটা বিপৰীত ধৰ্মী ৰাজনৈতিক ভাৱধাৰাৰ ওপৰত প্ৰতিষ্ঠিত। উদাৰনৈতিক আৰু মাৰ্ক্সীয় — এই দৃষ্টিভংগী দুটাৰ মাজৰ প্ৰাথমিক বিভিন্নতা সমূহ হ'ল —

- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰই ব্যক্তিগত স্বাধীনতাৰ ওপৰত জোৰ দিয়ে আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰভাৱ ইয়াত সীমিত। মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰই সাম্যবাদ সমৰ্থন কৰে য'ত ৰাষ্ট্ৰই ব্যক্তি আৰু সমাজৰ

ওপৰত পূৰ্ণ প্ৰভাৱ খটুৱাব পাৰে।

- বহুদল নীতি উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য বুলি ক'ব পাৰি। মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰ কিন্তু একদল নীতি সমৰ্থিত। কমিউনিষ্ট দলক সৰ্বকালৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰশাসনত প্ৰতিষ্ঠিত কৰি অন্য ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ প্ৰৱেশ ৰাষ্ট্ৰ শাসনৰ পৰা বিলোপ কৰা হয়।
- উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাই ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ ৰক্ষণাবেক্ষণৰ দায়িত্ব লয়। কিন্তু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰই ব্যক্তিগত সম্পত্তিৰ মালিকীস্বত্বৰ বিলোপ নীতি সমৰ্থন কৰে। মাৰ্ক্সবাদী সকলে বিশ্বাস কৰে যে ব্যক্তিগত মালিকীস্বত্বই ধনী-দুখীয়াৰ মাজৰ ব্যৱধান বৃদ্ধিত সহায় কৰে।
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰই সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰ উন্নতিৰ বাবে যত্ন লয়। আনহাতে মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰই কেৱল শ্ৰমিক আৰু মজদুৰ শ্ৰেণীৰ বাবেহে চিন্তা কৰা দেখা যায়। এই শ্ৰেণীৰ গণতন্ত্ৰই ধনী শ্ৰেণীক পৰিত্যাগ কৰে আৰু এখন সমতাবাদী (egalitarian) সমাজ গঠন কৰে।
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত পুঁজিবাদ আৰু মুক্ত বাণিজ্যিক অৰ্থনীতি সমৰ্থন কৰা হয়। উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰই ব্যক্তিগত বাণিজ্যক উৎসাহ যোগায়। এনে ব্যৱস্থাৰ গণতন্ত্ৰত ৰাষ্ট্ৰই ব্যক্তিগত বাণ্যিজ্যিকৰণৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰি সুস্থিৰতা আৰু সুৰক্ষাৰ আশ্বাস দিয়ে। কিন্তু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰ সম্পূৰ্ণ বিপৰতমুখী। মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰই উৎপাদনৰ আহিলাসমূহৰ ৰাষ্ট্ৰীয়কৰণ সমৰ্থন কৰে আৰু ব্যক্তিগত বাণিজ্যক নিষেধ কৰে।
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ সংবিধান আৰু সংসদ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত পূৰ্ণ আস্থা আছে। ই সুস্থ আৰু শান্তিকামী সামাজিক পৰিৱৰ্তনক উৎসাহ দিয়ে। কিন্তু মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰই বিপ্লৱৰ জৰিয়তে এক নতুন সমাজৰ সূচনা হোৱাটো বিচাৰে।
- মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰই ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতিক নস্যাৎ কৰে, কিন্তু উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতিৰ ওপৰত আধাৰিত। চৰকাৰৰ তিনিওটা বিভাগ বিধানমণ্ডল, ন্যায়পালিকা আৰু কাৰ্যপালিকা এনে গণতন্ত্ৰত পৰস্পৰ স্বাধীন।
- বাক্ স্বাধীনতা আৰু সংবাদ মাধ্যমৰ স্বাধীনতা য'ত চৰকাৰৰ কৰ্ম আৰু নীতি সমালোচিত হ'ব পাৰে- এইয়া উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য। কিন্তু, মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত বাক্ স্বাধীনতা আৰু গণ মাধ্যমৰ স্বাধীনতা সীমিত আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ দ্বাৰা প্ৰতিবন্ধিত।

৬.৫.১ উন্নয়নশীল দেশত গণতন্ত্ৰ

বিংশ শতিকাত ঔপনিৱেশিক শাসনৰ পৰা মুক্ত এছিয়া, আফ্ৰিকা আৰু লেটিন আমেৰিকাৰ উন্নয়নশীল দেশসমূহে গণতন্ত্ৰৰ এক নতুন আৰ্হি প্ৰতিষ্ঠা কৰিছিল। উন্নয়নশীল দেশসমূহৰ ভিতৰত মুখ্য যেনে — ভাৰত, শ্ৰীলংকা, ইণ্ডোনেছিয়া, চিংগাপুৰ, দক্ষিণ আফ্ৰিকা, আৰ্জেন্টিনা, ব্ৰাজিল আৰু অন্য কিছুমান দেশে সমাজবাদী আৰু উদাৰনৈতিকতাৰ এক মিশ্ৰিত

গণতন্ত্রক গ্রহণ কৰিছিল। এই দেশসমূহে এখন সংবিধানৰ আধাৰত দেশৰ নাগৰিকৰ অধিকাৰ সুৰক্ষাৰ শপত লৈছিল আৰু একে সময়তে আর্থ-সামাজিক ন্যায় আৰু সমতা স্থাপনৰ প্রয়াস কৰিছিল। ওপৰোক্ত দেশসমূহৰ গণতন্ত্র, সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক বৈষাদৃশ্যৰে ভৰপূৰ। ৰাষ্ট্রৰ উন্নতি আৰু সুৰক্ষাৰ বাবে এইবোৰ দেশত এখন দৃঢ় আৰু কেন্দ্রীয় ৰাষ্ট্র কর্তৃপক্ষ এই গণতন্ত্রসমূহত থাকে । সামাজিক ন্যায় আৰু ব্যক্তি স্বাধীনতাৰ পৰিপোষণ ইয়াৰ কর্তব্য। এই দেশসমূহে এক মিশ্র আর্হিৰ গণতন্ত্র, য'ত উদাৰনৈতিক গণতন্ত্র (যেনে — ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক স্বাধীনতা, সংসদীয় চৰকাৰ ইত্যাদি) আৰু সমাজবাদী গণতন্ত্রৰ (যেনে — বিশেষ কিছুমান উদ্যোগৰ দেশীয়কৰণ, মাটি অধিগ্রহণ কৰ ইত্যাদি) কিছুমান বৈশিষ্ট্য আৰু চৰিত্রৰ সংমিশ্রিত আর্হি গ্রহণ কৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৯ ঃ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্র আৰু মার্ক্সীয় গণতন্ত্রৰ দুটা প্রভেদ উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ১০ ঃ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্র আৰু সমাজবাদী গণতন্ত্রৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্যৰ সংমিশ্রিত আর্হি গ্রহণ কৰা দুখন দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

৬.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- গণতন্ত্র চৰকাৰৰ এটা ৰূপ আৰু জীৱন নির্বাহৰ এটা পথ য'ত ব্যক্তি হৈছে ক্ষমতাৰ মূল উৎস। তেওঁলোকে নিজৰ নেতা পছন্দ আৰু নির্বাচন কৰে আৰু নেতাসকলো জনসাধাৰণৰ ওচৰত দায়বদ্ধ থাকে।
- আজিৰ সমাজ ব্যৱস্থাত প্রতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্র বেছি সাপেক্ষে যিহেতু ৰাষ্ট্রসমূহ জনবহুল আৰু বৃহৎ।
- উদাৰনৈতিক গণতন্ত্রৰ ঘাই শিপাৰ জন্ম জন ল'ক, ৰুছো , মন্টেছকিউ, জেৰেমী বেন্থাম, জে. এচ. মিল আদি চিন্তাবিদৰ তত্ত্বসমূহৰ মাজত হৈছিল।
- জনসাধাৰণৰ সমর্থিত চৰকাৰ, ব্যক্তিগত অধিকাৰ, আইনৰ শাসন, দায়বদ্ধ চৰকাৰ, জনমত,

নিৰ্বাচনত জনসাধাৰণৰ মুক্ত অংশ গ্ৰহণ, মুক্ত সংবাদ মাধ্যম এইবোৰ হ'ল উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ অঙ্গাঙ্গী চৰ্ত।

- প্ৰতিনিধিত্বমূলক আৰু উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰ দুয়োবিধেই পৰিপূৰক হিচাপে গণতন্ত্ৰত প্ৰয়োগ কৰা হয়। জে. এচ. মিলে প্ৰতিনিধিত্বমূলক গণতন্ত্ৰৰ পোষকতা কৰিছিল।
- কাৰ্ল মাৰ্ক্স আৰু এঞ্জেলচৰ লিখনীসমূহৰ মাজতেই মাৰ্ক্সবাদী গণতন্ত্ৰৰ দৃষ্টিভংগী নিহিত আছে। মাৰ্ক্সবাদে উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰক সমালোচনা কৰে আৰু ইয়াক সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক অসমানতাৰ বাবে মূল শক্তি বুলি ভাবে।
- মাৰ্ক্সবাদীসকলে বিশ্বাস কৰে যে গণতন্ত্ৰ কেৱল এক শ্ৰেণীহীন সাম্যবাদী সমাজতহে সম্ভৱ, য'ত বনুৱা শ্ৰেণীৰে শাসক শ্ৰেণী গঠিত হয় আৰু য'ত শ্ৰেণী অসমানতা নাথাকে।
- ভ্লাডিমিৰ লেনিনে ৰাছিয়াত বলছেভিক বিপ্লৱৰ পিছত এক দলীয় নীতিৰ আৰ্হিৰ সূচনা কৰিছিল।
- সমাজবাদী গণতন্ত্ৰৰ মূল লক্ষ্য হ'ল সামন্ত প্ৰথাৰ অৱসান আৰু প্ৰজাতন্ত্ৰৰ প্ৰতিষ্ঠা।
- গণতন্ত্ৰ উদাৰনৈতিক আৰু মাৰ্ক্সীয় এই দুই ভাৱধাৰাৰ মাজত বৈসাদৃশ্য আছে।

৬.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্ৰকাশন।

৩) চক্ৰৱৰ্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্ৰকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্ৰতুল চন্দ্ৰ (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006) *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৬.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জন ল'ক্ আৰু ৰুছো।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জে. এচ. মিল

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ৰাজনৈতিক আৰু আইনগত সমতা উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ এটা নিৰ্দিষ্ট নীতি। গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ এখনে কোনো বৈষম্য নৰখাকৈ আইনৰ দৃষ্টিত সকলো সমান আৰু আইনৰ সম-সুৰক্ষাৰ দিশ দুটা মানি চলিব লাগিব। জাতি, ধৰ্ম, শ্ৰেণী, বৰ্গ, গোষ্ঠী, আয়, জন্মস্থান, শিক্ষাগত অৰ্হতা আদিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কোনোধৰণৰ বিভেদ বা অসমতাক ইয়াত প্ৰশ্ৰয় দিয়া নহয়। চৰকাৰে সমাজৰ সকলো শ্ৰেণীৰ মানুহৰ কল্যাণৰ হকে কাম কৰিবলৈ দায়বদ্ধ হয়।

খ) ৰাজনৈতিক বহুত্ববাদ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ আন এক বৈশিষ্ট্য। উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰত ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শ, দল আৰু ৰাজনৈতিক আন্দোলন আদিয়ে এক মুক্ত আৰু বন্ধনহীন প্ৰতিযোগিতাত অৱতীৰ্ণ হয়। মুক্ত ভাৱ প্ৰকাশ আৰু চিন্তা উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য বুলিব পাৰি।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভ্লাডিমিৰ লেনিনে

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শ্ৰেণীহীন সমাজ ব্যৱস্থাই ৰাষ্ট্ৰৰ গুৰুত্ব হ্ৰাস কৰি ক্ৰমে তাক নিঃশেষ কৰিব। কিয়নো সমাজ ৰাষ্ট্ৰৰ সহায় নোহোৱাকৈ নিজেই পৰিচালিত হ'ব। ইয়াকে মাৰ্ক্সে 'withering away of the state' বা 'ৰাষ্ট্ৰৰ বিলুপ্তি সাধন' বুলি কৈছে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰত বিধানমণ্ডল, কাৰ্যপালিকা আৰু ন্যায়পালিকাৰ মাজত ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণক সমৰ্থন দিয়া নহয়। চৰকাৰৰ এই বিভাগ তিনিটাৰ মাজত পাৰস্পৰিক সহযোগিতা আৰু সমন্বয় গঢ়ি তোলা হয়।

খ) মাৰ্ক্সবাদী ব্যৱস্থাত বহুদল প্ৰথা বা বিৰোধী ৰাজনৈতিক দলৰ উপস্থিতি মানি লোৱা নহয়। কমিউনিষ্ট দলেই একমাত্ৰ ৰাজনৈতিক দল, যাক জনসাধাৰণৰ আশা আকাংক্ষা পূৰণৰ মাধ্যম বুলি গণ্য কৰা হয়।

৯ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰই ব্যক্তিগত স্বাধীনতাৰ ওপৰত জোৰ দিয়ে আৰু ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰভাৱ ইয়াত সীমিত। মাৰ্ক্সবাদী গণতন্ত্ৰই সাম্যবাদৰ সমৰ্থন কৰে য'ত ৰাষ্ট্ৰই ব্যক্তি আৰু সমাজৰ ওপৰত পূৰ্ণ প্ৰভাৱ খটুৱাব পাৰে।

খ) বহুদল নীতি উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য বুলি ক'ব পাৰি। মাৰ্ক্সবাদী গণতন্ত্ৰ কিন্তু একদল নীতি সমৰ্থিত। কমিউনিষ্ট দলক সৰ্বকালৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰশাসনত প্ৰতিষ্ঠিত কৰি অন্য ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ প্ৰৱেশ ৰাষ্ট্ৰ শাসনৰ পৰা বিলোপ কৰা হয়।

১০ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ভাৰত আৰু দক্ষিণ আফ্ৰিকা।

৬.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ঃ কোনে উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ভাৱধাৰাৰ লগত প্ৰতিনিধিত্বমূলক চৰকাৰৰ সংমিশ্ৰণৰ বাবে মত পোষণ কৰিছিল?

প্ৰশ্ন২ ঃ মাৰ্ক্সৰ মতে সমাজবাদী গণতন্ত্ৰ কোনটো শ্ৰেণীৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হ'ব?

প্ৰশ্ন ৩ঃ কমিউনিষ্ট এক দলীয় আৰ্হি গ্ৰহণ কৰা দুখন দেশৰ নাম উল্লেখ কৰক।

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ চাৰিটা বৈশিষ্ট্য লিখক।

প্ৰশ্ন ২ঃ মাৰ্ক্সৰ সমাজবাদী গণতন্ত্ৰৰ 'সাম্যবাদী' (commune) ব্যৱস্থাৰ বিষয়ে লিখক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্ৰসমূহে গ্ৰহণ কৰা গণতান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰ আৰ্হি বহলাই লিখক।

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ উদাৰনৈতিক গণতন্ত্ৰৰ অৰ্থ আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ মাৰ্ক্সীয় গণতন্ত্ৰৰ অৰ্থ আৰু বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।

****

অধ্যায় ৭ ঃ চৰকাৰৰ অঙ্গসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য

৭.২ পৰিচয়

৭.৩ কার্যপালিকা

- ৭.৩.১ কার্যপালিকাৰ প্রকাৰ
- ৭.৩.২ কার্যপালিকাৰ কার্যাৱলী

৭.৪ বিধানমণ্ডল

- ৭.৪.১ বিধানমণ্ডলৰ প্রকাৰ
- ৭.৪.২ বিধানমণ্ডলৰ কার্যাৱলী

৭.৫ ন্যায়পালিকা

- ৭.৫.১ ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা
- ৭.৫.২ ন্যায়পালিকাৰ কার্যাৱলী

৭.৬ মণ্টেস্কুৰ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্ব

৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টো অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- কার্যপালিকাৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- কার্যপালিকাৰ বিভিন্ন প্রকাৰসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- কার্যপালিকাৰ কার্য্যাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- বিধানমণ্ডলৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- বিধানমণ্ডলৰ বিভিন্ন প্রকাৰসমূহ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- বিধানমণ্ডলৰ কার্য্যাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- ন্যায়পালিকাৰ অর্থ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা অক্ষুণ্ণ ৰক্ষাৰ উপায় ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ন্যায়পালিকাৰ কার্য্যাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিব পাৰিব।
- মণ্টেস্কুৰ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বটো আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

চৰকাৰ হ'ল ৰাষ্ট্ৰ এখন পৰিচালিত হোৱাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰধান চলিকা শক্তি। চৰকাৰে ৰাষ্ট্ৰখনৰ জনসাধাৰণৰ সমূহীয়া কল্যাণৰ স্বাৰ্থত কাৰ্য্য সম্পাদন কৰিব লাগে। এখন চৰকাৰে সম্পাদন কৰা তিনিটা প্ৰধান কাৰ্য্য হ'ল- কাৰ্য্যবাহী , বিধায়িনী আৰু ন্যায়িক । ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ কাৰ্য্যবাহী কাৰ্য্য বুলিলে ৰাষ্ট্ৰৰ আইন আৰু নীতিসমূহ কাৰ্য্যকৰী কৰাকে বুজায়। বিধায়িনী কাৰ্য্য বুলিলে ৰাষ্ট্ৰৰ বাবে আইন প্ৰণয়ন কৰাক বুজায় আৰু ন্যায়িক কাৰ্য্য বুলিলে ৰাষ্ট্ৰৰ বিভিন্ন গোচৰ মীমাংসা কৰিবৰ সময়ত এই আইনসমূহ মূল্যায়ন কৰাক বুজায়। বৰ্তমানৰ গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ ব্যৱস্থাত এই তিনি ধৰণৰ কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে চৰকাৰৰ তিনিটা ভিন্ন অঙ্গই; যেনে- কাৰ্য্যপালিকা, বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকা। এই সকলোবোৰ অঙ্গই নিজৰ নিজৰ কাৰ্য্যসমূহ নিয়াৰিকৈ পালন কৰিব লাগে যাতে চৰকাৰে সঠিকভাৱে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰিব পাৰে। একেদৰে এই তিনিটা অঙ্গৰ মাজত ক্ষমতা পৃথককৈ ভাগ কৰিব লাগে যাতে কোনো এটা বিশেষ অঙ্গৰ মাজত ক্ষমতা কেন্দ্ৰীভূত নহয় আৰু তিনিওটাই যাতে স্বতন্ত্ৰভাৱে কাৰ্য্য সম্পন্ন কৰিব পাৰে।

৭.৩ কার্যপালিকা

- **কার্যপালিকাৰ অর্থ**

চৰকাৰৰ প্ৰধান অঙ্গসমূহৰ ভিতৰত কাৰ্যপালিকা অন্যতম। কাৰ্যপালিকা হ'ল এখন ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰধান নিৰ্ণায়ক আৰু ৰাষ্ট্ৰ এখনত আইন কানুন কাৰ্যকৰীকৰণৰ ক্ষেত্ৰত কাৰ্যপালিকাই প্ৰধান দায়িত্ব পালন কৰে। কাৰ্যপালিকা অবিহনে, আইনৰ প্ৰভাৱসমূহ সমাজে অনুভৱ কৰিব নোৱাৰে। কাৰ্যপালিকাই ৰাজনৈতিক কাৰ্যপালিকা (ৰাষ্ট্ৰপতি , প্ৰধানমন্ত্ৰী আৰু মন্ত্ৰীসভা) আৰু অৰাজনৈতিক কাৰ্যপালিকা (প্ৰশাসনত নিয়োজিত বিভাগীয় আমোলা আৰু কৰ্মচাৰী) দুয়োটাকে সামৰি লয়। কাৰ্যপালিকা হ'ল প্ৰধান কেন্দ্ৰবিন্দু যাৰ চাৰিওকাষে ৰাষ্ট্ৰৰ সমগ্ৰ প্ৰশাসন ব্যৱস্থা ঘূৰে।

কাৰ্যপালিকাক ঠেক আৰু বহল দুয়োটা অর্থতে বুজিব পাৰি। বহল অর্থত, কাৰ্যপালিকাই সেই সকলো বিষয়াক সামৰি লয় যিসকলে বিধানমণ্ডলে প্ৰণয়ন কৰা নীতি নিয়ম আৰু আইন সমূহ কাৰ্যকৰী কৰে। কাৰ্যপালিকাই নিম্নবৰ্গৰ পৰা আৰম্ভ কৰি উচ্চ বৰ্গলৈকে সেই সকলো বিষয়াক অন্তৰ্ভূক্ত কৰে যিসকলে ৰাষ্ট্ৰ প্ৰশাসনৰ বাবে আইন কানুন কাৰ্যকৰী কৰে। ঠেক অর্থত, কাৰ্যপালিকাৰ অর্থ হ'ল ৰাজ্যৰ প্ৰধান মুৰব্বী, তেওঁৰ মন্ত্ৰীসভা, উপদেষ্টা আৰু বিভাগীয় প্ৰধানসকল।

৭.৩.১ কার্যপালিকাৰ প্রকাৰ

কাৰ্যপালিকাক বিভিন্ন প্ৰকাৰত ভাগ কৰিব পাৰি, যেনে— প্ৰকৃত আৰু নামমাত্ৰ কাৰ্যপালিকা, একক কাৰ্যপালিকা আৰু বহু ব্যক্তি কাৰ্যপালিকা, বংশগত আৰু নিৰ্বাচিত বা মনোনীত কাৰ্যপালিকা, ৰাজনৈতিক আৰু অৰাজনৈতিক কাৰ্যপালিকা, সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰ পতীয়

কার্যপালিকা।

- **প্রকৃত আৰু নামমাত্র কার্যপালিকা**

  প্রকৃত কার্যপালিকা হ'ল এনে কার্যপালিকা যিয়ে ৰাষ্ট্রৰ শাসন কার্য্য আৰু আইন প্রণয়ন ক্ষেত্রত প্রকৃত অর্থত ক্ষমতাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। আনহাতে, নামমাত্র কার্যপালিকাই কেবল নামতহে ক্ষমতাৰ ব্যৱহাৰ কৰে আৰু প্রকৃত কার্যপালিকাৰ উপদেশ মতেহে কাম কৰে। নামমাত্র কার্যপালিকাৰ হৈ প্রকৃত কার্যপলিকাইহে ক্ষমতাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। ভাৰতবর্ষত ৰাষ্ট্রপতি হ'ল নামমাত্র কার্যপালিকা আৰু কেন্দ্রীয় মন্ত্রীসভা হ'ল প্রকৃত কার্যপালিকা। ঠিক সেইদৰে ব্রিটেইনত ৰজা বা ৰাণী হ'ল নামমাত্র কার্যপালিকা আৰু কেবিনেট হ'ল প্রকৃত কার্যপালিকা।

- **একক কার্যপালিকা আৰু বহুব্যক্তি কার্যপালিকা**

  একক কার্যপালিকা হ'ল এনে কার্যপালিকা য'ত এজন ব্যক্তিয়েহে কার্য্যবাহী ক্ষমতাৰ ব্যৱহাৰ কৰে। এইখিনিতে উল্লেখ কৰা ভাল যে, একক কার্যপালিকাৰ ক্ষেত্রত ক্ষমতা এজন মানুহৰ হাতত বা কেইবাজনো মানুহৰ হাতত থাকিলেও ক্ষমতাক সামগ্রিকভাবে এটা সম্পূর্ণ গোট হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়। আনহাতে, বহুব্যক্তি কার্যপালিকাৰ ক্ষেত্রত, কার্য্যবাহী, ক্ষমতা এজনতকৈ অধিক লোকৰ হাতত থাকে। এই দুই কার্যপালিকাৰ মাজত পাথর্ক্য সংখ্যাৰ ভিত্তিত নহয়, দায়িত্বৰ ভিত্তিতহে হয়। ভাৰত, আমেৰিকা, ব্রিটেইন আৰু ফ্রান্স আদি দেশ সমূহত একক কার্যপালিকা আছে আৰু ছুইজাৰলেণ্ডত বহুব্যক্তি কার্যপালিকা আছে।

- **বংশগত কার্যপালিকা আৰু নির্বাচিত বা মনোনীত কার্যপালিকা**

  বংশগত কার্যপালিকাত কার্য্যবাহী ক্ষমতা বংশানুক্রমিক হিচাপে লাভ কৰা হয়। আনহাতে, এজন নির্বাচিত কার্যপালিকাক কোনো এক নির্দিষ্ট সময়ৰ বাবে পৰোক্ষ বা প্রত্যক্ষভাবে নির্বাচিত কৰা হয়। ব্রিটেইনৰ ৰজা বা ৰাণীয়ে বংশগত কার্যপালিকাৰ প্রতিনিধিত্ব কৰে আৰু ভাৰত আৰু আমেৰিকাৰ কার্যপালিকা হ'ল নির্বাচিত কার্যপালিকা। আনহাতে, মনোনীত কার্যপালিকা হ'ল সেইজন যিজনক কোনো এখন বেলেগ দেশত মনোনীত কৰা হয়। উদাহৰণস্বৰূপে, ব্রিটিছৰ শাসনৰ সময়ছোৱাত ভাৰতৰ ভাইচৰয় আৰু গৱর্ণৰ জেনেৰেলক ব্রিটিছ চৰকাৰৰ দ্বাৰা মনোনীত কৰা হৈছিল।

- **ৰাজনৈতিক কার্যপালিকা আৰু অৰাজনৈতিক কার্যপালিকা**

  ৰাজনৈতিক কার্যপালিকাক কোনো এক নির্দিষ্ট সময়ৰ বাবে কার্য্যবাহী ক্ষমতাৰ ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ নির্বাচিত কৰা হয়। তেওঁলোক সাধাৰণতে ৰাজনৈতিক দলৰ সদস্য হয় আৰু তেওঁলোকক অস্থায়ী কার্যপালিকা বুলি জনা যায়। নির্বাচনৰ ফলাফল মতে ৰাজনৈতিক কার্যপালিকাৰ সময়ে সময়ে পৰিবর্তন ঘটে। অৰাজনৈতিক কার্যপালিকা, আনহাতে, কিছু সংখ্যক প্রশাসনীয় বিষয়াৰ দ্বাৰা গঠিত হয় যিসকলক এক প্রতিযোগিতামূলক পৰীক্ষাৰ

সহায়ত যোগ্যতা আৰু প্ৰতিভাৰ ভিত্তিত বাছনি কৰা হয়। তেওঁলোকক এক নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বাবে নিযুক্তি দিয়া হয়। তেওঁলোকক স্থায়ী কাৰ্যপালিকা বুলি কোৱা হয় কাৰণ তেওঁলোকে অৱসৰৰ সময়লৈকে কাৰ্য্য পালন কৰে আৰু ৰাজনৈতিক কাৰ্যপালিকাৰ পতন বা উত্থানৰ সৈতে তেওঁলোকৰ একো সম্পৰ্ক নাথাকে। ভাৰতবৰ্ষত ৰাষ্ট্ৰপতি আৰু মন্ত্ৰীসভা হ'ল ৰাজনৈতিক কাৰ্যপালিকা আৰু বিভাগীয় বিষয়াসকল হ'ল অৰাজনৈতিক বা স্থায়ী কাৰ্যপালিকা।

- **সংসদীয় কাৰ্যপালিকা আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় কাৰ্যপালিকা ঃ**

  সংসদীয় কাৰ্যপালিকাৰ ক্ষেত্ৰত কাৰ্যপালিকাজনক জনসাধাৰণৰ দ্বাৰা প্ৰত্যক্ষভাবে নিৰ্বাচিত প্ৰতিনিধিসকলৰ মাজৰ পৰা বাছনি কৰা হয় আৰু ই বিধানমণ্ডলৰ সৈতে সংযুক্ত থাকে। সংসদীয় কাৰ্যপালিকাই বিধানমণ্ডলৰ গৰিষ্ঠ সঁহাৰি লাভ কৰালৈকে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰিব পাৰে। আনহাতে ৰাষ্ট্ৰপতীয় কাৰ্যপালিকাত কাৰ্যবাহীজনক জনসাধাৰণৰ দ্বাৰা প্ৰত্যক্ষভাৱে নিৰ্বাচিত কৰা হয় আৰু তেওঁ জনসাধাৰণৰ প্ৰতি দায়বদ্ধ হয়। এনে কাৰ্যপালিকাই বিধান মণ্ডলৰ পৰা পৃথকভাৱে কাৰ্য্য সম্পাদন কৰে। ভাৰত আৰু ব্ৰিটেইনত সংসদীয় কাৰ্যপালিকা থকাৰ বিপৰীতে আমেৰিকাত ৰাষ্ট্ৰপতীয় কাৰ্যপালিকা থকা দেখা যায়।

৭.৩.২ কাৰ্যপালিকাৰ কাৰ্যাৱলী

কাৰ্যপালিকাৰ কাৰ্যাৱলীসমূহ তলত দিয়া ধৰণে উল্লেখ কৰিব পাৰি ঃ

- কাৰ্যপালিকাৰ প্ৰধান কাৰ্য্য হ'ল আইন আৰু নীতিসমূহ কাৰ্যকৰী কৰা। এখন ৰাষ্ট্ৰৰ প্ৰশাসন ব্যৱস্থা সফলভাৱে পৰিচালিত হ'বলৈ হ'লে এই আইন নীতিসমূহ ভালদৰে কাৰ্যকৰী হোৱাটো জৰুৰী। ৰাষ্ট্ৰত আইন শৃঙ্খলা পৰিচালনা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত কাৰ্যপালিকায়ে প্ৰধানত দায়ী। কাৰ্যপালিকাই চৰকাৰী ব্যৱস্থাসমূহৰ সফল পৰিচালনাৰ নিশ্চয়তা প্ৰদান কৰিব লাগে। সেই একেদৰে, নিয়োগ পৰিচালনা, হস্তান্তৰ আৰু কোনো বিষয়া নিলম্বন, সমস্যা সমাধান আৰু আইন শৃঙ্খলা বজাই ৰখাৰ ক্ষেত্ৰতো কাৰ্যপালিকাই প্ৰধানভাৱে দায়ী।
- কাৰ্যপালিকাই চৰকাৰ বিভিন্ন বিভাগত দৰকাৰী নিয়োগ প্ৰদান কৰে। ইয়াৰ উপৰিও নিয়োগ সম্পৰ্কীয় নিয়ম কানুন, অৱসৰ, বদলি আৰু বিভাগীয় কৰ্মচাৰীসকলৰ আন নিয়োগ সম্পৰ্কীয় চৰ্তাৱলীসমূহো কাৰ্যপালিকাই প্ৰস্তুত কৰে।
- কাৰ্যপালিকাই কিছু সংখ্যক বিধায়িনী কাৰ্য্যও সম্পন্ন কৰে। কেতিয়াবা ই কিছুমান উপনীতি আৰু নিয়ম প্ৰস্তুত কৰিবলগীয়া হয়। ইয়াৰ উপৰিও ই অধ্যাদেশো জাৰি কৰিব পাৰে। এখন গণতান্ত্ৰিক চৰকাৰত, কাৰ্যপালিকাই বিধানমণ্ডলক চমন জাৰি কৰাৰ লগতে স্থগিত ৰাখিব পাৰে বা ভঙ্গ কৰিব পাৰে।

- কার্যপালিকাই কিছুমান অর্থনৈতিক কার্য্যও পালন কৰে। ই বাজেট প্রস্তুত কৰে, বিধানমণ্ডলত বাজেট উত্থাপন কৰে আৰু বিধানমণ্ডলত এই বাজেট অনুমোদিত কৰাব লাগে। কার্যপালিকাই কৰ সংগ্রহ কৰে আৰু ৰাষ্ট্রৰ উন্নতিৰ ক্ষেত্রত ইয়াৰ ব্যৱহাৰ কৰে।
- কার্যপালিকাই বৈদেশিক সম্পর্কও বজাই ৰাখিব লাগে। ই বৈদেশিক নীতি প্রস্তুত কৰাৰ লগতে অইন দেশৰ সৈতে সু-সম্পর্ক ৰক্ষাৰ ক্ষেত্রত ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰিব লাগে। কার্যপালিকাই বিদেশী ৰাষ্ট্রত পঠিয়াবলৈ কূট-নীতি বিদসকলক নিয়োগ কৰে আৰু অইন দেশৰ সৈতে সন্ধি আৰু চুক্তি সম্পাদন কৰে। ইয়াৰ উপৰিও কার্যপালিকাই যুদ্ধ আৰু শান্তিৰ ক্ষেত্রতো সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰিব লাগে।
- কার্যপালিকাই অকল আভ্যন্তৰীণ শান্তি শৃংখলাই নহয় বিদেশী আক্রমণৰ পৰাও দেশখনক সুৰক্ষা দিয়ে। ইয়াৰ বাবে ই এক শক্তিশালী আৰু সুসজ্জিত সামৰিক বাহিনী, নৌ সেনা আৰু বায়ু সেনা প্রস্তুত কৰিব লাগে যাতে যিকোনো বাহিৰা শক্তিকে প্রতিহত কৰিব পাৰে।
- প্রতিনিধিযুক্ত (Delegated Legislation) আইনৰ নীতিৰ জৰিয়তে কার্যপালিকাৰ কার্য্যক্ষেত্র বিধায়িনী ক্ষেত্রখনলৈও প্রসাৰিত হৈছে। এখন বিধানমণ্ডল বর্দ্ধিত কর্মৰ মাজত পোত খাই থাকে আৰু একে সময়তে আইনসমূহ দিনে দিনে অধিক জটিল হৈ পৰিছে। সেইমতে, বিধানমণ্ডলে বিলসমূহক কেৱল ওপৰুৱা জকাটোহে প্রদান কৰে আৰু কার্যপালিকাইহে উক্ত আইনসমূহৰ বিশদ নিয়ম নীতি আৰু নির্দেশাৱলীসমূহ প্রস্তুত কৰে। ইয়াকেই প্রতিনিধিযুক্ত আইন বুলি কোৱা হয়।
- কার্যপালিকাৰ ন্যায়িক নিয়োগৰ ক্ষেত্রতো কেতবোৰ ক্ষমতা থাকে। ইয়াৰ উপৰিও বিশেষ দয়া প্রদান আৰু উপশমৰ ক্ষেত্রতো কার্যপালিকাৰ কিছু ক্ষমতা থাকে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ একক কার্যপালিকা আৰু বহুব্যক্তি কার্যপালিকাৰ মাজৰ পার্থক্যৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ কার্যপালিকাৰ যিকোনো দুটা কার্য লিখক।

.....

.....

৭.৪ বিধানমণ্ডল

- **বিধানমণ্ডলৰ অর্থ**

বিধানমণ্ডল চৰকাৰৰ এক গুৰুত্বপুর্ণ অঙ্গ । বিধানমণ্ডলে আইন প্রণয়নৰ ক্ষেত্রত প্রধান ভূমিকা গ্রহণ কৰে। এখন ৰাষ্ট্র পৰিচালনাৰ ক্ষেত্রত আইনসমূহ যথেষ্ট দৰকাৰী। বিধানমণ্ডলক 'সংসদ' বুলিও কোৱা হয়। বিধানমণ্ডলৰ আক্ষৰিক অর্থ হ'ল আলোচনাৰ বাবে গোট খোৱা ব্যক্তিসকলৰ এক সংঘ। এখন গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রত, বিধানমণ্ডলে ৰাষ্ট্রৰ প্রতিনিধিসকলৰ দ্বাৰা ৰাষ্ট্রৰ বিভিন্ন গুৰুত্বপূর্ণ সমস্যাসমূহ আলোচনা কৰাৰ এক মাধ্যম হিচাপে কাম কৰে। এই আলোচনা আৰু চিন্তা চর্চাৰ ভিত্তিত প্রয়োজন সাপেক্ষে আইন সমূহ প্রণয়ন কৰা হয়।

৭.৪.১ বিধানমণ্ডলৰ প্রকাৰ

বিধানমণ্ডল দুই ধৰণৰ- একসদনীয় আৰু দ্বিসদনীয়। এক সদনীয় সংসদ হ'ল সেইখন সংসদ য'ত এখন মাত্র সদন থাকে। যেনে- চীনৰ বিধানমণ্ডল। চীনৰ বিধানমণ্ডলক গণ কংগ্রেছ বুলি জনা যায়। আনহাতে, দ্বিসদনীয় বিধানমণ্ডলত দুখন সদন থাকে। এই দুই সদনৰ এখনক প্রথম সদন আৰু এখনক দ্বিতীয় সদন বুলি কোৱা হয়। ভাৰতবর্ষৰ বিধানমণ্ডল দ্বিসদনীয় বিধানমণ্ডল। ইয়াত দুখন সদন আছে- লোকসভা আৰু ৰাজ্যসভা।

৭.৪.২ বিধানমণ্ডলৰ কার্যাৱলী

বিধানমণ্ডলৰ প্রধান কার্য্য হ'ল বিধান কৰা অর্থাৎ ৰাষ্ট্রৰ বাবে আইন প্রণয়ন কৰা। ইয়াৰোপৰি ই আন কিছুমান কার্য্যও পালন কৰিব লাগে। বিধানমণ্ডলৰ কার্য্যসমূহ তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি-

- বিধানমণ্ডলে জনসাধাৰণৰ কল্যাণৰ হকে আইন প্রণয়ন কৰে। কেতিয়াবা পৰিবর্তিত সময় আৰু সমাজৰ প্রয়োজনমতে বিধানমণ্ডলে পুৰণি আইনসমূহৰ সংশোধন ঘটাব লাগে। সমাজৰ নতুন প্রয়োজনমতে বিধানমণ্ডলে নতুন আইন সৃষ্টি কৰিব লাগে।
- এখন সংসদীয় চৰকাৰত বিধানমণ্ডলৰ দায়িত্ব হ'ল কার্যপালিকাক নিৰীক্ষণ আৰু পৰিচালনা কৰা। কার্যপালিকাই সঠিকভাবে কার্য্য কৰিছেনে নাই তাক চোৱা চিতা কৰাৰ দায়িত্ব বিধানমণ্ডলৰ। এখন সংসদীয় চৰকাৰত কার্যপালিকাই সকলো কামৰ ক্ষেত্রত বিধানমণ্ডলৰ ওচৰত দায়বদ্ধ হয় আৰু কার্যপালিকাৰ বিৰুদ্ধে বিধানমণ্ডলে সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰিব পাৰে আৰু অনাস্থা প্রস্তাব গৃহীত কৰিব পাৰে।
- বিধানমণ্ডলৰ কিছুমান দৰকাৰী অর্থনৈতিক কার্য্যও আছে। বিধানমণ্ডলে চৰকাৰৰ বাজেটত অনুমোদন জনাব লাগে। বিধানমণ্ডলৰ অনুমতি অবিহনে কার্যপালিকাই এটকাও খৰচ কৰিব নোৱাৰে। ইয়াৰ উপৰিও বিধানমণ্ডলে কৰ নির্ধাৰণ কৰে। এখন গণতান্ত্রিক

দেশত, বিধানমণ্ডলৰ অনুমতি অবিহনে কোনো কৰ আৰোপ কৰিব নোৱাৰি বা কোনো খৰছ অনুমোদিত নহয়।

- কিছুমান ৰাষ্ট্ৰত, বিধানমণ্ডলে ন্যায়িক কার্য্যও পালন কৰে। ই ন্যায়পালিকাৰ উচ্চ বিষয়াসকলক কোনো প্রস্তাৱ অবিহনে অপসাৰিত কৰিব পাৰে। বহুতো দেশত বিধানমণ্ডলে কার্যপালিকাৰ বিৰুদ্ধে মহা অভিযোগ তোলে। ভাৰতবর্ষত সংসদৰ দুই সদনে ৰাষ্ট্রপতিৰ বিৰুদ্ধে মহা অভিযোগ আনিব পাৰে। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্রত ৰাষ্ট্রপতি আৰু উপৰাষ্ট্রপতিৰ মহা অভিযোগৰ বিচাৰ বিধানমণ্ডলে কৰে। আকৌ ব্রিটেইনত, ২০০৯ চনত সর্বোচ্চ ন্যায়ালয় প্রতিষ্ঠা নোহোৱালৈকে উচ্চ সদনেই সর্বোচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ভূমিকা পালন কৰিছিল।
- বিধানমণ্ডলৰ কিছুমান সাংবিধানিক ক্ষমতাও আছে। বিধানমণ্ডলে সংবিধানখন সময়ে সময়ে সংশোধন কৰিব লাগে।
- বিধানমণ্ডলে কিছুমান নির্বাচনী দায়িত্বও পালন কৰে। বিধানমণ্ডলে সাধাৰণতে নিজৰ বিষয়াসকলক নিজেই নির্বাচিত কৰে। ইয়াৰ উপৰিও, ই কিছুমান উচ্চ পদবীৰ কার্য্যবাহী বিষয়াকো নির্বাচন কৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, ৰাষ্ট্রপতি আৰু উপ ৰাষ্ট্র পতি দুয়োজনকে সংসদৰ দুই সদনৰ দ্বাৰা নির্বাচিত কৰা হয়।
- বিধানমণ্ডলে তদন্তকাৰী বিভাগৰ এক অঙ্গ হিচাপে কাম কৰে। বিভিন্ন বিভাগসমূহত সংঘটিত ভিন্ন কেলেংকাৰিৰ তদন্তৰ বাবে বিধান মণ্ডলে বিভিন্ন সভা আৰু কমিটি নিয়োগ কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৩ ঃ বিধানমণ্ডলক কি দুই ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি ? .

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ দ্বি-সদনীয় বিধানমণ্ডল বুলিলে কি বুজা যায়?

.....

.....

৭.৫ ন্যায়পালিকা

চৰকাৰৰ আন এক গুৰুত্বপূর্ণ অঙ্গ হ'ল ন্যায়পালিকা। চৰকাৰৰ এইটো অঙ্গই বিধানমণ্ডলে প্রস্তুত কৰা আইনসমূহ বিভিন্ন গোচৰৰ নিষ্পত্তি আৰু শুনানিৰ বাবে মূল্যায়ন কৰে। ৰাষ্ট্রৰ দেৱানী

আৰু ফৌজদাৰী বিবাদসমূহ মীমাংসা কৰি সমাজত শান্তি প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ন্যায়পালিকা প্ৰধানত দায়ী। এখন যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰত, ন্যায়পালিকাই সংবিধানৰ ৰক্ষাকৰ্তা হিচাপে কাম কৰাৰ লগতে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত বিবাদ নিষ্পত্তি কৰে। ন্যায়পালিকাই জনসাধাৰণৰ অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতা সমূহকো সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে। ই বিভিন্ন চৰকাৰী আৰু বেচৰকাৰী হস্তক্ষেপৰ পৰা জনসাধাৰণৰ অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতাক সুৰক্ষা দিয়ে। ন্যায়পালিকাই জনসাধাৰণৰ মৌলিক অধিকাৰ ৰক্ষা কৰাৰ ক্ষেত্ৰত আদেশ আৰু চমন জাৰি কৰে।

৭.৫.১ ন্যায়পালিকাৰ স্বতন্ত্ৰতা

গণতন্ত্ৰৰ সফলতাৰ বাবে এক স্বতন্ত্ৰ আৰু নিৰপেক্ষ ন্যায়পালিকা অতি দৰকাৰী । ন্যায়পালিকাৰ স্বতন্ত্ৰতা সুনিশ্চিত কৰাৰ বহুতো উপায় আছে। তাৰে কিছুমান তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

ন্যায়পালিকাৰ স্বতন্ত্ৰতা বজাই ৰাখিবলৈ হ'লে কাৰ্যপালিকাই ন্যায়াধীশসকলক যোগ্যতাৰ ভিত্তিত নিৰ্বাচিত কৰিব লাগে। সুযোগ্য, প্ৰতিভাশালী আৰু দক্ষ ব্যক্তিসকলকহে ন্যায়াধীশ হিচাপে নিযুক্তি দিয়া উচিত।

ন্যায়াধীশসকলৰ অপসাৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া ইমান সহজ হ'ব নালাগে যাতে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ দায়িত্বসমূহ স্বাধীনভাৱে পালন কৰিব পাৰে। যেতিয়ালৈকে তেওঁলোকৰ আচাৰ ব্যৱহাৰ সংবিধানত উল্লেখিত নীতিৰ সৈতে মিল থাকে তেতিয়ালৈকে তেওঁলোকক দায়িত্ব পালনৰ ক্ষেত্ৰত সুৰক্ষা প্ৰদান কৰিব লাগে।

ন্যায়াধীশসকলক এক নিৰ্ধাৰিত আৰু পৰ্যাপ্ত দৰমহা আৰু সা-সুবিধা আৰু লগতে তেওঁলোকৰ আৰ্থিক সন্তুষ্টিৰ বাবে অৱসৰৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা উচিত।

ওপৰত উল্লেখিত উপায়সমূহৰ উপৰিও ন্যায়পালিকাৰ স্বতন্ত্ৰতা নিশ্চিত কৰাৰ আন এক আটাইতকৈ দৰকাৰী উপায় হ'ল কাৰ্যপালিকাৰ পৰা ন্যায়পালিকাক পৃথক কৰা। ন্যায়িক কাৰ্য্যৰ পৰা কাৰ্য্যবাহীৰ কাৰ্য্যৰ পৃথকীকৰণ হ'ব লাগে।

৭.৫.২ ন্যায়পালিকাৰ কাৰ্যাৱলী

ন্যায়পালিকাৰ কাৰ্য্যসমূহ তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি-

- ন্যায়পালিকাৰ প্ৰধান কাম হ'ল আইন অনুসৰি জনসাধাৰণক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰা। ন্যায়পালিকাৰ সাংবিধানিক, দেৱানী আৰু ফৌজদাৰীগোচৰসমূহৰ আবেদনৰ শুনানি প্ৰদান কৰে। ই জনসাধাৰণৰ বিবাদ নিষ্পত্তি কৰাৰ লগতে ৰাজ্য আৰু ব্যক্তিৰ মাজৰ বিবাদো নিষ্পত্তি কৰে আৰু যোগ্য ব্যক্তি আৰু দলক ন্যায় প্ৰদান কৰে।
- ন্যায়পালিকাৰ আন এক দৰকাৰী কাম হ'ল গোচৰৰ শুনানিৰ ক্ষেত্ৰত আইনসমূহৰ মূল্যায়ন কৰা। ন্যায়পালিকাই গোচৰ আৰু বিবাদৰ নিষ্পত্তিৰ বাবে আইনৰ অৰ্থ নিৰ্ণয় কৰে।

- ন্যায়পালিকাই বিধানমণ্ডলে প্রস্তুত কৰা আইনসমূহৰ মূল্যায়ন কৰাই নহয়, কেতিয়াবা কিছুমান গোচৰৰ ক্ষেত্রত পূর্বনির্ধাৰিত কোনো আইন নাথাকিলে ই নতুন আইন প্রস্তুত কৰিব লগা হয়।
- ন্যায়পালিকাই জনসাধাৰণৰ অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতাসমূহৰ সুৰক্ষা প্রদান কৰে। ন্যায়পালিকাৰ আইন মানি চলোতাজনক সুৰক্ষা প্রদান কৰাৰ লগতে আইন ভঙ্গ কৰোতাজনক শাস্তি প্রদান কৰাৰ ক্ষমতাও আছে। যেতিয়া আইন ভঙ্গ কৰা হয় তেতিয়া জনসাধাৰণে ইয়াৰ সুৰক্ষাৰ বাবে আদালতৰ কাষ চাপিব পাৰে।
- ন্যায়পালিকাই সংবিধানৰ ৰক্ষক হিচাপেও কাম কৰে। বিধানমণ্ডল বা কার্যপালিকা কোনোৰে সংবিধানৰ ব্যৱস্থাসমূহ ভঙ্গ কৰিব নোৱাৰে। যদি সংবিধান প্রদত্ত কোনো ব্যৱস্থা ভংগ কৰা হয় তেন্তে ন্যায়পালিকাই ইয়াক অসাংবিধানিক বুলি ঘোষণা কৰিব পাৰে। ন্যায়পালিকাৰ এই ক্ষমতাক ন্যায়িক সমীক্ষা বুলি কোৱা হয়।
- কেতিয়াবা ন্যায়পালিকাই ন্যায়িক বিষয়বোৰত কার্যপালিকাক উপদেশ প্রদান কৰিব পাৰে। কার্যপালিকাই কোনো দৰকাৰী ন্যায়িক বিষয়ত ন্যায়পালিকাৰ উপদেশ বিচাৰিব পাৰে। পিছে, এই উপদেশসমূহ মানি চলা নচলাটো কার্যপালিকাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে।
- ন্যায় পালিকাই কিছু কার্য্যবাহী দায়িত্বও পালন কৰে। ন্যায়পালিকাই নাবালক এজনৰ অভিভাৱক নিয়োগ কৰিব পাৰে আৰু কোনো ব্যক্তি বা কমিটিৰ মাজৰ সম্পত্তিৰ বিবাদৰ ক্ষেত্রত এজন গ্রাহক নিয়োগ কৰিব পাৰে আৰু লগতে অনুজ্ঞাপত্র প্রদান কৰাৰ লগতে বিবাহৰ পঞ্জীয়ণো কৰাব পাৰে।

জানি থোৱা ভাল

ন্যায়িক সমীক্ষাই ন্যায়পালিকাৰ এনে ক্ষমতাক সূচায় যাৰ জৰিয়তে ন্যায়পালিকাই বিধানমণ্ডলে প্রণয়ন কৰা আইন অথবা কার্যপালিকাৰ কোনো কার্য বা নীতিক নিৰীক্ষণ কৰিব পাৰে। যদিহে কোনো আইন অথবা কার্য অসাংবিধানিক হিচাপে বিবেচিত হয়, তেন্তে ন্যায়ালয়ে তেনে আইন বা কার্যক অবৈধ বা ক্ষমতা বহির্ভূত হিচাপে ঘোষণা কৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা ৰক্ষাৰ বাবে দুটা উপায় উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ ন্যায়পালিকাৰ যিকোনো দুটা কাৰ্য্য লিখক।

.....

.....

.....

৭.৬ মণ্টেস্কুৰ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্ব

ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বটো ৰাজনীতি বিজ্ঞানৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ তত্ত্ব। এই তত্ত্ব মতে, চৰকাৰৰ কাৰ্য্যসমূহ পৃথক হ'ব লাগে আৰু পৃথক কাৰ্য্যসমূহ পালনৰ বাবে বিভিন্ন ব্যক্তিৰ দ্বাৰা গঠিত এক পৃথক অঙ্গ থাকিব লাগে। প্ৰত্যেকটো অঙ্গই নিজা নিজা ক্ষেত্ৰত স্বতন্ত্ৰ হ'ব লাগে আৰু কোনো এটা অঙ্গই আন এটা অঙ্গৰ কৰ্মৰ ক্ষেত্ৰত বাধা প্ৰদান কৰিব নালাগে।

ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বটো হ'ল চৰকাৰৰ তিনিটা অঙ্গৰ মাজত ক্ষমতাৰ কাৰ্য্যকৰী বিতৰণৰ তত্ত্ব। ফৰাচী লিখক মণ্টেস্কুক এই তত্ত্বটোৰ পিতৃ বুলি জনা যায়। এই তত্ত্বটো তেওঁ "The Spirit of the Laws" (১৭৪৮) নামৰ গ্ৰন্থখনত আলোচনা কৰিছে।

ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বমতে চৰকাৰৰ তিনিটা অঙ্গ; যেনে- কাৰ্যপালিকা, বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকা প্ৰত্যেকেই এটা আনটোৰ পৰা পৃথক হ'ব লাগে। চৰকাৰে তিনি ধৰণৰ কাৰ্য্য পালন কৰিব লাগে আৰু এই কাৰ্য্যসমূহ তিনিটা পৃথক অঙ্গক প্ৰদান কৰিব লাগে। এই তত্ত্বই বিশ্বাস কৰে যে যদি এই তিনিওটা কাৰ্য্য একেটা অঙ্গ বা এজন ব্যক্তিয়ে পালন কৰে তেন্তে ক্ষমতাৰ অপব্যৱহাৰ হ'ব পাৰে। তেতিয়া চৰকাৰ শক্তিশালী হৈ পৰিব আৰু লগতে মানুহৰ অধিকাৰ সমূহো ভঙ্গ হ'ব পাৰে। আকৌ একেটা অংগই সকলো বিধায়িনী, কাৰ্যবাহী আৰু ন্যায়িক দায়িত্বসমূহ ভালদৰে আৰু সুদক্ষৰূপে পালন কৰিব নোৱাৰিবও পাৰে। সেয়েহে এখন ভাল চৰকাৰ হ'বলৈ হ'লে এই তিনিওটা কাৰ্য্য পৃথক হ'ব লাগে আৰু কাৰ্য্যবাহী, বিধায়িনী আৰু ন্যায়িক কাৰ্য্যসমূহ তিনিওটা পৃথক অঙ্গই পালন কৰিব লাগে। এই প্ৰক্ৰিয়াত, এটা অঙ্গই আনটো অঙ্গৰ তুলনাত সমানে কাম কৰে আৰু তিনিওটাৰ ক্ষমতাৰ ওপৰত এক নিৰীক্ষণ ৰখা হয়।

- **ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বৰ কেইটামান মূল নীতি**

ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বটোৰ কেতবোৰ প্ৰধান নীতি আছে। সেইসমূহ হ'ল-

- এটা অঙ্গ বা এজন ব্যক্তিৰ হাতত কেতিয়াও সকলো ক্ষমতা প্ৰদান কৰিব নালাগে, তাৰ সলনি চৰকাৰৰ পৃথক ব্যক্তি বা অঙ্গৰ হাতত বেলেগ বেলেগ ক্ষমতা প্ৰদান কৰিব লাগে।
- ক্ষমতা আৰু কাৰ্য্যৰ পৃথকীকৰণৰ মাজেৰে ক্ষমতাৰ একত্ৰীকৰণ (Concentration of power) প্ৰতিহত কৰিব পাৰি।
- এই তত্ত্ব মতে, চৰকাৰৰ প্ৰত্যেকটো অঙ্গ আৰু প্ৰতিজন ব্যক্তিকে নিজা নিজা কাৰ্য্য আৰু ক্ষমতা প্ৰদান কৰিব লাগে। সেই অনুসৰি, চৰকাৰৰ প্ৰতিটো অঙ্গ ইয়াৰ নিৰ্দিষ্ট

কার্য্যৰ মাজতেই সীমিত থাকে আৰু অন্য অঙ্গ বা অঙ্গসমূহৰ কার্যৰ ক্ষেত্রত হস্তক্ষেপ নকৰে।

- ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বই অৱৰোধন আৰু সন্তুলন (Check and Balance) নীতিকো সামৰি লয়। অৱৰোধন আৰু সন্তুলন নীতিয়ে প্রধানকৈ ইয়াকে সূচায় যে চৰকাৰৰ প্রত্যেকটো বিভাগে আন বিভাগৰ ওপৰত কিছু পৰিমাণে নিয়ন্ত্রণ সাব্যস্ত কৰে। এই নীতিৰ জৰিয়তে চৰকাৰৰ প্রত্যেকটো অঙ্গই আন অঙ্গৰ ওপৰত অৱৰোধন আৰোপ কৰে যাতে অঙ্গসমূহে অতি শক্তিশালী হৈ নিজৰ অধিকাৰ ক্ষেত্রৰ ঊর্ধত নাযায়। উদাহৰণস্বৰূপে ভাৰতবর্ষত উচ্চতম ন্যায়ালয় আৰু উচ্চ ন্যায়ালয়ে ন্যায়িক সমীক্ষাৰ জৰিয়তে সংসদে প্রণয়ন কৰা আইন আৰু কার্যপালিকাৰ আদেশৰ সাংবিধানিক স্থিতি পৰীক্ষা কৰিব পাৰে।

- **ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বৰ বিপক্ষে সমালোচনা**

এই তত্ত্বটোৰ বিপক্ষে কিছুমান সমালোচনা আছে। এই সমালোচনাসমূহ হ'ল—

- প্রথমতে, চৰকাৰৰ তিনিওটা অঙ্গকে সম্পূর্ণভাবে পৃথক ৰখাটো সম্ভৱ নহয়। কাৰণ এই তিনিওটা অংগ একেটা ব্যৱস্থাৰে অঙ্গ হয় আৰু যদি তিনিওটাকে পৃথক ৰখা যায় তেন্তে সম্পূর্ণ ব্যৱস্থাটোৱে বিফল হ'ব পাৰে।
- দ্বিতীয়তে, পৰস্পৰ সহযোগিতা আৰু সমন্বয় অবিহনে চৰকাৰৰ তিনিওটা বিভাগৰ বাবে নিজৰ নিজৰ দায়িত্ব সূচাৰুৰূপে পালন কৰাটো কষ্টসাধ্য হৈ পৰে। এনে ক্ষেত্রত তিনিওটা বিভাগৰ মাজত অচলাৱস্থাৰ সৃষ্টি হয়। সুদক্ষ চৰকাৰ হ'বলৈ হ'লে চৰকাৰৰ তিনিওটা বিভাগে পাৰস্পৰিক সহযোগিতা আৰু সমন্বয়ৰ মাজেৰে কার্যনির্বাহ কৰিব লাগিব।
- তৃতীয়তে, এই নীতিৰ সমর্থকসকলে অশুদ্ধভাবে ধাৰণা কৰি লৈছে যে চৰকাৰৰ সকলোবোৰ বিভাগ একে পৰিমাণৰ ক্ষমতাৰ অধিকাৰী। এই ধাৰণাৰ বিপৰীতে বহুসংখ্যক ৰাষ্ট্রত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে কার্যপালিকা আৰু ন্যায়পালিকাতকৈ বিধানমণ্ডল অধিক শক্তিশালী।
- আকৌ, সমালোচকসকলৰ মতে ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতিৰ সমর্থকসকলে ভুলকৈ মত পোষণ কৰিছে যে ব্যক্তি স্বাধীনতা উপভোগ্য হ'বলৈ হ'লে, চৰকাৰৰ ক্ষমতাসমূহ কেন্দ্রীভূত হোৱাৰ বিপৰীতে বিভিন্ন বিভাগৰ মাজত পৃথকীকৃত হ'ব লাগিব। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ অবিহনেও ব্যক্তিয়ে স্বাধীনতা উপভোগ কৰিব পাৰে যদিহে ৰাষ্ট্রখনৰ সংবিধানে সেই স্বাধীনতাসমূহ নাগৰিকলৈ আগবঢ়ায়। উদাহৰণস্বৰূপে, ভাৰতত ক্ষমতাৰ সংযোজন থকা স্বত্ত্বেও নাগৰিকসকলে অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতাসমূহ উপভোগ কৰিব পাৰে।

যদিও ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্ব বিভিন্ন দিশৰ পৰা সমালোচিত হয়, তথাপিতো ব্যক্তি স্বাধীনতা আৰু সু চৰকাৰৰ নিচিনা দুটা অতিকৈ গুৰুত্বপূর্ণ বিষয় সমর্থন কৰি এই তত্ত্বটোৱে নিজৰ উপযোগিতা প্রমাণিত কৰিছে। ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বই প্রধানকৈ

তিনিটা **উদ্দেশ্যত** উপনীত হ'ব বিচাৰে। সেই উদ্দেশ্য তিনিটা হ'ল—

- শাসনৰ ক্ষেত্ৰবোৰত বিশেষীকৰণৰ সুবিধা লাভ কৰা,
- স্বচ্ছ, নিকা আৰু সু চৰকাৰ লাভ কৰা আৰু
- ব্যক্তি স্বতন্ত্ৰতা ৰক্ষা কৰা।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ নীতিৰ প্ৰধান ব্যাখ্যাকাৰী কোন ?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বৰ দুটা নীতি উল্লেখ কৰক।

.....

.....

৭.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- চৰকাৰৰ তিনিটা প্ৰধান বিভাগ আছে, যেনে— কাৰ্যপালিকা, বিধানমণ্ডল আৰু ন্যায়পালিকা। এই বিভাগকেইটাই চৰকাৰৰ মৌলিক আৰু প্ৰধান কাৰ্যসমূহ সম্পাদন কৰে।
- কাৰ্যপালিকা হৈছে ৰাষ্ট্ৰখনৰ প্ৰধান নীতি কাৰ্যকৰী বিভাগ। ৰাষ্ট্ৰখনৰ আইন আৰু নীতিসমূহ কাৰ্যকৰণৰ বাবে কাৰ্যপালিকা দায়বদ্ধ।
- কাৰ্যপালিকা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ হ'ব পাৰে, যেনে— প্ৰকৃত আৰু নামমাত্ৰ, একক আৰু বহু ব্যক্তি কাৰ্যপালিকা, বংশগত আৰু নিৰ্বাচিত বা মনোনীত কাৰ্যপালিকা, ৰাজনৈতিক আৰু অৰাজনৈতিক কাৰ্যপালিকা আৰু সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্ৰপতীয় কাৰ্যপালিকা।
- কাৰ্যপালিকাই আইন আৰু নীতিসমূহ প্ৰয়োগ কৰাৰ উপৰি অন্য বহুতো গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰ্য সম্পাদন কৰিবলগীয়া হয়।
- ৰাষ্ট্ৰ এখনৰ আইন প্ৰণয়ন কৰাৰ ক্ষেত্ৰত বিধানমণ্ডল দায়বদ্ধ। আইন প্ৰণয়নৰ উপৰি বিধানমণ্ডলে অইন বিভিন্ন ধৰণৰ কাৰ্য সম্পাদন কৰে।
- বিধানমণ্ডল সাধাৰণতে দুই প্ৰকাৰৰ— এক সদনীয় বিধানমণ্ডল আৰু দ্বি সদনীয় বিধানমণ্ডল। এক সদনীয় বিধানমণ্ডল এক সদনযুক্ত, অৰ্থাৎ এনে বিধানমণ্ডলৰ এখনেই

সদন থাকে। আনহাতে দ্বি সদনীয় বিধানমণ্ডলৰ দুখন সদন থাকে।

- ন্যায়পালিকাই জনসাধাৰণক ন্যায় প্রদান কৰে। ইয়াৰ উপৰি ন্যায়পালিকাই ৰাষ্ট্রৰ সংবিধান আৰু আইন ব্যাখ্যা আৰু জনসাধাৰণৰ অধিকাৰ আৰু স্বাধীনতা ৰক্ষা কৰে।
- ন্যায়পালিকাক অধিক কার্যক্ষম আৰু সুদক্ষ কৰিবলৈ হ'লে ইয়াৰ স্বাধীনতা আৰু নিৰপেক্ষতা বজাই ৰাখিব লাগিব।
- মণ্টেস্কুৰ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বই মত পোষণ কৰিছে যে এখন সুচৰকাৰ লাভ কৰিবলৈ আৰু জনসাধাৰণৰ স্বাধীনতা ৰক্ষা কৰিবলৈ চৰকাৰৰ তিনিওটা বিভাগক এটাৰ পৰা আনটোক পৃথকে ৰাখিব লাগে।

৭.৮ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১) গগৈ, পুৰন্দৰ (২০০৪)।*স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব পৰিচয়*। গুৱাহাটীঃ বনলতা।

২) গোঁহাই, নবীন (২০০৭)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । যোৰহাটঃ ইউনিকা প্রকাশন।

৩) চক্রবর্তী, আদ্যনাথ (২০০৪)। *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ জ্যোতি প্রকাশন।

৪) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্র আৰু নায়ক, অধ্যাপক প্রতুল চন্দ্র (২০০৭) । *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক তত্ত্ব* । গুৱাহাটীঃ অৰুণ প্রকাশন।

ইংৰাজী গ্রন্থ ঃ

১) Agarwal, R.C. (2006). *Political Theory-Principles of Political Science.* New Delhi: S. Chand and Company.

২) Asirvatham, Eddy & Misra, K.K.(2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৩) Kapur,A.C.(2006). *Principles of Political Science*. New Delhi:S. Chand and Company.

৪) Mahajan V.D. (2006). *Political Theory*. New Delhi: S. Chand and Company.

৭.৯ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ একক কার্যপালিকা হৈছে এনে এক ব্যৱস্থা য'ত শাসন বিভাগ এজন

ব্যক্তিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়। এইখিনিতে এটা গুৰুত্বপূর্ণ কথা মন কৰিবলগীয়া যে যদিও একক কার্যপালিকা বিশিষ্ট শাসন বিভাগত এজন ব্যক্তি বা এটা ব্যক্তি গোটক ক্ষমতা প্রদান কৰা হয়, কিন্তু ক্ষমতাসমূহ সামূহিক সামর্থত প্রয়োগ কৰা হয়। অন্যহাতে, বহু ব্যক্তি পৰিচালক বিশিষ্ট কার্যপালিকাত, কার্যপালিকাৰ ক্ষমতা এজনতকৈ অধিক ব্যক্তিৰ হাতত অর্পণ কৰা হয়। এই দুই প্রকাৰৰ কার্যপালিকাৰ মাজৰ পার্থক্য সংখ্যাৰ ওপৰৰ ভিত্তি কৰি নির্ধাৰণ কৰা নহয়, বৰঞ্চ দায়িত্বৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে পার্থক্য নির্ধাৰিত হয়। ভাৰতবর্ষ, আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্র, ব্রিটেইন, ফ্রান্স ইত্যাদি ৰাষ্ট্র একক কার্যপালিকাযুক্ত। ছুইজাৰলেণ্ডত বহু ব্যক্তি পৰিচালক বিশিষ্ট কার্যপালিকা আছে।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) কার্যপালিকাৰ প্রধান কার্য হ'ল আইন আৰু নীতিসমূহ কার্যকৰী অথবা প্রয়োগ কৰা। ৰাষ্ট্র এখনৰ সঠিক প্রশাসনৰ কাৰণে আইন আৰু নীতিসমূহ কার্যকৰী কৰাটো অতি প্রয়োজনীয়। ৰাষ্ট্রৰ আইন-শৃংখলা ব্যৱস্থা বজাই ৰখাৰ ক্ষেত্রতো কার্যপালিকা দায়বদ্ধ।

খ) কার্যপালিকাই কিছুমান বিধায়িনী কার্যও সম্পাদন কৰে। কেতিয়াবা কার্যপালিকাই কিছুমান উপবিধি আৰু নীতি নির্ধাৰণ কৰে। সংসদীয় পদ্ধতিৰ চৰকাৰত কার্যপালিকাই বিধানমণ্ডল আহ্বান, স্থগিত আৰু ভংগ কৰিব পাৰে।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ এক সদনীয় বিধানমণ্ডল আৰু দ্বি-সদনীয় বিধানমণ্ডল।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ দ্বি-সদনীয় বিধানমণ্ডলৰ দুখন সদন থাকে। এই দুখন সদনৰ এখনক উচ্চ সদন আৰু আনখনক নিম্ন সদন বুলি কোৱা হয়। ভাৰতবর্ষৰ বিধানমণ্ডল দ্বি-সদনীয় বিধানমণ্ডলৰ এক উদাহৰণ। ভাৰতীয় সংসদৰ সদন দুখন হৈছে— লোকসভা আৰু ৰাজ্য সভা।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা ৰক্ষাৰ বাবে কার্যপালিকাই ন্যায়াধীশসকলক তেওঁলোকৰ যোগ্যতাৰ ভিত্তিত নিয়োগ কৰা উচিত। সুযোগ্য, মেধাৱান আৰু সুদক্ষ ব্যক্তিকহে ন্যায়াধীশ হিচাপে নিয়োগ কৰা উচিত।

খ) ন্যায়াধীশ সকলৰ অপসাৰণ পদ্ধতি জটিল হোৱা উচিত যাতে তেওঁলোকে নিজৰ কর্তব্য স্বাধীনভাবে সম্পাদন কৰিব পাৰে। সদাচৰণসাপেক্ষে তেওঁলোকৰ কার্যকালৰ স্থায়িত্ব ৰক্ষিত কৰা উচিত।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ন্যায়পালিকাৰ প্রধান কার্য হৈছে আইনৰ নীতি অনুসৰি জনসাধাৰণক ন্যায় প্রদান কৰা। ন্যায়পালিকাই ব্যক্তিৰ মাজত অথবা ৰাষ্ট্র আৰু ব্যক্তিৰ মাজত উদ্ভৱ হোৱা বিবাদ মীমাংসা কৰি প্রাপ্যজনক ন্যায় প্রদান কৰে।

খ) ন্যায়পালিকাৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য কাম হৈছে গোচৰ মীমাংসা কৰিবলৈ আইনৰ ব্যাখ্যা কৰা। ন্যায়াধীশসকলে আইনৰ সঠিক অর্থ নির্ধাৰণ কৰি বিবাদ নিষ্পত্তি কৰে।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মণ্টেস্কু ।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) এজন ব্যক্তি বা এটা বিভাগৰ হাতত ক্ষমতা সংকেন্দ্রন কৰিব নালাগে, বৰঞ্চ ক্ষমতাসমূহ পৃথক পৃথক ব্যক্তি অথবা বিভাগৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰিব লাগে। ক্ষমতাৰ

পৃথকীকৰণ নীতিৰ জৰিয়তে, ক্ষমতা আৰু কার্যৰ বিভাজনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি, ক্ষমতা সংকেন্দ্রন (Concentration of power) ৰোধ কৰিব পৰা যায়।

খ) এই তত্ত্বৰ মতে চৰকাৰৰ প্রতিটো বিভাগ অথবা ব্যক্তিক পৃথক কার্য আৰু ক্ষমতা অর্পণ কৰা উচিত যাৰ ঊর্ধত ব্যক্তিসকলে বা বিভাগবোৰে কার্য কৰিব নালাগে।

৭.১০ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) বস্তুধর্মী প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ চৰকাৰৰ প্রধান আৰু গুৰুত্বপূর্ণ বিভাগ তিনিটা কি কি?

প্রশ্ন ২ ঃ নামমাত্র কার্যপালিকা মানে কি ?

প্রশ্ন ৩ ঃ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বৰ তিনিটা উদ্দেশ্য কি কি?

খ) চুটি প্রশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ ৰাজনৈতিক আৰু অৰাজনৈতিক কার্যপালিকা আৰু সংসদীয় আৰু ৰাষ্ট্রপতীয় কার্যপালিকাৰ বিষয়ে এটি চমুটোকা লিখক।

প্রশ্ন ২ ঃ ন্যায়পালিকাৰ স্বাধীনতা ৰক্ষাৰ বাবে থকা উপায়সমূহৰ বিষয়ে সংক্ষেপে লিখক।

প্রশ্ন ৩ ঃ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বৰ মূল নীতিসমূহৰ বিষয়ে সংক্ষেপে লিখক।

গ) ৰচনাধর্মী প্রশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্রশ্ন ১ ঃ ক্ষমতাৰ পৃথকীকৰণ তত্ত্বৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক। এই তত্ত্বৰ বিপক্ষে থকা সমালোচনাসমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

প্রশ্ন ২ ঃ বিধানমণ্ডলৰ কার্যাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন ৩ ঃ কার্যপালিকাৰ কার্যাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

****